

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії та менеджменту туризму

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент II курсу 619 групи
спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
ОП «Міжнародний туризм і
туроперейтинг»
Томашук Ростислав Васильович

Керівник: кандидат географічних
наук, доцент
Брик Степан Дмитрович

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №_____

від «___» _____ 202_ р.

Зав. кафедри _____ д. геогр. н., доцент Король О. Д.

Анотація

В науковій роботі розглядається внутрішній туризм як важливий соціально-економічний феномен, що впливає на економіку, соціальні структури та культурні зв'язки в Україні. Відзначається, що геополітична ситуація, зокрема повномасштабне вторгнення Росії, суттєво обмежує розвиток туристичної галузі.

Окрема увага приділена правовим аспектам регулювання курортної діяльності та недостатній оцінці природних лікувальних ресурсів, що потребує додаткових досліджень. Окреслені основні проблеми та перспективи розвитку внутрішнього туризму. Вказується на необхідності залучення інвестицій, розвитку інституційних умов та підтримки державних програм стимулювання повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні.

Ключові слова: внутрішній туризм, соціально-економічний феномен, геополітична ситуація, військові конфлікти, курортна діяльність, природні лікувальні ресурси, культурні пам'ятки, повоєнне відновлення.

Abstract

The research paper considers domestic tourism to be a significant socio-economic phenomenon that exerts an influence on the economy, social structures and cultural ties in Ukraine. It is observed that the geopolitical situation, particularly the full-scale invasion of Russia, significantly constrains the growth of the tourism industry.

Specific consideration is given to the legal aspects of regulating resort activities and the inadequate assessment of natural healing resources, which necessitates further investigation. The primary challenges and prospects for the advancement of domestic tourism are delineated. The author highlights the necessity to attract investment, cultivate institutional frameworks and endorse government initiatives to stimulate the post-war recovery of domestic tourism in Ukraine.

Keywords: domestic tourism, socio-economic phenomenon, geopolitical situation, military conflicts, resort activities, natural healing resources, cultural attractions, post-war recovery.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Р. В. Томащук

ЗМІСТ

Анотація	2
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ НА ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ	8
1.1 <i>Геополітика як визначальний чинник розвитку туристичної галузі</i>	8
1.2 <i>Фактори впливу на розвиток туристичної галузі в Україні у сучасних умовах</i>	13
1.3 <i>Вплив геополітичних чинників на розвиток внутрішнього туризму в Україні</i>	19
ВИСНОВКИ РОЗДІЛУ I	25
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	26
2.1 <i>Ресурсна оцінка природного та історико-культурного потенціалу внутрішнього туризму</i>	26
2.2 <i>Стан туристичної інфраструктури України в умовах війни</i>	44
2.3 <i>Нові тенденції та форми туризму в Україні в умовах повоєнного відновлення</i>	53
ВИСНОВКИ РОЗДІЛУ II	67
РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	69
3.1 <i>Проблеми повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні</i>	69
3.2 <i>Перспективи повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні</i>	89
3.3 <i>Розробка ментального туру «Місця сили – подорож до внутрішньої рівноваги»</i>	100
ВИСНОВКИ РОЗДІЛУ III	105
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	109
ДОДАТКИ	122

ВСТУП

Актуальність теми. Внутрішній туризм є важливим сектором української економіки, проте він вразливий до багатьох кризових явищ, включаючи стихійні лиха, хвороби, соціально-економічні та політичні потрясіння, а також збройні конфлікти. Ці кризи можуть спричинити значну дестабілізацію всередині країни. Про це свідчить вплив повномасштабного збройного конфлікту на туристичну галузь України.

До початку конфлікту вітчизняний туристичний сектор демонстрував значний потенціал як на регіональному, так і на національному рівнях. У країні існувала розвинута система внутрішнього туризму, яка об'єднувала соціальні, гуманітарні та економічні аспекти, і зосереджувалася на потребах та інтересах туристів і екскурсантів. Це визначало стратегічні можливості для підприємств, що надавали туристичні послуги, та сприяло соціально-економічному розвитку країни.

Туристична галузь, як і багато інших секторів економіки, суттєво постраждала від триваючого конфлікту, зіткнувшись з низкою викликів внаслідок руйнування природної, історичної, культурної та релігійної спадщини України, а також туристичної інфраструктури, яка раніше використовувалася для розвитку внутрішнього туризму.

Сучасний етап розвитку туризму в Україні значною мірою визначається геополітичними та соціально-економічними умовами, які формуються в контексті внутрішніх і зовнішніх викликів. У період війни, коли країна переживає складні моменти, відновлення туристичної галузі набуває особливого значення. Одним з важливих аспектів відновлення є врахування нових тенденцій у туризмі, зокрема розвитку ментального туризму, який відповідає на потреби осіб, які пережили бойові дії, а також для вимушено переміщених осіб. Психологічний та емоційний стан цих груп є важливим фактором для розробки спеціалізованих туристичних маршрутів, здатних забезпечити їх відновлення та реабілітацію. Розробка ментальних маршрутів для психологічного відновлення є новим напрямом у розвитку

внутрішнього туризму, що робить дослідження цієї теми надзвичайно актуальним.

Розвиток туристичного сектору України є предметом кількох науково-практичних досліджень. Наприклад, Ю. Ткачук, Т. Сак та І. Більо досліджували екологічні та економічні наслідки російсько-українського конфлікту, [84] а Н. Паньків вивчала вплив війни на туристичну галузь та поведінку учасників ринку на різних етапах кризи [64]. Мар'яна Олесків, Ірина Дворська, Євгенія Кудрявцева, Максим Орищак та Богдан Слуцький опублікували дослідження про значення туризму в періоди збройних конфліктів [23].

Низка зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких К. Вебстер, С. Іванов, Д. Тімоті, М. Метревелі, М. Савченко, І. Шамара, З. Косуха, [105, 114] проводили дослідження різних елементів повоєнного туристичного зростання. Поняття «військовий туризм» визнали життєздатною повоєнною галуззю І. Смірнов, М. Каднічанська, Г. Заячковська, А. Сікула [33, 83].

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка концепції ментального туризму як нової форми відпочинку для військовослужбовців, вимушено переміщених осіб і сімей військових, а також оцінка можливості його впровадження в умовах повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати вплив геополітичних чинників на розвиток туризму в Україні.
- оцінити стан та потенціал природних і культурних ресурсів для внутрішнього туризму в Україні в умовах війни.
- дослідити нові тенденції туризму, зокрема ментальний туризм, та його роль у повоєнному відновленні.
- розробити маршрут ментального туризму для відновлення психологічного та емоційного стану осіб, які пережили бойові дії.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є туристична галузь України в умовах повоєнного відновлення та її нові напрямки, зокрема ментальний туризм.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є розробка конкретного туристичного маршруту ментального туризму, а також оцінка його ефективності для відновлення психологічного стану постраждалих від війни осіб.

Матеріали дослідження. У процесі дослідження використовувалися матеріали, що стосуються аналізу сучасного стану внутрішнього туризму, статистичні дані, а також література з тематики повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані такі методи дослідження: аналіз і синтез, порівняльний аналіз, логічне узагальнення, узагальнення та систематизація, схематизація та графічне зображення, картографічний метод, статистичний аналіз та розрахунки.

Наукова новизна одержаних результатів. Науковою новизною роботи є розробка і обґрунтування нового типу туристичних маршрутів для психологічного відновлення в умовах повоєнного розвитку внутрішнього туризму України, що поєднує елементи природи та культури. Розроблений маршрут може бути використаний як основа для створення програм психологічної реабілітації в туристичних агенціях.

Теоретичне значення дослідження. Теоретичне значення роботи полягає в розширенні уявлень про розвиток туризму в умовах війни та повоєнного відновлення, зокрема в контексті нових напрямків туризму, таких як ментальний туризм. Дослідження доповнює теоретичні підходи до організації спеціалізованих туристичних маршрутів для різних соціальних груп.

Практичне значення результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані туристичними агенціями для розробки

нових туристичних продуктів, спрямованих на емоційне та ментальне відновлення постраждалих від війни осіб. Крім того, розроблений маршрут може стати основою для реалізації програм психологічної реабілітації в рамках державних ініціатив.

Особистий внесок студента у розв'язання поставленої проблеми.

Особистий внесок полягає в розробці концепції ментального туризму для України, а також створенні туристичного маршруту, що відповідає потребам психологічної реабілітації осіб, які пережили бойові дії.

Апробація роботи. Окремі положення та результати дослідження були представлені на X міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» за науковим напрямом «Проблеми та напрямки повоєнного відновлення сфери туризму та рекреації» [85].

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (114) та 17 додатків. Наукова робота містить 31 рисунок і 16 таблиць. Загальний обсяг роботи становить 139 сторінок. У першому розділі аналізуються теоретичні засади впливу геополітики на розвиток туризму. Другий розділ присвячений характеристиці особливостей сучасного стану туризму в Україні. Третій розділ містить розробку та обґрунтування ментального туристичного маршруту.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ НА ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ

1.1 Геополітика як визначальний чинник розвитку туристичної галузі

Феномен туризму є складним соціально-економічним утворенням, з безліччю інтерпретацій, які постійно розвиваються та розширюються.

Для того, щоб отримати уявлення про вплив повномасштабної військової агресії в Україні на туристичну галузь, важливо проаналізувати динаміку та зміни у змісті категорії «туризм» до та після початку бойових дій. Незважаючи на триваючий конфлікт та пов'язані з ним обмеження, туристичний сектор продовжує працювати на територіях, які вважаються безпечними від активних бойових дій. Під час війни туристична діяльність демонструє відмінні характеристики, які потребують подальшого вивчення та аналізу [75].

Сучасний внутрішній туризм України слід аналізувати в контексті геополітики. Для того, щоб отримати точне розуміння впливу геополітичних чинників на зростання туристичної галузі, необхідно визнати тісний взаємозв'язок між змінами в глобальному геополітичному просторі та розвитком туристичного сектору [19].

Термін «геополітика» вперше з'явився у 1916 році. Він був започаткований шведським вченим, юристом та державознавцем – Рудольфом Челленом («Держава як форма життя»). Згідно з його визначенням, «геополітика – це дослідження фундаментальних якостей простору, пов'язаних із землею й ґрунтом, це вивчення створення імперії й походження країн та державних територій» [102].

Лінда К. Ріхтер, почесний професор політології зі США, вважається першою, хто припустив, що туризм залежить від міжнародної політичної взаємодії. Вона підкреслила важливість вивчення політичних аспектів туризму через призму політології, використовуючи країни Азії як приклад для ілюстрації процесу політизації у зв'язку зі зростанням туризму. Все це

вона висвітлила у своїй науковій роботі, яка має наступну назву: «The Politics of Tourism in Asia» [107].

Відомий німецький зоолог і географ, засновник «політичної географії» – Фрідріх Ратцель, зазначав, що «держави на всіх стадіях свого розвитку розглядаються як організми, які з необхідністю зберігають зв'язок зі своїм ґрунтом і тому повинні вивчатися з географічної точки зору». Відома праця науковця «Політична географія. Географія держав, торгівлі та війни» (1897) відіграла визначальну роль у становленні геополітики як самостійної галузі політичної науки. В ній він вказував на те, що держава розглядається як динамічна сутність, а не як фіксована і незмінна структура. Основною метою геополітики, на його думку, є вивчення взаємозв'язку між державою та її оточенням з метою вирішення проблем, що виникають у результаті цієї взаємодії. Так вчений зазначав, що геополітика не займається питаннями, що стосуються розміру, форми чи кордонів держави, її економічних чи культурних характеристик або торговельних відносин, а займається передусім статистичним описом держави, може вивчати динаміку її історичного розвитку [106].

У своїй науковій роботі М. Метревелі та Д. Тімоті аналізують вплив подій 2008 року в Грузії на внутрішній туризм. Аналіз ілюструє значний вплив військово-політичного конфлікту з Росією на загальний економічний стан країни, внутрішній туризм та туристичний імідж країни. Внаслідок цього конфлікту було втрачено чимало туристично-рекреаційних ресурсів, а також зіпсовано туристичний імідж держави. Подія, яка отримала міжнародний резонанс і широко висвітлювалася у ЗМІ, спонукала туристів уникати потенційно небезпечних місць і обирати більш стабільні регіони [105].

На думку українського науковця – Парфіненка А. Ю., майбутні перспективи розвитку туризму слід розглядати не лише через призму демографічних і технологічних змін, а й у контексті глобальних політичних трансформацій та очікуваних тенденцій розвитку світового геопростору [65].

Існують також інші визначення терміну "геополітика":

- це наука, яка охоплює вивчення стилів управління та функціонування геополітичного простору і політичної сфери на територіальному рівні. Вона також передбачає аналіз взаємозв'язків між просторовими одиницями (країнами, регіонами, континентами), а також дослідження глобальних географічних, політичних, фінансових та інших методів у контексті формування і використання стратегічного потенціалу країни та контролю над геополітичними елементами;
- це наука, що вивчає різні аспекти політики держав та інших утворень, зосереджуючись на використанні географічного простору для забезпечення воєнно-політичної, культурної, інформаційної, економічної та екологічної безпеки у відповідних сферах взаємодії [16, 17].

У своїй книзі «Велика шахівниця. Американське панування та його геостратегічні імперативи» (1997), американський політолог, соціолог, державний діяч, а також один з найвпливовіших геостратегів США – Збігнев Бжезінський, зазначає, що геополітика є теорією позиційної гри на «світовій шахівниці». Ця книга присвячена обґрунтуванню нової концепції системи сучасних міжнародних відносин. В ній автор визначає геополітику як поєднання географічних і політичних елементів, які визначають стратегічну позицію держави або регіону, з акцентом на вплив географічних обставин на політичні процеси. Бжезінський аналізує взаємодію США з найбільшими європейськими й азійськими державами, визначає можливості використання військового, економічного та культурного потенціалу для утримання контролю над Євразією. За його словами «геополітика просунулася від регіонального мислення до глобального, при цьому перевага над усім Євразійським простором служить центральною основою для глобального верховенства» [97].

У своїй роботі український науковець в галузі політичної географії та геополітики, історичної географії, етно- і демогеографії – Дністрянський М.

С., визначає «геополітику - як систему міждисциплінарних знань щодо стану та перспектив формування політичної сфери з позицій геопростору та особливостей практичної діяльності, зумовлених географічними чинниками» [29].

Таким чином, можна зазначити, що багато дослідників підкреслюють, що геополітичні чинники мають значний вплив на функціонування туристичного сектору (див. Додаток А). Обираючи країну для подорожі, мандрівники повинні враховувати низку факторів, серед яких політична стабільність у країні, відсутність збройних конфліктів і внутрішніх заворушень, а також ставлення місцевого населення до приїжджих. Геополітичні питання впливають на туристичну індустрію, спонукаючи міжнародних гравців до поведінки, спрямованої на захист власних інтересів у різних секторах [20].

Останніми роками помітний вплив на міжнародний туризм мала глобальна пандемія «COVID-19». Наслідки цієї геополітичної проблеми є особливо глибокими, оскільки вона призвела до часткового припинення всіх туристичних операцій, а збитки оцінюються в мільярди доларів США [34, 35, 47].

Оцінюючи вплив геополітичних факторів, важливо визнати, що роль засобів масової інформації у формуванні громадської думки та впливі на індивідуальне ставлення є одним з найважливіших геополітичних елементів. Розвиток інформаційних технологій полегшив передачу політичних подій та обставин у міжнародному масштабі, тим самим надаючи їм міжнародної актуальності. ЗМІ формують громадські вподобання та впливають на політичні погляди через створення політичного контенту у різних медійних форматах [20].

Таким чином, можна побачити, що взаємодія елементів політичної сфери з геопростором формує середовище для розвитку туризму. Незалежно від того, які політичні події (національні чи міжнародні) мають вплив, середовище туристичної системи можна визначити як політико-географічний

простір у глобальному та макрорегіональному масштабі [95]. Доступ до туристичної системи дозволяє спостерігати міжсистемні зв'язки на кожному рівні ієрархії, тим самим сприяючи виявленню методів і аспектів впливу певних політичних процесів, явищ та інститутів на її функціонування [81].

У контексті огляду наукової літератури з цього питання вкрай важливо мати на увазі, що словосполучення «геополітичний чинник» та його визначення розуміються по-різному. Це поняття асоціюється з низкою суміжних термінів, серед яких «геополітична невизначеність» (М. Карней), «геополітична нестабільність» (Zurich Insurance Group і WEF), «геополітична загроза» (Д. Кальдара і М. Яковелло), «геополітичні потрясіння» (Д. Андерсені), «геополітичні зрушення», «геополітичні зриви», «геополітичний стрес» (Д. К. Боль). Множинність поглядів на цей елемент та його вплив на туризм в Україні, зокрема внутрішній, стає очевидною при розгляді контексту конфлікту [114].

Отже, геополітика - це наука про те, як країни використовують свою територію для досягнення стратегічних цілей. Дії країн по всьому світу призводять до змін у глобальному геополітичному середовищі. Такі зміни впливають на діяльність туристичного бізнесу, особливо в таких сценаріях, як повномасштабне вторгнення на територію України, ініційоване Росією як країною-агресором.

Геополітичний аспект туризму стосується впливу політичних подій, зокрема збройних конфліктів, військових переворотів та терористичних актів, на туристичну галузь. Агресивні дії держав, включаючи запровадження санкцій, посилення візових вимог та політичну нестабільність, а також терористичні акти, швидко відбиваються на туристичній галузі, що призводить до скорочення туристичних потоків та значних економічних втрат. Деякі геополітичні фактори, наприклад, військові конфлікти або анексії територій, можуть навіть спричинити повне знищення туристичної інфраструктури, роблячи певні регіони країни непридатними для відвідування туристами [20, 84].

1.2 Фактори впливу на розвиток туристичної галузі в Україні у сучасних умовах

Туристична галузь в Україні є однією з найприбутковіших форм надання послуг, що має значний вплив на низку секторів національної економіки, включаючи промисловість, сільське господарство, будівництво, побутове обслуговування, транспорт, а також малий та середній бізнес.

Розвиток туристичного сектору не лише сприяє розбудові інфраструктури, а й стимулює зайнятість місцевого населення. Адаптація туристичного бізнесу до сучасних умов вимагає аналізу сучасного стану та можливостей розвитку цієї галузі з урахуванням підвищення економічної привабливості туристичної діяльності в країні та створення сприятливих умов для діяльності учасників туристичного ринку. Велике значення має оцінка впливу низки факторів на розвиток туристичної галузі [20].

Класифікація факторів, що впливають на стан туристичного ринку, залежить від масштабу ринку, який розглядається. Ця класифікація виділяє три рівні факторів:

- глобальні, тобто фактори, які діють на міжнародному чи світовому масштабі;
- національні, тобто фактори, які виявляють свій вплив на рівні держави;
- регіональні, тобто фактори, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів в межах окремого регіону [21].

Зараз дуже важливо дослідити фактори, які формують туристичну галузь всередині країни. У наукових дослідках ці фактори розділяються на дві категорії: зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні), кожна з яких має свої характеристики при здійсненні туристичної діяльності (див. табл. 1.2).

До зовнішніх факторів, які впливають на туризм, належать демографічні та соціальні зміни, фінансово-економічні умови.

Внутрішні фактори, які мають особливе значення в контексті розвитку туристичної галузі, – це матеріально-технічні фактори.

Вони пов'язані з розвитком наступних сфер людської діяльності: розміщення, транспорт, харчування, рекреація, торгівля [21].

Сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів визначає кон'юнктуру туристичного ринку, створює умови для ведення бізнесу, впливає на баланс між попитом і пропозицією, а також формує національний туристичний сектор шляхом розробки відповідних туристичних продуктів. Національний туристичний сектор є результатом складної взаємодії організаційних та економічних факторів, які впливають на динаміку попиту та пропозиції в туристичній галузі [20].

Таблиця 1.2

Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток туристичних послуг [21]

Зовнішні	Внутрішні
Політичні фактори – найбільш динамічні та різноаспектні. Політична стабільність – це головна умова функціонування туристичної діяльності.	Процеси попиту та пропозиції, збільшення індивідуального туризму.
Економічні – це фінансово-економічні умови, поліпшення (погіршення) економічної й фінансової ситуації та збільшення (зниження) персонального доходу. Зростання доходів населення, в свою чергу, дозволяє витратити більше грошей на відпочинок, подорожі, дозвілля.	Зростання ролі сегментації ринку (поява нових внутрішньо-регіональних туристичних сегментів), збільшення відстаней подорожей, різноманітність форм проведення канікулярного дозвілля дітей і т.д.
Соціально-демографічні суттєво впливають на туристичні послуги. До них належать: підвищення рівня освіти, культури, задоволення естетичних потреб населення. Як елемент естетичних потреб можна розглядати прагнення людей познайомитися з побутом, історією, культурою.	Зростання ролі координації діяльності в туризмі в процесі монополізації (посилення горизонтальних інтеграцій, тобто поширення партнерських відносин великих фірм із середнім і малим бізнесом; вертикальні інтеграції через створення стратегічних туристичних союзів).
Науково-технічні дозволяють вчасно побачити можливості, які розвиток науки й техніки відкривають для надання нових видів туристичних послуг та удосконалення обслуговування клієнтів.	Зростання представників туристичного бізнесу, ролі працівників у туризмі, ролі засобів масової інформації та зв'язків із громадськістю, сезонність туристичної діяльності.

Застосування організаційних та економічних методів на ринку туристичних послуг сприяє обміну даними між сегментами ринку, долаючи

обмеження традиційних підприємницьких структур і вирішуючи проблему інформаційної недостатності. Розвиток ринку туристичних послуг залежить від соціально-економічних факторів, включаючи тривалість вільного часу, демографічний склад населення, рівень доходів, рівень освіти, професійний статус, етнічну приналежність, стать та інші соціально-економічні змінні [20].

У своїх наукових дослідженнях Гурська І. С. стверджує, що досягнення успіху в туристичній галузі залежить від наявності вільного часу та можливостей для відпочинку населення країни. Вона зазначає, що збільшення вільного часу сприяє зростанню зацікавленості у витратах на послуги туризму та дозвілля. Рівень вільного часу, доступного суспільству, залежить від національного законодавства відповідної країни, включаючи кількість святкових днів і тижневих робочих годин. Дані про шкільні канікули, державні свята, релігійні свята та їхній зв'язок з вихідними мають велике значення для організаторів туризму, враховуючи зростаючий попит на туристичні послуги [22].

Актуальні політичні та воєнні події в Україні спричинили зниження конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг.

Першочерговим і найбільш нагальним питанням для внутрішнього туризму є громадська безпека, особливо у світлі непередбачуваних і неоднозначних обставин, що виникли в результаті конфлікту.

Масштаби шкоди, завданої туристичній інфраструктурі, особливо в густонаселених районах, важко піддаються кількісній оцінці, що ускладнює розробку стратегій для зростання внутрішнього туризму. Наприклад, За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України станом на 5 липня 2024 року від початку свого вторгнення в Україну РФ зруйнувала або пошкодила 1085 пам'яток культурної спадщини. З них національного значення – 121, місцевого – 884, щойно виявлених – 80.

За видами пам'яток станом на 8 квітня 2024 року знищені або пошкоджені пам'ятки археології становлять 57 об'єктів, архітектури – 294,

архітектури та містобудування – 312, архітектури та містобудування, історії – 66, архітектури та містобудування, монументального мистецтва – 1, архітектури, монументального мистецтва – 7, архітектури, історії – 40, історії – 221, містобудування – 5, містобудування та монументально-декоративного мистецтва – 19, монументального мистецтва – 21, науки й техніки, архітектури – 2, садово-паркового мистецтва – 1 [63].

Екологічний стан територій, особливо тимчасово окупованих, не може контролюватися належним чином зі зрозумілих причин. Це призвело до прискорення погіршення стану та збільшення ризиків для флори і фауни. З огляду на політичну та правову невизначеність, така ситуація може тривати ще довгий час. Також немає чітких часових рамок для перехідного періоду, що ускладнює прогнозування впливу на регіон. Територія може залишатися прикордонною зоною протягом тривалого періоду або потенційно стати джерелом значного збройного конфлікту, що зробить її функціонування небезпечним для навколишнього природного середовища [89].

Не виключено, що деякі регіони України можуть виявитися складними для відбудови або не матимуть необхідних ресурсів для повного відновлення. Тому розвиток внутрішнього туризму в цих регіонах потребує стратегічного підходу [8].

Зрозуміло, що туристичний сектор не може процвітати, коли відбуваються значні військові та політичні конфлікти. В цілому, можна виділити наступні негативні наслідки впливу збройних конфліктів на галузь туризму та гостинності (див. Додаток Б).

Поява світової пандемії «COVID-19» і подальше повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року призвели до значного зменшення кількості туристів, які прибували в Україну. Це, у свою чергу, призвело до супутнього зниження економічної активності на території нашої країни [40, 44, 47].

Після закінчення військового конфлікту імператив відновлення економічної активності в постраждалих регіонах та пожвавлення туристичної галузі залишається ключовим питанням, яке викликає деяке занепокоєння

[8]. Експерт, виконавча директорка «Асоціації Індустрії Гостинності України», голова підкомітету з питань туризму, курортів та рекреації – Романова А. А., вказує на те, що політичний клімат, який сформувався в Україні, має значний вплив на розвиток низки динамічних елементів. Виникнення криз, політична нестабільність, мілітаризація економіки, запровадження вдосконалених туристичних формальностей та коливання валютних курсів – все це політичні наслідки, що мають згубний вплив як на туризм зокрема, так і на імідж країни загалом. Вона наголошує на тому, що цілком імовірно, в потенційних мандрівників зникне бажання відвідувати країну, де тривають активні військові дії, незважаючи на те, що вони можуть бути обмежені певним регіоном. Нездатність держави запобігати або контролювати бойові дії на своїй території згубно впливає на її імідж. Відсутність стратегії сприяння позитивному іміджу країни як атрактивного туристичного напрямку перешкоджає зростанню в'їзного туризму [101]. Подібні тенденції спостерігаються і у внутрішньому туризмі, особливо в районах, розташованих у безпосередній близькості до епіцентрів конфлікту.

В Україні досі не було проведено комплексного дослідження специфічних нюансів державної туристичної політики в умовах збройного конфлікту. Це ускладнює прийняття управлінських рішень та визначення економічних переваг розвитку місцевої туристичної галузі. Для відновлення привабливості України для туристів та інвесторів насамперед необхідно створити ефективні механізми управління туристичною галуззю в умовах збройного конфлікту [8, 59].

Колектив науковців: Худавердієва В., Мерчанський В., Чуйко Н., визначають Україну як країну, де переважає внутрішній туризм, зокрема санаторно-курортне лікування, що є важливою підсистемою туристичної галузі. На їх думку, будівництво сучасних санаторно-курортних комплексів на унікальних природних ресурсах у поєднанні з визнанням охорони здоров'я маркером національної безпеки свідчатиме про те, що галузь охорони здоров'я має значний вплив на модель розвитку внутрішнього туризму в

Україні. Тим не менш, аналіз проблем, пов'язаних із закладами охорони здоров'я, свідчить про те, що ці заклади зможуть виконувати свою роль лише тоді, коли система охорони здоров'я в цілому зазнає комплексної реструктуризації. Тому, на думку вчених, вкрай важливо позиціонувати санаторно-курортну галузь як найважливіший стратегічний сектор для розвитку внутрішнього туризму [90]. На рисунку 1.2 продемонстровані основні перешкоди для розвитку внутрішнього туризму в Україні в умовах війни (див. Додаток В).

У місцях, віддалених від фронтової лінії, внутрішній туризм поступово відновлюється, і туристичні компанії організують поїздки до Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької та Тернопільської областей. Однак, це здебільшого короткострокові подорожі для внутрішніх переселенців. Також поновлюються екскурсійні поїздки до музеїв та замків.

Також потрібно вказати на те, що численні курортні бази, санаторії та готелі в тилкових регіонах використовуються для тимчасового проживання переселенців з районів, що перебувають під впливом активних бойових дій, і не можуть працювати у звичайному режимі для отримання прибутку.

Умови війни істотно змінюють внутрішній туризм. Сьогодні основний інтерес внутрішніх туристів зосереджений на рекреаційних, санаторно-курортних, психологічних, етнографічних, пам'ятних та військових маршрутах [23].

Один з позитивних аспектів внутрішнього туризму – це зростання популярності глемпінгу, що нині активно спостерігається в Україні. Ці конструкції значно дешевші за стандартні будівлі, можуть бути зведені в будь-якому місці і потребують лише кількох тижнів для встановлення [9].

Отже, майбутнє туристичної галузі України залежить від низки факторів, серед яких тривалість конфлікту, масштаби руйнувань, швидкість відновлення інфраструктури, зміна орієнтації галузі з міжнародного (виїзного) на внутрішній туризм у безпечних зонах, рівень доходів

населення, використання маркетингових технологій для залучення іноземних туристів, міграційні процеси та іноземні інвестиції. Важливою стане роль внутрішнього туризму в стратегії відбудови України і те, як відбуватиметься контроль використання фінансових ресурсів, які будуть виділені на конкретні цілі.

1.3 Вплив геополітичних чинників на розвиток внутрішнього туризму в Україні

Геополітичний простір ХХІ століття зазнав помітних змін. Нинішні коливання ставлять під сумнів вплив геополітичних чинників на розвиток внутрішнього туризму [19]. Геополітичний вимір туризму визначається як спосіб, в якому дії держав та інших міжнародних акторів, що переслідують свої інтереси, впливають на функціонування туристичного ринку в конкретному регіоні [81]. Розвиток туристичного сектору є темою глобального інтересу через його значний економічний вплив. Туризм є джерелом надходження іноземної валюти, він сприяє створенню робочих місць та збільшенню валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Для того, щоб повною мірою скористатися економічними перевагами туристичного розвитку, вкрай важливо виявити та проаналізувати будь-які потенційні ризики для туристичної галузі.

Розвиток туристичної індустрії в Україні тісно пов'язаний з геополітичною обстановкою, оскільки події, такі як військові конфлікти, терористичні акти, політична напруга, внутрішньодержавна нестабільність, мають прямий вплив на попит на туристичні послуги. Зокрема, Україна, яка знаходиться у південно-східній частині Європи та перетинається трьома геополітичними масивами («США-ЄС-Росія»), відіграє ключову роль у співвідношенні сил на континенті. Вона визначається як геополітичний центр, який має значний вплив на європейську політичну карту. Україна, розташована між двома «частинами світу», стала своєрідною «буферною зоною», що ставить перед нею складні завдання у визначенні національних пріоритетів і управлінні геополітичними ризиками. Маючи велику площу та

значну кількість населення, Україна має стратегічне значення як у регіоні, так і на міжнародній арені. Географічне положення нашої держави, близькість до ЄС і вихід до Чорного та Азовського морів створюють сприятливі умови для інтеграції та розвитку транскордонного співробітництва [38].

З моменту відновлення незалежності, зовнішня політика України формувалася на основі двовекторного підходу. Однак з початку другої половини 2013 року Україна перейшла на європейську лінію і більше не підпорядковується рішенням та інтересам Росії. Ця рішуча зміна викликала різку негативну реакцію з боку країни-агресора, яка впродовж багатьох років визначала геополітичний статус України. Протести на Євромайдані, відомі як «Революція Гідності», спричинили зміну влади від уряду президента Януковича до опозиції, але були супроводжені втручанням Росії, зокрема незаконною анексією Криму та підтримкою сепаратистів на сході України в Луганській та Донецькій областях. Анексія Криму відбулася у березні 2014 року, а втручання Росії на сході України відбулося в квітні того ж року, коли було захоплено частину підконтрольної Україні території.

Згадані події відіграли вирішальну роль у відносинах між Україною та Росією, оскільки Україна протягом тривалого періоду вагалася між інтеграційними проектами з Європейським Союзом і Російською Федерацією, уникаючи кінцевого вибору між ними. Тим не менш, ратифікувавши «Угоду про асоціацію України з ЄС» у вересні 2014 року, Україна зробила остаточний вибір на користь Європи. Збройний напад на Україну має наслідки, які виходять за межі міжнародного права, впливаючи не лише на глобальну та регіональну системи безпеки, але й на довгострокову стабільність цих систем. Росія обрала стратегію гібридної війни проти України. Гібридна війна – це спроба однієї держави підпорядкувати собі іншу шляхом використання багатогранного набору ресурсів, що охоплює політичні, економічні та інформаційні елементи. Тому військові дії не мають першочергового значення в гібридній війні, але

використання широкого спектру політичних, економічних та пропагандистських засобів стає більш важливим чинником [14, 19, 91].

Гібридна війна, яка почалася з анексії частини української території, перетворилася на відкритий збройний конфлікт в лютому 2022 року, і продовжується дотепер. Конфлікт призвів до значних людських жертв і значних руйнувань промислових та інфраструктурних активів, у тому числі підприємств стратегічного значення, розташованих у спірному регіоні. Крім того, конфлікт негативно вплинув на глобальний імідж країни та безпосередньо позначився на туристичній галузі, особливо на внутрішньому туризмі.

У період з 2013 по 2015 роки міждержавний конфлікт між Росією та Україною значно загострився і призвів до стрімких змін. У цей період відбулося не лише зменшення кількості іноземних туристів, але й зміна напрямку внутрішніх туристичних потоків країни.

Питання територіальних претензій Росії становить значний виклик для Автономної Республіки Крим. У лютому 1954 року Кримська область Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки була передана Українській Радянській Соціалістичній Республіці. Враховуючи економічну, географічну та культурну близькість Кримської області до Української Радянської Соціалістичної Республіки, а також переплетення двох економік і культур, включення півострова до складу республіки було логічним і виправданим кроком [48]. Відокремлення півострова Крим від України було прискорене нелегітимним референдумом, який був проведений у березні 2014 року. Анексія Криму вважається незаконною, на думку більшості держав, оскільки суперечить міжнародному праву та сучасній системі міжнародних відносин. Схожа ситуація спостерігалася в окремих районах Донецької та Луганської областей, яка також відбувалася у 2014 році.

За оцінками експертів, втрачений Крим мав близько третину рекреаційно-туристичного потенціалу України. Це зумовлено його

географічним положенням з виходом до Чорного та Азовського морів, м'яким кліматом та значною природною, історичною та культурною спадщиною. Протягом багатьох років Крим був популярним місцем відпочинку для вітчизняних та іноземних туристів. Однак анексія Криму вплинула на обсяг і напрямки внутрішніх туристичних потоків, частково зруйнувала інфраструктуру та призвела до значних втрат у туристичному секторі [31, 60].

Внаслідок втрати найбільш популярного туристичного напрямку – Криму, туристичні потоки в Україні зазнали переорієнтації. Зокрема, зросла популярність приморських областей (Миколаївської, Херсонської, Одеської) і західної частини країни (Карпатських гір та міста Львів). На 15-20% збільшилася кількість туристів на курортах Карпатського регіону України порівняно з попереднім зимовим сезоном. Важливим аспектом регіональних коливань попиту було зростання кількості відвідувачів із західних регіонів до курортних зон Чорного моря. Зросла кількість туристів з Дніпропетровської області, таких великих міст як Київ та Харків, в той час як попит на подорожі в східних регіонах, зрозуміло, знизився. Обсяги внутрішнього туризму майже вдвічі скоротилися за згадані роки: у 2013 році їх фіксували на рівні 703 тис. осіб, а у 2015 році вони знизилися до 357 тис. осіб. Падіння кількості обслуговуваних внутрішніх туристів також свідчить про це [26] (див. рис. 1.3). Така ситуація виникла через втрату Криму та частин Донецької та Луганської областей, які містили в собі значну кількість туристичних закладів. Триваючий конфлікт у східних регіонах України призвів до значного погіршення туристичної інфраструктури країни, зокрема в Донецькій області, яка раніше була провідним напрямком для українських туристів, головною метою яких було санаторно-курортне лікування та оздоровлення.

Доречно також висвітлити проблему тероризму в Україні. До початку конфлікту в 2013 році Україна посідала 56-те місце серед 158 країн у рейтингу «Глобального індексу тероризму», який складають експерти під

егідою Інституту економіки і миру Сіднейського університету (Австралія). Однак ситуація суттєво змінилася у 2014 році з початком операцій гібридної війни, які були ініційовані країною-агресором. Україна в цьому списку піднялася на 12 позицію, втративши репутацію безпечного як регіону так і туристичного напрямку.

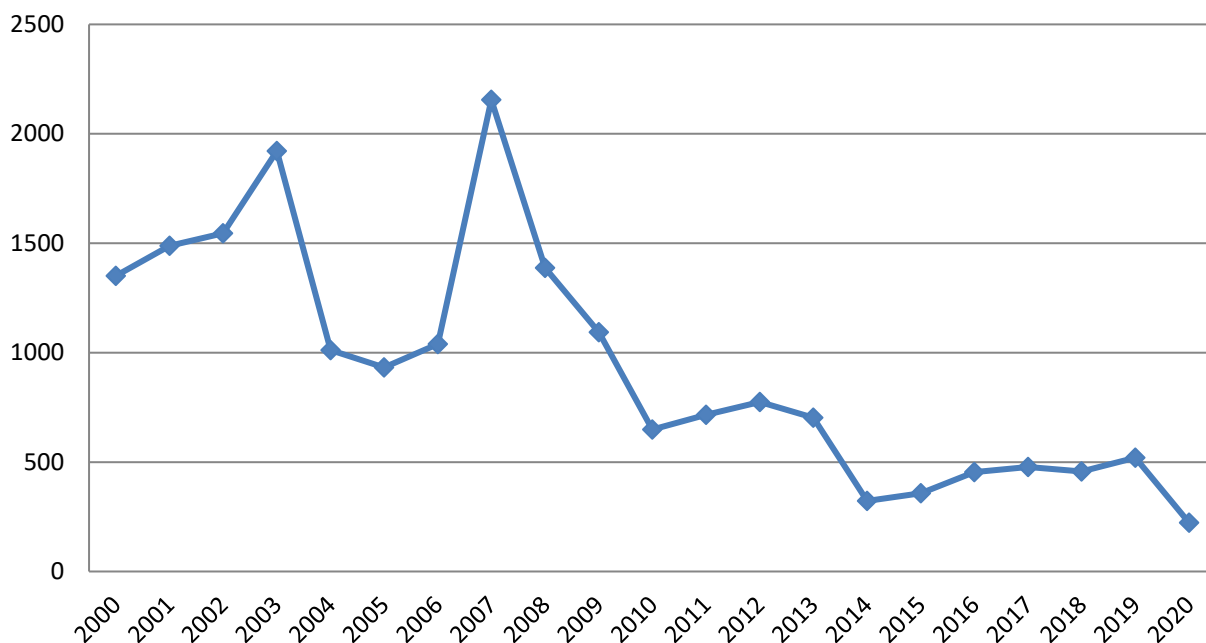

Рис. 1.3 Кількість внутрішніх туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2000-2020 рр. (тис. осіб) [26]

У 2021 році Україна опустилася до 36-го місця в «Глобальному індексі тероризму», а вже в 2024 – до 54-го, що загалом свідчить про оптимістичну тенденцію [110]. Тим не менш, ворожі дії Росії та терористичні атаки проти критичної інфраструктури та цивільного населення України, а також визнання країнами Балтії цієї «псевдо-держави» країною-спонсором тероризму, можуть потенційно підняти в рейтингу Україну в індексі країн, які стикаються з терористичними актами.

У вересні 2022 року Росія проводила так звані «референдуми» в Харківській, Запорізькій, Херсонській областях, які зараз частково перебувають під окупацією. Ці інциденти мали величезний вплив на

індустрію внутрішнього туризму в Україні. Існування туризму в окупованих регіонах просто неможливе, коли проводяться терористичні атаки та обстріли, а також ведуться активні бойові дії на цих територіях. Отже, безпека відвідувачів є основним завданням держави під час провадження внутрішнього туризму в Україні.

Повномасштабне вторгнення, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, все ще триває, і поки що зарано говорити про те, якими будуть кінцеві наслідки його впливу на український туристичний ринок. Однак окупація Криму, руйнування аеропортів і загрози для таких міст, як Миколаїв, Херсон, Харків та Одеса, залишаються серйозною проблемою. На заході України, де знаходиться найбільша концентрація внутрішньо переміщених осіб, можуть виникнути проблеми із забезпеченням доступного житла. Внутрішній туризм перебуває під загрозою через скорочення місць відпочинку та повну відсутність повітряного сполучення.

ВИСНОВКИ РОЗДІЛУ I

1. Внутрішній туризм визначається як важливий соціально-економічний феномен, що має значний вплив на розвиток економік країн, соціальні структури та культурні зв'язки. Він не лише сприяє зростанню валового внутрішнього продукту, а й забезпечує робочі місця та іноземні інвестиції. Різноманіття туристичних послуг та інфраструктури відображає культурну і соціальну багатогранність, що підкреслює роль туризму як інструменту міжнародної співпраці.

2. Визначені чинники, що впливають на розвиток туристичної галузі, включають економічні, політичні, соціокультурні, екологічні та технологічні аспекти. Ці фактори взаємодіють, формуючи туристичні тенденції та попит. Зокрема, зміни геополітичної ситуації, економічна нестабільність, розвиток інфраструктури, а також «виклики безпеки» стають вирішальними у формуванні туристичного середовища [19, 20].

3. Розвиток внутрішнього туризму в Україні безпосередньо пов'язаний з геополітичною ситуацією в регіоні. Військові конфлікти, політична напруга та терористичні загрози суттєво впливають на попит на туристичні послуги. Анексія Криму та агресія з боку Росії стали вирішальними подіями, що змінили туристичний простір України, призвівши до переорієнтації внутрішніх туристичних потоків та зниження іноземного туризму. Часткова втрата туристичної інфраструктури і статусу безпечної країни значно обмежили можливості розвитку туристичної галузі.

Таким чином, перший розділ висвітлює важливість внутрішнього туризму як соціально-економічного явища, показує вплив різноманітних факторів на його розвиток, а також підкреслює складний геополітичний контекст розвитку внутрішнього туризму в Україні.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

2.1 Ресурсна оцінка природного та історико-культурного потенціалу внутрішнього туризму

Найважливішим викликом є розподіл ресурсів для сприяння реалізації стратегії повоєнної відбудови та розвитку України з метою мобілізації внутрішніх резервів. Вирішення цього питання полягає у визначенні потенційних напрямів використання державою наявних ресурсів. Відновлення людського капіталу може бути досягнуто шляхом впровадження низки заходів, зокрема запровадження комплексних програм зайнятості для тих, хто втратив роботу, створення можливостей працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб у безпечних місцях та створення ефективної системи медичної, психологічної та фізичної реабілітації. Це сприятиме відновленню здоров'я населення півдня та сходу України. Оптимальним вирішенням цих завдань є використання ресурсів туристичної галузі [8].

Виділенню ресурсів на повоєнну відбудову України може сприяти реалізація державної туристичної політики. У світлі обмежень, пов'язаних із нестачею ресурсів та фінансовими перспективами, необхідно впровадити інституційні та економічні процедури, які забезпечать розумне та ринкове використання природних лікувальних ресурсів.

Узагальнену систематику рекреаційно-туристичних ресурсів пропонують О. Любіцева, Є. Панкова, В. Стафійчук:

- природно-географічні (клімат, природні комплекси, водні ресурси);
- природно-антропогенні (пам'ятки природи, ландшафтні парки, парки, ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, гідропарки);
- суспільно-історичні (об'єкти і явища антропогенного характеру, залучені в туризм) [49].

Учений-економіст – Школа І. М., пропонує таку класифікацію рекреаційно-туристичних ресурсів:

- економічні;

- природні;
- кліматичні;
- культурно-історичні;
- трудові;
- фінансові;
- соціальні;
- виробничі [94].

Єдиного підходу до класифікації туристичних регіонів України немає. Фізико- та економіко-географ, доктор географічних наук, професор – Бейдик О. О., автор усталеної системи туристичного районування, пропонує п'ятирайонну систему класифікації:

- 1) Причорноморський район, що включає Херсонську, Миколаївську, Одеську області. Одна з перелічених областей, а саме Херсонська, на даний момент є частково окупованою і, відповідно, не може використовуватися для туристичних цілей через загрози повітряних атак і замінування морських ділянок.
- 2) Карпатсько-Подільський район, який охоплює Вінницьку, Хмельницьку, Тернопільську, Чернівецьку, Івано-Франківську, Львівську, Закарпатську області.
- 3) Полісько-Столичний район, до складу якого входять Черкаська, Полтавська, Чернігівська, Київська, Житомирська, Рівненська, Волинська області.
- 4) Придніпровсько-Донецький район, що включає Кіровоградську, Луганську, Донецьку, Запорізьку, Дніпропетровську області. Через повномасштабну війну з Росією завдано значної шкоди інфраструктурі та природному потенціалу району.
- 5) Харківський ресурсно-рекреаційний район, який охоплює Сумську, Харківську області і має аналогічну ситуацію з Придніпровсько-Донецьким районом [6].

Туристичний потенціал країни посилюється завдяки поєднанню сприятливих природних умов, історичної та культурної спадщини, матеріальних та людських ресурсів [62]. Природні туристичні ресурси визначаються як компоненти природного середовища, які вважаються привабливими для туристів. Можна розрізняти різні типи природних ресурсів. Природні ресурси можна використовувати як засіб стимулювання інтересу туристів до певної місцевості. Відносна важливість цих ресурсів може змінюватися залежно від мотивації туристів, причому деякі ресурси мають більший вплив на формування інтересу до певних територій [21, 31].

Земельні ресурси є домінуючим компонентом у структурі ресурсів України. На них припадає 44,3% загального ресурсного потенціалу. Мінеральні ресурси становлять другу за величиною категорію, що становить 28,3% від загального обсягу, а водні ресурси становлять 13,1%. Четвертою за величиною категорією є природні рекреаційні ресурси, які складають 9,6% від загального обсягу. Найменшу частку становлять лісові (4,2%) та фауністичні (0,5%) ресурси (див. рис. 2.1) [77].

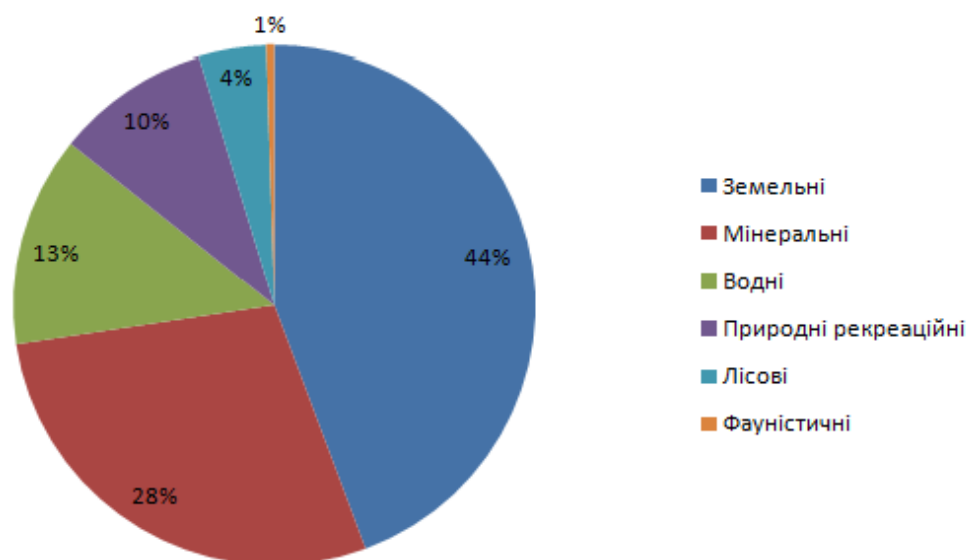

Рис. 2.1 Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу (ПРП) України, створена автором на основі джерела [77]

Основними джерелами води в Україні є Чорне та Азовське моря, а також велика мережа річок, яка становить приблизно 30 000 одиниць. Найважливіші річки країни – Дніпро (третя за довжиною в Європі), Дністер, Дунай, Південний Буг, Сіверський Донець. Карпатські річки Черемош, Прут, Тиса, Стрий та інші забезпечують оптимальні умови для каякінгу та рафтингу. Регіон Волинського Полісся є територією найбільшої кількості озер в Україні: 3 000 природних озер і 22 000 штучних водойм, розподілених по всій території області [49]. Чорноморський, Азовський та Карпатський регіони пропонують безліч бальнеологічних ресурсів, включаючи мінеральні води та лікувальні грязі. Найперші відомі грязьові курорти в Україні розташовані в містах Куяльник та Бердянськ. Щодо джерел мінеральних вод, то найбільшу їх кількість пропонують курорти Закарпатської та Львівської областей.

Україна може похвалитися однією з найбільш заліснених територій у Європі. Туристичний сектор надає велике значення ландшафтам, які пропонують можливості для відпочинку та пізнання, включаючи особливості рельєфу, краєвидів та печер [18].

Україна може похвалитися значним спелеологічним потенціалом, з численними задокументованими карстовими порожнинами. Чотири печери – Оптимістична, Озерна, Попелюшка та Млинки – входять до 100 найдовших у світі. Більшість цих печер розташовані в Подільсько-Буковинському та Карпатському регіонах. Україна має значну кількість природно-заповідних територій, які охоплюють 8 633 об'єктів. Зараз в Україні нараховується 5 біосферних заповідників, 19 природних заповідників, 53 національних природних парки. Ці природоохоронні території розподілені по різних фізико-географічних регіонах України (див. Додаток Г). Проте, ситуація може змінюватися внаслідок воєнних дій та окупації певних територій. Тому офіційний сайт «Природно-заповідний фонд України» опублікував карту безпеки (див. Додаток Д). Наразі важко визначити стан усіх природних

заповідників, їхню флору і фауну, а також ступінь шкоди, завданої мінуванням і ракетними обстрілами [53].

Властива різноманітність і специфіка природних туристичних ресурсів унеможлиблює їх охоплення одним цифровим показником. Отже, для розробки природно-туристичного рейтингу регіонів України необхідно дослідити природно-заповідний фонд та його площу в кожному регіоні [79] (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Показник заповідності адміністративно-територіальних одиниць
України станом на 1 січня 2024 року [28]**

	Площа області, га.	Площа природно-заповідного фонду, га.	%
Вінницька	2 651 300	59 797	2,26
Волинська	2 014 400	236 014	11,72
Дніпропетровська	3 191 400	100 721	3,16
Донецька	2 651 700	118 345	4,46
Житомирська	2 983 200	143 204	4,8
Закарпатська	1 277 700	206 384	16,15
Запорізька	2 718 000	166 363	6,12
Івано-Франківська	1 390 000	225 185	16,2
Київська	2 897 000	369 532	12,76
Кіровоградська	2 458 800	101 951	4,15
АР Крим	2 706 400	246 241	9,1
Луганська	2 668 400	94 479	3,54
Львівська	2 183 300	181 864	8,33
Миколаївська	2 459 800	78 162	3,18
Одеська	3 331 000	175 476	5,27
Полтавська	2 874 800	144 180	5,02
Рівненська	2 004 700	229 107	11,43
Сумська	2 383 400	179 337	7,52
Тернопільська	1 382 300	136 104	9,85
Харківська	3 141 500	85 435	2,72
Херсонська	2 846 100	365 432	12,84
Хмельницька	2 064 500	328 664	15,92
Черкаська	2 090 000	83 051	3,97
Чернівецька	809 700	111 444	13,76
Чернігівська	3 186 500	263 317	8,26

Станом на 1 січня 2024 року площа природно-заповідного фонду України становила 4 185 000 га., що становить 6,93% від загальної площі території країни. Таким чином, за роки незалежності України площа

природно-заповідного фонду зросла трохи більше ніж у три рази (у 1991 р. вона складала 1 310 000 га.). Тим не менш, фонд залишається недостатнім і значно відстає від середньої частки заповідних земель у більшості європейських країн, яка становить 21%.

Загальна площа територій природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення становить 2 598 461 га., а місцевого – 1 586 539 га. Це складає 62,09% і 37,91% від загальної площі фонду, відповідно [28].

Відповідно до вищенаведених даних природно-заповідного фонду України було проаналізовано та визначено області з високим, середнім та низьким природно-туристичним потенціалом (див. Додаток Е).

21 квітня 2022 року Президент України видав Указ № 266/2022, яким затвердив «Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни» [67]. До обов'язків Ради входить розробка плану дій з повоєнної відбудови та розвитку, зміна пріоритетів, висунення стратегічних ініціатив та підготовка пропозицій щодо необхідної нормативно-правової бази. Національний інститут стратегічних досліджень опублікував «Концепцію Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України» для експертного обговорення та аналізу. В ній наголошується: «Здобувши Перемогу, країна постане перед безпрецедентним викликом: у максимально стислі терміни відновити можливості забезпечувати гідне якісне життя людей на основі ефективної реалізації національного людського, природно-ресурсного, економічного потенціалу» [39]. Реалізація Стратегії має бути орієнтована на всебічний розвиток українських ресурсів. Це означає, що в найближчі роки Україна стане дотаційною державою, головним інвестором якої стане сама держава. Тривалість виходу з кризи залежатиме від пріоритетів, які уряд поставить у своїй стратегії повоєнного економічного відновлення [61].

Індустрія курортів і відпочинку — це різноманітний сектор, який охоплює підприємства в понад 50 галузях, включаючи охорону здоров'я, житло, громадське харчування, роздрібну торгівлю, домашні послуги,

туристичні агентства, спортивні споруди, транспортні фірми, ферми тощо. Це призводить до збільшення можливостей працевлаштування та створення нових посад у різних професійних сферах. Економісти помітили, що витрати на створення нового робочого місця найвищі в промисловості та найнижчі у сфері послуг [64]. Що стосується забезпечення роботою та проживанням переселенців, то варто звернути увагу на розвиток курортно-відпочинкових зон центру та заходу України. У курортних місцевостях домогосподарства, які займаються переважно курортними послугами, як правило, пропонують широкий спектр послуг, включаючи кулінарні, житлові та рекреаційні послуги, на додаток до курортних та рекреаційних підприємств. Господарська діяльність цих домогосподарств має всі ознаки підприємництва.

Сектор охорони здоров'я залежить від наявності інфраструктурних об'єктів, таких як санаторії, гуртожитки та заклади охорони здоров'я (санаторії, реабілітаційні центри, дитячі заклади тощо), які надають послуги з лікування та реабілітації з використанням природних лікувальних ресурсів. Головною перевагою цих закладів є їхня мета, яка полягає у використанні природних лікувальних і рекреаційних ресурсів у поєднанні з курортами, що дозволяє їм пропонувати різноманітний спектр медичних процедур різним групам пацієнтів. Такі послуги включають, але не обмежуються терапією, реабілітацією, зміцненням здоров'я, профілактикою захворювань, рекреацією та відпочинком.

В рамках пріоритету «відновлення людських ресурсів» соціально-економічна доцільність використання потенційних ресурсів курортно-рекреаційної сфери для повоєнного відновлення економіки України залежить від наступних критеріїв [8]:

1. Природні лікувальні ресурси - невід'ємний елемент курортно-рекреаційної індустрії. Вони відповідають за визначення курортів і рекреаційних зон та надання рекреаційно-оздоровчих послуг на основі різних ресурсів, таких як мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, бішофіти.

Станом на 1 січня 2022 року до Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України занесено: 491 мінеральну воду, 11 пелоїдів, 6 бішофітів та 2 глини. Дослідження показує, що ці ресурси можуть бути використані для цілей лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань як у курортних, так і позакурортних умовах. Результати геологорозвідувальних робіт та оціночні розрахунки свідчать про наявність запасів понад 1 000 природних мінеральних ресурсів, які можуть бути використані для розвитку курортів та рекреаційних об'єктів.

2. Безпека водних ресурсів є критично важливою для запобігання виникненню гуманітарних катастроф. Проблему можна розділити на два основні виміри: доступність та безпечне споживання питної води. Україна є країною з обмеженими доступними водними ресурсами, але є також значні ресурси підземних вод, які наразі не використовуються. Підземні води в Україні мають рівень мінералізації до 1,5 г/л, що робить їх безпечними як для пиття, так і для приготування їжі. Підземні води є найчистішою формою питної води.

3. Розташування природних лікувальних ресурсів є основною причиною надання території статусу курорту. Зона відпочинку та рекреації в Україні займає площу 9,1 мільйона гектарів, або близько 15% площі країни. Станом на початок 2022 року курортів загальнодержавного значення було 7: Куяльницький лиман (Одеська область), Слов'янськ (Донецька область), Миргород (Полтавська область), Скадовськ (Херсонська область), Бердянськ (Запорізька область), Саки (Крим), Хмільник (Вінницька область); 2 курорти місцевого значення – село Солотвино (Закарпатська область) та місто Косів (Івано-Франківська область) [3]. Крім того, ще чотири місцеві курорти, які пройшли процедуру декларування, не отримали офіційний статус: міста Трускавець і Моршин (Львівська область), село Сичавка (Одеська область) і село Коблево (Миколаївська область). Дійсно, в Україні визначено понад 50 природних зон, що мають значний лікувально-оздоровчий потенціал [31, 43]. У зв'язку з цим, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28

грудня 1996 р. № 1576 ці зони визначено курортами з метою регулювання використання їх природно-рекреаційного потенціалу. Однак, у зв'язку з втратою чинності Закону України «Про плату за землю» у 2016 році, Постановою КМУ № 91 від 21 лютого 2017 року було скасовано рішення про визнання цих територій курортними.

4. Ефективною стратегією відновлення здоров'я населення є впровадження реабілітаційних програм у санаторіях. За офіційними даними Фонду соціального страхування України, у 2021 році ефективність реабілітації та лікування комплексних захворювань сягнула 81,8% [68]. Найвищі показники одужання спостерігаються в хірургії шлунково-кишкового тракту, сечостатевої системи та жіночих статевих органів – 97,7%. Високі показники ефективності лікування також зафіксовано у пацієнтів з ревматологічними захворюваннями, опіками, ортопедичними та травматологічними операціями (83,3%); при інфарктах міокарда, нестабільній стенокардії, операціях на серці, захворюваннях легенів, операціях на легенях, цукровому діабеті (83,2%), а також при операціях на органах зору (81,3%). Результати реабілітаційного процесу є дуже перспективними. Всього 61,2% пацієнтів, які отримували терапію інсультів і мозкових уражень, змогли відновити свою працездатність. За даними Держстату в 2018 році в Україні було 284 санаторії та пансіонати на 154 000 місць, а також 55 оздоровчих закладів на 10 000 місць різних форм власності та відомчого управління. Хоча інфраструктура деяких санаторіїв потребує покращення, більшість з них мають реабілітаційні відділення та надають послуги реабілітації. У Фонді соціального страхування України вказано, що 75 санаторно-курортних закладів пропонують реабілітаційне лікування за 7 медичними програмами [26].

5. Курортно-рекреаційна галузь України має значний потенціал природних лікувальних ресурсів, проте він використовується лише частково, що вказує на можливості для подальшого зростання. Підвищена потреба в послугах реабілітації та відновного лікування в повоєнний період відкриває

можливості застосування недостатньо використаних ресурсів курорту в розбудові інфраструктури охорони здоров'я [51]. Це, зокрема, розвиток нових, сучасних реабілітаційних центрів та закладів охорони здоров'я. Це сприятиме створенню нових можливостей для працевлаштування з одночасним покращенням загального здоров'я та добробуту населення [31, 51].

Спроможність держави використовувати курортно-відпочинкові ресурси для повоєнної відбудови країни стримується існуючими інституційними обмеженнями, які необхідно усунути з мінімальними затримками шляхом вирішення низки складних питань:

1) Розподіл державного нагляду, контролю та регулювання в курортно-відпочинковій сфері є складним, багатовимірним процесом. Проєкт охоплює надання санаторно-курортних послуг, використання природних лікувальних ресурсів та будівництво курортних об'єктів. Ці повноваження розподіляються між декількома центральними органами влади, зокрема: МОЗ, Мінсоцполітики, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів, Держагентство розвитку туризму, Державна комісія України по запасах корисних копалин, Державна служба України з питань праці. Відсутність координації між відомствами може перешкоджати ефективному виконанню завдань, порушувати налагоджені процеси та породжувати конфлікт інтересів.

2) Для створення ефективної системи медичної, психологічної та фізичної реабілітації учасників бойових дій і цивільного населення необхідна наявність точних статистичних даних про кількість санаторно-курортних і реабілітаційних закладів, а також детальна інформація про їх матеріально-технічне забезпечення та характеристики. Відсутність єдиного сховища інформації, яке б відповідало потребам бенефіціарів і можливостям надавачів реабілітаційних послуг, у поєднанні з непослідовністю фінансування реабілітаційної допомоги (через різні фонди та установи, відповідальні за фінансування окремих верств населення), призводить до неправильного

розподілу бюджетних ресурсів та неоптимальної ефективності реабілітаційних послуг. Це в першу чергу пояснюється відсутністю ясності щодо динаміки попиту та пропозиції щодо конкретного лікування.

3) Сфера відпочинку та дозвілля пропонує великий потенціал для масштабних ініціатив у сфері зайнятості та створення нових робочих місць [31]. Це пов'язано з взаємозв'язком економічних, виробничих, управлінських і технологічних факторів у різних секторах бізнесу [20]. За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), на курортах і в суміжних секторах зайнято 9,7% світової робочої сили [113]. Розширення курортної інфраструктури, реконструкція санаторіїв та створення нових сучасних реабілітаційних закладів сприятиме поповненню людських ресурсів, забезпеченню тисяч нових робочих місць у різних професіях, покращенню охорони здоров'я та якості життя. Тим не менш, відсутність офіційних програм фінансової допомоги та неадекватний рівень приватних інвестицій у малі та середні підприємства є основними перешкодами для розвитку цього сектора економіки [112].

4) Закон України «Про курорти» містить правові, організаційні, економічні та соціальні елементи, що регулюють створення та розвиток курортів в Україні [74]. Метою цього законодавства є гарантування оптимального використання природних лікувальних ресурсів і курортів для цілей лікування, реабілітації, профілактики захворювань і зміцнення здоров'я. Статті 16-19 цього Закону встановлюють комплексну основу для використання природних лікувальних ресурсів. Вони стосуються розвідки, обліку, використання, плати за користування надрами та розробки родовищ корисних копалин. Законодавство встановлює основу для винагороди за користування надрами на різних рівнях технічного і технологічного розвитку, а також у контексті комерційного видобутку. На відміну від них, мінерали класифікуються як природні лікувальні ресурси лише в тому випадку, якщо вони використовуються в санаторіях для лікування, реабілітації або інших цілей зміцнення здоров'я. Це підкреслює актуальність

їх економічної оцінки. Відповідно до статті 24 відповідного закону, економічна оцінка природних лікувальних ресурсів є невід'ємною частиною процесу створення об'єкта. Цю процедуру необхідно здійснювати згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження спеціальних методик економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів» [73]. Постанова визначає термін «лікувальні ресурси». Також у постанові наголошується на важливості використання Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України у поєднанні з методиками, встановленими науково-дослідними інститутами та санаторно-курортними підприємствами, для оцінки господарської цінності природних лікувальних ресурсів. Проте за два десятиліття, що минули з моменту набрання чинності Постанови, ці методики ще мають бути розроблені. Вкрай важливо, щоб фінансові ресурси, отримані завдяки використанню природних лікувальних ресурсів, не розпорошувалися таким чином, який би перешкоджав економічному відродженню країни. Соціально і політично прийнятніше було б використовувати ці доходи для розбудови інфраструктури, створення робочих місць і розвитку курортів.

5) Потенціал інтеграції природних лікувальних ресурсів в економічний ланцюжок курортно-рекреаційної галузі потребує всебічної оцінки. Це питання характеризується недостатньою змістовністю, надлишковістю, обмеженим доступом та, в деяких випадках, суперечливими перспективами. Це пов'язано з тим, що багаторівнева структура державних кадастрів не повною мірою використовується в державному регулюванні. Крім того, бракує моніторингу виробничих процесів та використання природних ресурсів курортно-відпочинкової галузі. Отже, діяльність державного регулювання стримується недостатньою інформаційною базою, використанням окремих даних та формулюванням інформаційних запитів, що в сукупності перешкоджає спроможності приймати обґрунтовані управлінські рішення [31].

Реалізація Стратегічного плану дій повоєнної відбудови економіки України, з особливим акцентом на «відродженні людських ресурсів», має розпочатися з комплексної стратегії розвитку людських ресурсів. Це пов'язано з метою створення інституційних умов, які сприятимуть ефективному та раціональному використанню курортно-рекреаційних ресурсів. З метою задоволення зростаючого попиту на необхідні для оздоровлення населення послуги з реабілітації, санаторно-курортного лікування та відпочинку необхідно реалізувати такі державні заходи:

- сформувати єдину базу знань, яка точно відображатиме потреби пацієнтів і здібності медичних працівників. Це забезпечить доступ до цих даних усім зацікавленим сторонам. Це зумовлює необхідність складання кадастру санаторно-курортних та реабілітаційних закладів з оцінкою попиту населення на ці послуги з урахуванням як контингенту, так і обсягу;
- оптимізувати якість санаторно-курортного лікування дорослих і дітей, розмежування критеріїв реабілітації на курортному рівні, створення системи відбору, категоризації та направлення пацієнтів на реабілітацію;
- забезпечити взаємодію між рекреаційними територіями та установами різних форм власності та відомчої підпорядкованості [72].

З метою максимального використання наявних ресурсів рекреаційних територій та закладів, створення нових робочих місць та реалізації масштабних заходів щодо зайнятості населення державі рекомендується вжити таких інституційних та економічних заходів:

- розвиток курортно-відпочинкової інфраструктури потребує реалізації державної кредитної програми для стимулювання приватних інвестицій у малий і середній бізнес. Крім того, рекомендовано спрямувати більшість ресурсів на ініціативи, які створюють найбільшу кількість робочих місць і покращують інфраструктуру курорту. Внутрішньо переміщені особи мають підтримуватися через програми

- забезпечення житлом та роботою в домогосподарствах, які займаються курортно-оздоровчими послугами;
- виявлення та оцінка потенціалу незадіяних курортно-рекреаційних ресурсів. Йдеться про створення реєстру перспективних природних лікувальних ресурсів, забезпечення відкритого доступу до даних Національного реєстру природних лікувальних ресурсів України, розробку методів економічної оцінки природних лікувальних ресурсів, надання допомоги в проектах розвитку курортів [31];
 - зміни до Закону України «Про курорти», які регулюють низку питань, зокрема повноваження центрального органу виконавчої влади у сферах розвитку курортів, планування, забудови та інших видів використання територій курортів; раціональне та економічно обґрунтоване використання природних лікувальних ресурсів; економічне стимулювання розвитку курортів.

Ці заходи потребують реалізації державних гарантій у сферах реабілітації, лікування, оздоровлення громадян, забезпечення належного обсягу та якості послуг, реалізації державних програм, що сприяють продуктивній зайнятості, запобігають масовому безробіттю, забезпечують додаткові гарантії зайнятості для найбільш незахищених верств населення. Крім того, використання природних лікувально-рекреаційних ресурсів сприятиме залученню структурних інвестицій з Європейського Союзу, що стане вагомим внеском у повоєнне економічне відновлення України [8, 73].

Культурно-історичні туристичні ресурси – це антропогенні об'єкти, які представляють собою історико-культурні процеси, що відбувалися в певній місцевості та мають особливості, які сприяють створенню туристичного продукту. Вони стосуються всього соціокультурного контексту місця розташування, охоплюючи історичні події, архітектурні особливості, традиції, звичаї та аспекти економічної діяльності [18]. Основними категоріями культурно-історичних туристичних ресурсів є:

- Пам'ятки архітектури. Це можуть бути архітектурно-містобудівні комплекси або окремі будівлі. І зовнішній, і внутрішній вигляд таких пам'яток використовується в туризмі. Цінність пам'яток зростає, якщо в них знаходяться музеї, виставкові зали або інші заклади культури та обслуговування.
- Пам'ятки історії. Місця, які мають прямий зв'язок із життям і діяльністю видатних осіб чи важливими історичними подіями. Надзвичайно важливо, щоб такі місця були позначені пам'ятними знаками, які інформують мандрівників про подію та її значення на регіональному, національному та глобальному рівнях.
- Археологічні комплекси, пам'ятки, об'єкти. Різноманітні елементи, такі як сільські поселення, кладовища, укріплення, промислові об'єкти, канали, дороги, кам'яні статуї, наскальні малюнки та свідчення культурних шарів поселення [49].

На державному обліку в Україні перебуває 152 тис. пам'яток культурно-історичної спадщини, з яких 56 тис. — пам'ятки історії, 7 тис. — пам'ятки монументального мистецтва, близько 15 тис. — пам'ятки містобудування та архітектури [63]. Безліч архітектурних реліквій періоду Київської Русі можна знайти в центральній частині Львова, який наприкінці 1998 року був визнаний одним із найвизначніших історико-культурних міст світу [56]. Подібним чином міста Жовква (Львівська область) і Кам'янець-Подільський (Хмельницька область), які розділяють третє місце за пам'ятками архітектури після Львова і Києва, мають велику кількість подібних споруд. Крім того, ряд визначних пам'яток архітектури знаходиться в інших містах України, зокрема Чернігові, Луцьку, Ужгороді, Білгород-Дністровську, Хусті. Археологічні пам'ятки Херсонес і Пантікапей у Криму, а також Ольвія в Миколаївській області є одними з найбільш значущих історичних пам'яток регіону [12].

В Україні є численні монастирські комплекси, палацово-паркові ансамблі та інші пам'ятки історії та культури, які є місцями паломництва.

Тим не менш, ці наявні туристичні ресурси використовуються недостатньо, що призводить до їх часткового включення до поточної туристичної діяльності.

Пам'ятки історії та культури можна розглядати з різних дисциплінарних точок зору. Загалом, це конкретна будівля, споруда або місце, пов'язане з історичною подією, або матеріальний чи нематеріальний культурний артефакт, що має історичне, наукове, мистецьке чи інше культурне значення. Однак, щоб ефективно використовувати історичні та культурні об'єкти як туристичні ресурси, важливо розглядати їх як взаємопов'язані компоненти більш широкого цілого, що має значну привабливість і потенціал впливу на індивідуальні світогляди. Цей підхід визнає внутрішню цінність цих ресурсів, а також визнає їхню роль як невід'ємних елементів у більшій взаємопов'язаній системі. Це дає нам короткий огляд історико-культурного туристичного потенціалу регіону [31]. В Україні розміщення пам'яток історії та культури є помітно нерівномірним (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Історико-культурний туристичний потенціал областей України, 2024 р.
(без врахування спадщини ЮНЕСКО), створено автором на основі [55]**

	Державний реєстр нерухомих пам'яток		Всього
	<i>місцевого значення</i>	<i>національного значення</i>	
Вінницька	46	28	74
Волинська	339	158	497
Дніпропетровська	3 849	53	3 902
Донецька	83	14	97
Житомирська	191	26	217
Закарпатська	44	103	147
Запорізька	407	12	419
Івано-Франківська	2 000	107	2 107
Київська	1 667	272	1 939
Кіровоградська	35	15	50
Луганська	970	28	998
Львівська	1 972	45	2 017
Миколаївська	136	41	177
Одеська	1 103	27	1 130
Полтавська	1 314	78	1 392
Рівненська	1 032	77	1 109

Продовження таблиці 2.2

Сумська	2 460	80	2 540
Тернопільська	237	6	243
Харківська	2 983	36	3 019
Херсонська	118	35	153
Хмельницька	170	191	361
Черкаська	57	72	129
Чернівецька	745	50	795
Чернігівська	458	176	634
АР Крим	1 112	262	1 374

На основі даних Міністерство культури та стратегічних комунікацій України щодо загальної кількості нерухомих культурних пам'яток створено картограму історико-культурного рекреаційно-туристичного потенціалу України за областями (див. Додаток Ж).

Також було б доцільно класифікувати музеї та виставки як важливі туристичні об'єкти, враховуючи їх повсюдну інтеграцію в туристичні та освітні ініціативи та їх роль як спільного місця інтересу, що приваблює відвідувачів у певні місця. Водночас музеї та виставки відіграють важливу роль у туристичній інфраструктурі та обслуговують туристів під час їхнього перебування [78].

Етнографічні ресурси документують низку аспектів, що стосуються повсякденного життя людей, включаючи дозвілля, економічні заняття та культурне середовище, таке як народні промисли, регіональні мовні особливості та культурні традиції, пов'язані з музикою та піснею. Такі елементи особливо привабливі для туристів, враховуючи їх відмінний характер і походження [18].

На кінець 2017 року в Україні було зареєстровано близько 130 000 об'єктів історико-культурної спадщини [26].

25 січня 2018 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову №32, відповідно до якої до Державного реєстру нерухомих пам'яток України було внесено 8 об'єктів культурної спадщини національного значення. Відтак, до Реєстру, який було створено у 2018 році, на сьогодні внесено 1 992 пам'яток національного значення. Україна має 8 об'єктів Світової спадщини

ЮНЕСКО, які свідчать про велику культурну та історичну спадщину країни. До Списку історичних пам'яток України занесено 401 поселення, 1399 історичних міст і селищ та понад 8000 культурних сіл. Вищезазначені населені пункти є місцем розташування понад 70 000 історичних споруд та будівель [42].

Всього 47 об'єктів, серед яких Хортиця, Херсонес, могила Т. Г. Шевченка, Києво-Печерська Лавра, Софійський собор у Києві, Стародавній Галич, визнані державними заповідниками. Крім того, Україна може похвалитися значною кількістю музеїв, загальна чисельність яких налічує 550 музеїв, в яких знаходиться понад 9,9 млн. експонатів [78].

Але російське вторгнення в Україну призвело до пошкодження або знищення понад 380 культурних об'єктів, у тому числі 30 музеїв. 7 травня 2022 року російські війська взяли штурмом музей Григорія Сковороди в Харкові, в результаті чого постраждав 35-річний наглядач музею. 10 червня 2022 року російські війська атакували Льодовий палац у Северодонецьку, який згодом завалився. Російські війська також захопили Мелітопольський краєзнавчий музей, де зберігалося скіфське золото IV століття до нашої ери [13].

Крім того, туристичний сектор охоплює місця, які є однорідними з точки зору зв'язку з відомими іноземними особами, які або проживали в Україні, або займалися діяльністю в ній. Такі відомі діячі, як Ярослав Гашек, Адам Міцкевич, Ференц Ліст, Оноре де Бальзак, Арман Еммануель дю Плессі Рішельє, проживали та працювали у великих містах України. До цієї категорії також належать кладовища та військові меморіали, наприклад, пам'ятники шведам, які загинули в Полтавській битві. У своєму дослідженні Бейдик О. О. вказав на те, що було розкопано близько 500 подібних артефактів, більшість з яких знаходиться в західних областях України та Одеській області.

Таким чином, Україна має велику кількість туристичних об'єктів, більшість з яких розташовані в південній та західній частинах країни. Проте

через погіршення умов безпеки більшість туристичного потенціалу країни зосереджена у відносно безпечних на даний час західних областях.

2.2 Стан туристичної інфраструктури України в умовах війни

З початком воєнного нападу Росії 24 лютого 2022 року, Україна зазнала значних людських жертв і шкоди, завданої інфраструктурі та економічним секторам, включаючи індустрію туризму. Очевидно, що внутрішній туризм практично не розвивався через війну, і населення переміщувалося по країні або подорожувало за кордон, в більшості випадків не з туристичною метою. Тим не менш, звільнення деяких територій України від російських військових загарбників породило перспективу відновлення внутрішнього туризму країни. Війна завдала значної шкоди цьому сектору, призвела до збоїв на фінансових, енергетичних та продовольчих ринках і сприяла глобальній інфляції. Зараз індустрія туризму на півночі, півдні та сході України перебуває у «замороженому стані». У світлі обставин, що склалися, відродження внутрішнього туризму, особливо в повоєнний період, стає справою першочергової важливості [8].

Носирєв О. О., Деділова Т. В., Токар І. І. визначають низку несприятливих впливів конфлікту на туристичний сектор. Вони охоплюють занепокоєння, пов'язані з безпекою відвідувачів, погіршенням або руйнуванням інфраструктури та об'єктів, пов'язаних з туризмом, а також явищем великомасштабної міграції. Конфлікт призвів до значного переміщення населення, особливо осіб, зайнятих у туристичному секторі. Це призвело до нестачі кваліфікованих фахівців, що водночас призвело до скорочення кількості туристичних програм, оскільки кошти перенаправлялися на оборону та соціальні потреби. Крім того, це негативно вплинуло на туристичну привабливість країни, що призвело до скорочення кількості туристів і доходів уряду від туризму [59].

Як стверджують Роїк О. Р. і Недзвецька О. В., туристичний сектор в Україні має розвиватися пріоритетно, враховуючи значний потенціал, який він пропонує. Це забезпечить збалансований та екологічно стійкий розвиток з

урахуванням захисту природних ресурсів. Досягнення цієї мети сприятиме збільшенню кількості гостей, зокрема з-за кордону, які будуть відвідувати Україну. Це призведе до збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП), включаючи відсоток, який туристична галузь займає в його загальній структурі. Крім того, це сприятиме розширенню сектору туристичних послуг і створенню нових можливостей у туризмі та суміжних галузях. Зрештою, це розширить туристичну інфраструктуру та створить сприятливі умови для її подальшого розвитку. Це також збільшить надходження до бюджету від туристичної діяльності, покращить управління туризмом в окремих регіонах та залучить інноваційні аспекти [76].

Сьогодні туристична сфера має низку особливостей, які безпосередньо пов'язані з інфраструктурою туризму. У сфері управління туристичним бізнесом зростає визнання значення волонтерства та потенціалу для перетворення туристичних напрямків у центри гуманітарної та волонтерської діяльності. Уздовж туристичних маршрутів рекомендовано облаштовувати бомбосховища або інші захисні споруди. Щоб зменшити ризик ракетної атаки, дуже важливо розробляти маршрути, які оминають ключові урядові та військові об'єкти. Через конфлікт, який досі продовжує тривати, і наявність мінних територій, організований купально-пляжний відпочинок наразі недоступний. За оцінками, розмінування цих зон триватиме кілька років після завершення бойових дій [40].

Наразі важко визначити точний масштаб шкоди, завданій туристичній інфраструктурі, враховуючи, що певні місця залишаються під окупацією або потребують розмінування. Проте найбільш серйозні збої в інфраструктурі були в центральних регіонах України, де регулярні відключення електроенергії викликані пошкодженням електростанцій через часті ракетні удари.

Станом на 5 вересня 2022 року загальна сума прямих збитків інфраструктури сягнула 114,5 мільярдів доларів США. За даними Київської

школи економіки, збитки, завдані цивільній та військовій інфраструктурі, за останніми оцінками, зросли на 1 мільярд доларів США.

З огляду на обставини, що склалися в Україні, одним із найважливіших аспектів організації подорожей є належна адаптація інфраструктури для забезпечення безпеки відвідувачів. Відповідно до положень Закону України «Про туризм», особи, які займаються наданням туристичних послуг, зобов'язані:

- відповідати за забезпечення безпеки відвідувачів шляхом створення безпечних умов, планування відповідних маршрутів для походів, прогулянок, екскурсій, місць змагань, а також забезпечення туристів відповідним обладнанням та приладдям;
- навчати туристів запобіганню та захисту від травм і нещасних випадків, наданню першої допомоги та визначенню потенційних небезпек, які можуть виникнути через характер маршруту або поведінку самих туристів;
- забезпечити належну підготовку відвідувачів до походів, змагань та інших туристичних заходів;
- надати негайну допомогу та евакуювати до медичної служби туристів, які потрапили в біду.

Основною метою подорожей є захист туристів, що набуває особливого значення в періоди збройних конфліктів. Більшість готелів в Україні позбавлені навіть елементарного укриття, не кажучи вже про повністю готове бомбосховище. Це призвело до зростання популярності глемпінгів, хоча інфраструктура поблизу великих готелів більш розвинена. Однак міркування безпеки у будь-якому випадку мають перевагу над наявністю сучасної інфраструктури. Можна помітити, що глемпи та еко-будинки розташовані на достатній відстані від ключової інфраструктури та мають меншу щільність населення. Незважаючи на це, більшість готелів намагаються залишатися в бізнесі та адаптуватися до обставин. Щоб забезпечити безпеку своїх гостей, готелі вживають ряд різних заходів. Сюди входить: облаштування приміщень

як простих укриттів, будівництво тимчасових захисних споруд, розробка планів евакуації та виконання протоколів безпеки воєнного стану. Протокол безпеки для п'ятизіркових готелів наведено в таблиці 2.3 (див. Додаток 3).

Внутрішній туризм визначається дозволами та обмеженнями, які діяли та продовжують діяти у відносно безпечних західних і центральних регіонах країни. І мандрівники, і туроператори повинні знати про ці особливості.

У процесі проектування маршруту обов'язково враховувати розташування бомбосховищ. Туроператори та гіді, які організують екскурсійні маршрути, зобов'язані забезпечувати туристам доступ до бомбосховищ у разі початку повітряної тривоги.

Проводячи туристичну відпустку в Україні, важливо пам'ятати про комендантську годину, запроваджену з метою підтримання громадського порядку під час воєнного стану. Згідно з чинними правилами, комендантська година, як правило, діє з 00:00 год. до 05:00 год. Отже, відпустки та відвідування різних місць слід планувати з урахуванням цього обмеження. Законодавство забороняє низку видів діяльності поблизу важливих об'єктів військової інфраструктури, у тому числі прогулянки та подорожі такими територіями, масове скупчення людей, відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів, відпочинок у прифронтовій зоні тощо. Крім того, законодавство поширюється на території, які були або зараз перебувають під окупацією [4].

Дуже важливо знати, що кожне місце характеризується унікальним набором дозвілля та туристичних заходів. Загалом ці особливості пов'язані з регіональними обмеженнями та розташуванням значних об'єктів інфраструктури [18].

Щоб отримати уявлення про розвиток вітчизняної туристичної інфраструктури, важливо проаналізувати довоєнні дані, зосередивши особливу увагу на показниках за 2020 рік (див. табл. 2.4). Кількість суб'єктів туристичної діяльності є основним показником для вимірювання ступеня розвитку внутрішнього туризму в регіональному туристичному секторі України. Цей показник дозволяє визначити рівень насиченості кожного

регіону активними туроператорами, турагентами та іншими учасниками туристичного ринку.

Таблиця 2.4

Кількість туроператорів та турагентів за регіонами, 2020 рік [26]

	Юридичні особи		Всього (юридичні особи)	Фізичні особи- підприємці	Всього (юридичні особи, фізичні особи- підприємці)
	Туропера- тори	Турагенти		Турагенти	
Україна	452	1 109	1 561	2 306	3 867
Вінницька	6	13	19	60	79
Волинська	2	11	13	57	70
Дніпропетровська	15	94	109	322	431
Донецька	2	24	26	56	82
Житомирська	3	13	16	43	59
Закарпатська	9	13	22	50	72
Запорізька	4	53	57	90	147
Івано- Франківська	7	18	25	79	104
Київська	323	474	797	446	1 243
Кіровоградська	-	13	13	44	57
Луганська	-	6	6	31	37
Львівська	38	59	97	168	265
Миколаївська	1	19	20	69	89
Одеська	12	80	92	102	194
Полтавська	-	14	14	110	124
Рівненська	2	26	28	74	102
Сумська	2	15	17	68	85
Тернопільська	4	10	14	51	65
Харківська	7	77	84	150	234
Херсонська	1	7	8	46	54
Хмельницька	1	17	18	45	63
Черкаська	6	14	20	79	99
Чернівецька	6	22	28	27	55
Чернігівська	1	17	18	39	57

Як показано в таблиці 2.4, регіонами з найвищою концентрацією суб'єктів туристичного бізнесу є Київська, Дніпропетровська, Львівська області, тоді як Чернівецька, Херсонська, Луганська області мають найнижчий показник таких суб'єктів.

Другим важливим показником є розподіл колективних засобів розміщування за областями. Вкрай важливо дослідити поширеність таких

закладів в регіонах України з метою сприяння в них розвитку внутрішнього туризму. Для будь-якого майбутнього мандрівника найважливішими факторами стане безпека та комфорт проживання [20].

Для цілей аналізу потрібно використати туристичне районування Бейдика О. О., яке вже згадувалось вище (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Ресурсно-рекреаційні райони України [7]

Причорноморський	Карпатсько-Подільський	Полісько-Столичний	Придніпровсько-Донецький	Харківський
АР Крим	Закарпатська	Волинська	Дніпропетровська	Харківська
Одеська	Львівська	Рівненська	Запорізька	Сумська
Миколаївська	Івано-Франківська	Житомирська	Кіровоградська	
Херсонська	Чернівецька	Київська	Донецька	
	Тернопільська	Чернігівська	Луганська	
	Хмельницька	Полтавська		
	Вінницька	Черкаська		

На рисунку 2.6 наведено насиченість колективними засобами розміщування в районах станом на 2020 рік.

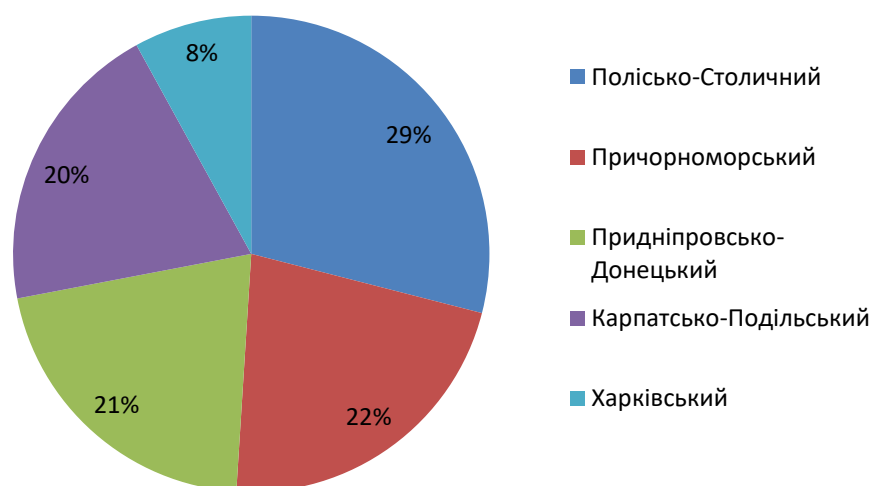

Рис. 2.6 Розподіл колективних засобів розміщування по районах України у 2020 р., створено автором на основі джерела [26]

Отже, Полісько-Столичний район вирізняється найбільшою концентрацією колективних засобів розміщування. Із їх загальної кількості 56% знаходиться у Київській області, Полтавській – 11%, Черкаській – 11%, Волинській – 9%, Чернігівській – 6%, Житомирській – 4%, Рівненська – 3%.

Крім того, важливо оцінити, які регіони є найбільш привабливими для міжнародних та українських туристів. Це вимагає вивчення кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності у 2020 році (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності за областями України, 2020 рік [26]

	Іноземні туристи	Внутрішні туристи	Всього
Україна	11 964	222 612	234 576
Вінницька	-	7 352	7 352
Волинська	19	864	883
Дніпропетровська	-	4 898	4 898
Донецька	-	4 178	4 178
Житомирська	-	690	690
Закарпатська	-	2 513	2 513
Запорізька	36	7 616	7 652
Івано-Франківська	1 569	50 480	52 049
Київська	9 831	90 955	100 786
Кіровоградська	-	933	933
Луганська	-	38	38
Львівська	357	23 738	24 095
Миколаївська	-	412	412
Одеська	145	2 836	2 981
Полтавська	-	1 054	1 054
Рівненська	3	1 290	1 293
Сумська	-	2 843	2 843
Тернопільська	-	613	613
Харківська	4	7 803	7 807
Херсонська	-	5 533	5 533
Хмельницька	-	802	802
Черкаська	-	3 391	3 391
Чернівецька	-	538	538
Чернігівська	-	1 242	1 242

Аналіз даних показників 2020 року показує, що найпопулярнішими DESTИНАЦІЯМИ були Київська (100 786 осіб), Івано-Франківська (52 049 осіб)

та Львівська (24 095 осіб) області. Найменші показники були зафіксовані в Чернівецькій (538 осіб), Миколаївській (412 осіб) та Луганській (38 осіб) областях. Така ситуація була типовою для довоєнного періоду.

Дорожня карта Стратегії розвитку туризму та курортів визначає завдання щодо розвитку туристичної інфраструктури та закладає основу для майбутнього розвитку регіону. Її метою є створення середовища, яке сприятиме залученню інвестицій у туристичну інфраструктуру. Зазначені цілі будуть досягнуті шляхом реалізації наступних заходів:

- дослідження перспективних інвестиційних можливостей для розвитку туристичної інфраструктури в ряді географічних територій;
- створення програми інвестиційних проектів у секторі туризму та курортних селищах, які можуть бути використані як вітчизняними, так і зарубіжними потенційними інвесторами;
- включення інвестиційних проектів у секторі туризму та курортних селищах до міжнародних інвестиційних форумів;
- забезпечення сталого використання природних лікувально-рекреаційних ресурсів;
- сприяння відновленню природних комплексів;
- регулювання туристичних потоків та антропогенного навантаження;
- створення Державного кадастру природних курортних територій та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів, що стане значним кроком вперед в організації та класифікації цих цінних ресурсів;
- кількісна оцінка і подальший аналіз використання природних туристично-курортних ресурсів;
- доопрацювання системи показників вимірювання обсягів туристично-курортної діяльності;

- нагляд за біологічним станом навколишнього середовища, природними лікувальними та рекреаційними ресурсами, а також фізичним станом курортів і туристичних місць;
- використання проектного підходу для створення комплексної туристичної пропозиції з метою сприяння стратегічному партнерству між державними, комерційними та громадськими інтересами [67].

Очікується, що «дорожня карта» буде реалізована до 2026 року. Зважаючи на поточний конфлікт, Державне агентство розвитку туризму розробляє нову стратегію відновлення та модернізації туристичної інфраструктури з метою її кращого узгодження з формуванням сучасних вимог країни.

Розширення транспортної інфраструктури є вирішальним фактором зростання внутрішнього туризму. Тому він особливо вразливий до пошкоджень і руйнувань під час повномасштабного конфлікту, оскільки це один з перших секторів, який страждає від ворожих атак. Окрім відчутних збитків, ця галузь також зазнає менш очевидних, але все ж значних фінансово-економічних втрат [20].

Російський удар завдав значної шкоди інфраструктурі України. Постраждало понад 33% інфраструктурних об'єктів країни. Серед них 305 мостів, 19 аеропортів, 110 вокзалів і 24 000 кілометрів доріг. За попередніми оцінками, загальний збиток, завданий інфраструктурі України, сягнув приблизно 35,3 мільярдів доларів США, і ця цифра, швидше за все, буде зростати [10].

На початку конфлікту російські військові брали участь у систематичній кампанії повітряного бомбардування авіаційної інфраструктури. Із загальної кількості аеродромів, яких налічується 35, 19 зазнали пошкоджень. З них – 12 цивільних аеродромів і 7 – подвійного призначення.

Згодом російські військові перемістили свою увагу на руйнування залізничної інфраструктури, з особливим акцентом на електричні підстанції. Як результат, широке застосування військової сили призвело до знищення

або втрати контролю над 6 000 кілометрами залізничних колій. Попереднє обстеження доріг на деокупованих територіях, проведене Міністерством інфраструктури України, показало, що пошкоджено приблизно 10% від загальної кількості доріг у зоні бойових дій. Державне агентство автомобільних доріг України оцінило середню вартість реконструкції одного кілометра зруйнованої дороги приблизно в 29 мільйонів гривень, що загалом дорівнює приблизно 26,6 мільярдів доларів США. Крім того, відновлення мостів вимагатиме додаткових інвестицій у розмірі приблизно 1,9 мільярда доларів США [59].

Ці обставини справляють значний вплив на внутрішній туризм, враховуючи, що більшість відвідувачів користується автомобільним та залізничним транспортом. Транспортна інфраструктура в західних областях збереглася дещо краще, ніж у східних і південних областях, де вона піддалась значному руйнуванню внаслідок воєнних обстрілів.

Багато факторів залишаються ще невідомими через продовження конфлікту, яки досі триває. Це унеможлиблює проведення адекватного аналізу інфраструктури та створення надійних довгострокових оцінок. З точки зору мешканців, значна втрата інфраструктури, будинків і підприємств негативно впливає на їхній рівень життя. І навпаки, посилення уваги ЗМІ до України може сприяти її становленню як відомого туристичного напрямку в постконфліктну епоху, тим самим стимулюючи як внутрішній, так і міжнародний туризм.

2.3 Нові тенденції та форми туризму в Україні в умовах повоєнного відновлення

Прогнозувати подальший розвиток туристичної індустрії України наразі складно через низку факторів. Головним серед них є відсутність ясності щодо часових рамок завершення поточного конфлікту і подальшої реконструкції зруйнованої інфраструктури. Наявність фінансових ресурсів є ключовим чинником у цьому процесі реконструкції. Необхідно визнати, що приплив туристів в Україну буде життєздатним лише за умови повної

безпеки країни та визнання цієї безпеки на міжнародному рівні. Водночас у повоєнний період Україна має продовжувати розвивати основні туристичні об'єкти, які були популярні до військового наступу, а також покращувати проблемні території [19, 20, 51].

Україна, розташована у Східній Європі, є прямим конкурентом багатьом іншим європейським країнам, включаючи Німеччину, Францію та Іспанію. Вони мають значний вплив на потоки міжнародного, а саме іноземного, туризму [96]. Проте героїчний опір України російській агресії зробив її відомою у всьому світі, що певною мірою формує її імідж і потенційно робить її привабливою для туристів [101].

Загальний портрет вітчизняного туриста також може зазнати трансформації. Як показано на рисунку 2.7, комплексний профіль внутрішнього туриста, представлений у даних Державного агентства розвитку туризму за 2021 рік, демонструє особливі характеристики. У 2021 році понад 38% українців подорожували всередині країни. Середня вартість поїздки становила 6 тисяч гривень. Підтвердженням цього є результати опитування, яке було проведене також Державним агентством розвитку туризму України [27].

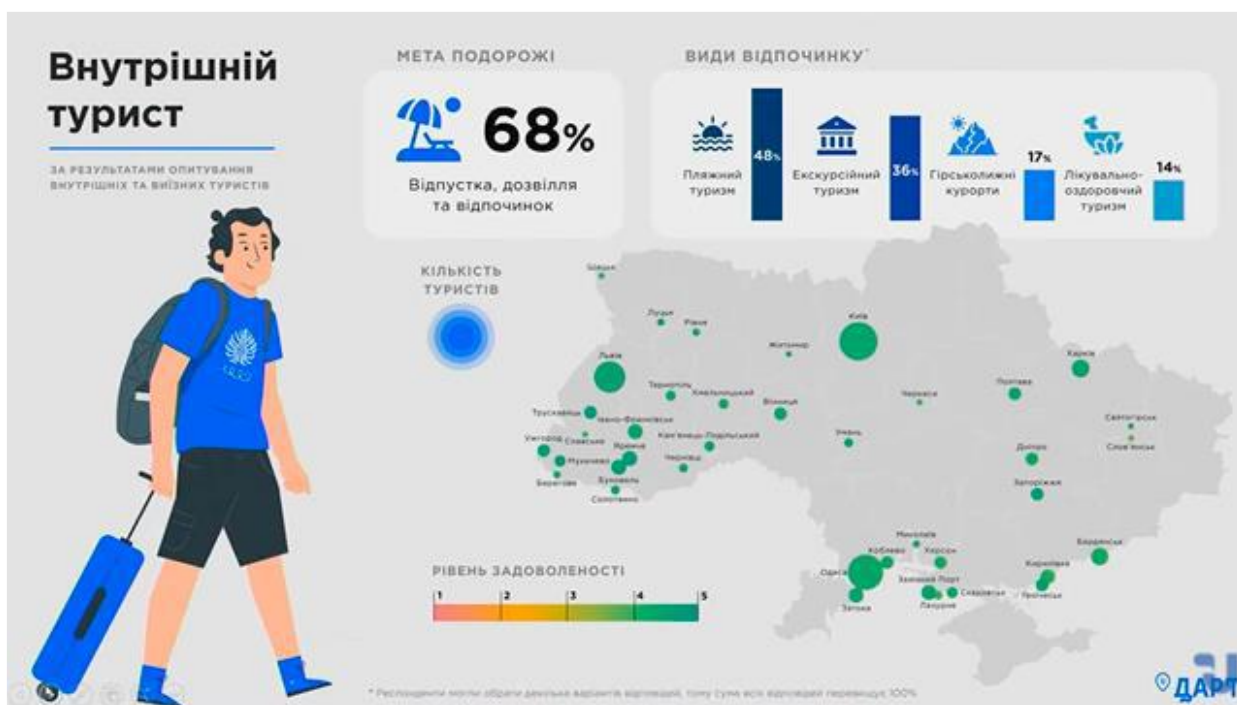

Рис. 2.7 Комплексний портрет внутрішнього туриста, 2021 р. [27]

Результати опитування внутрішніх відвідувачів в 2021 році показали, що вони надавали перевагу таким видам туризму: пляжному – 48%, екскурсійному – 36%, гірськолижному – 17%, оздоровчому – 14% [27].

У 2024 році Державне агентство розвитку туризму також проводило схоже опитування, яке стосувалося різних аспектів туристичної діяльності. У виборі виду відпочинку туристи надають перевагу пішим прогулянкам і дослідженню міського середовища (54%). Другу і третю позиції займають культурний туризм та купально-пляжний відпочинок, 28,4% та 23,1% відповідно (див. рис. 2.8).

Якому виду відпочинку в Україні ви надаєте перевагу зараз?

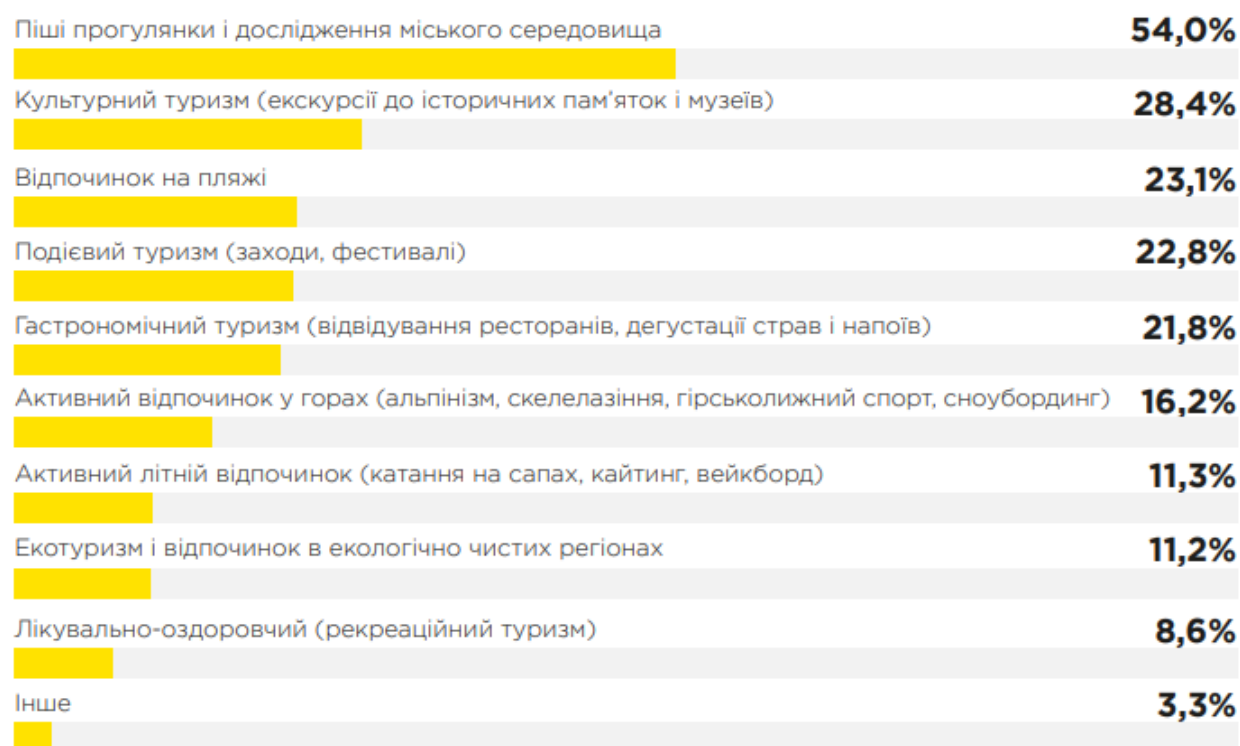

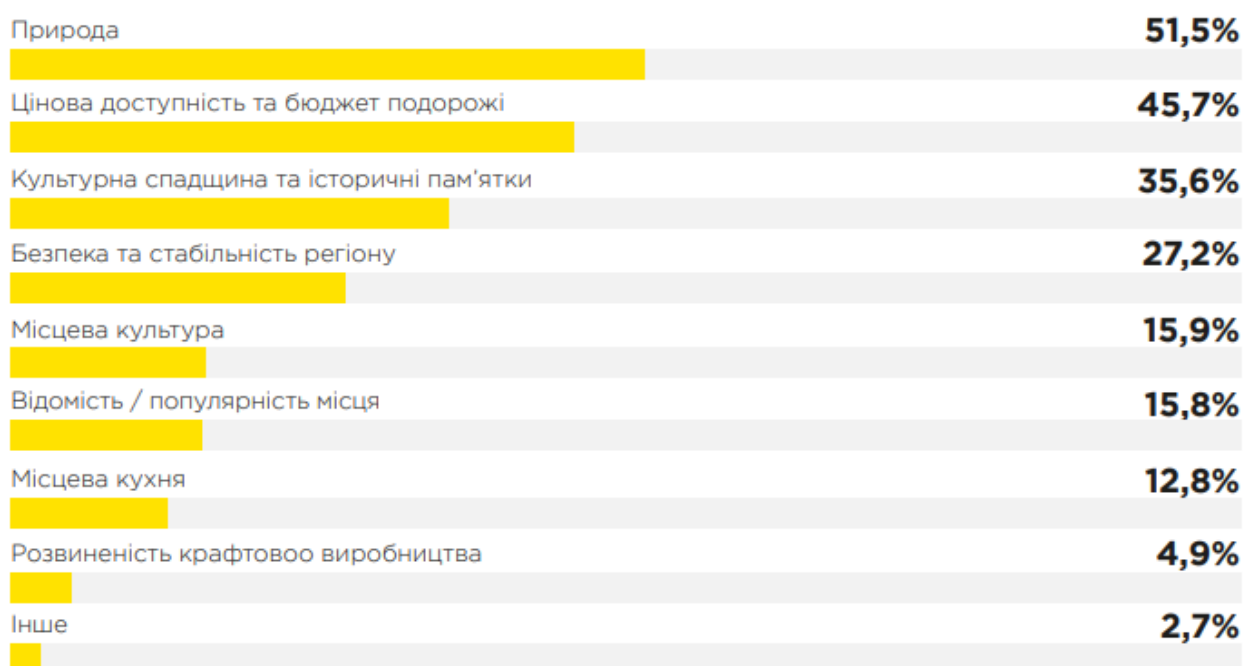
Рис. 2.8 Опитування щодо видів туризму, яким надають перевагу в 2024 році [27]

Перегляд даних Google Analytics показує, що більшість пошукових запитів українських користувачів у 2021 році стосувалося затопленого села Бакота. Друге місце посіло Рожеве озеро, яке набуло розголосу у 2020 р. і

стало центром туристичної привабливості. Очікується, що ці території разом із національними парками Херсонської та Хмельницької областей, а також Буковини, Дністра та Приазов'я збережуть свою популярність на подальшу перспективу.

За результатами опитування 2024 року, при виборі місця для подорожі респонденти найбільше звертають свою увагу на природні елементи. Загалом трохи більше половини, а саме 51,5%, опитаних вибрали саме цю відповідь. Наступним за значимістю критерієм є цінова доступність та бюджет подорожі, який становить 45,7%. Щодо вибору культурної спадщини та історичних пам'яток, то результат склав 35,6%, і тільки на 4 місці знаходиться категорія безпеки та стабільності регіону із показником 27,2% (див. рис. 2.9).

На що ви звертаєте увагу при виборі місця для подорожі?

**Рис. 2.9 Привабливі елементи при відвідуванні певних туристичних
дестинацій, 2024 р. [27]**

Також було визначено джерела туристичної інформації, до яких найчастіше зверталися туристи. У 2021 році опитування показало, що 50% респондентів користувалися соціальними мережами (серед яких Facebook, Instagram і TikTok були найпопулярнішими), 40% зверталися за порадою до друзів, родини та колег, 33% – мережа Інтернет, а 21% використовували світову відеоплатформу YouTube. Примітно, що 83% відвідувачів планували свою відпустку самостійно [27].

Що ж до 2024 року, то тут ситуація дещо змінилася. Найбільший відсоток набрав Інтернет – 63,3%. Далі йдуть соціальні мережі, показник яких становить 48,9% опитаних. І третю позицію закріплює за собою таке джерело інформації як друзі або знайомі, які вже відвідували конкретний туристичний об'єкт (28,2%). Всі інші категорії відзначаються набагато меншою популярністю серед туристів, на відміну від тих, які були зазначені вище (див. рис. 2.10).

Якими джерелами інформації ви користуєтеся, щоб більше дізнатися про місце подорожі (цікаві місця, місцеві виробники, послуги, екскурсії тощо)?

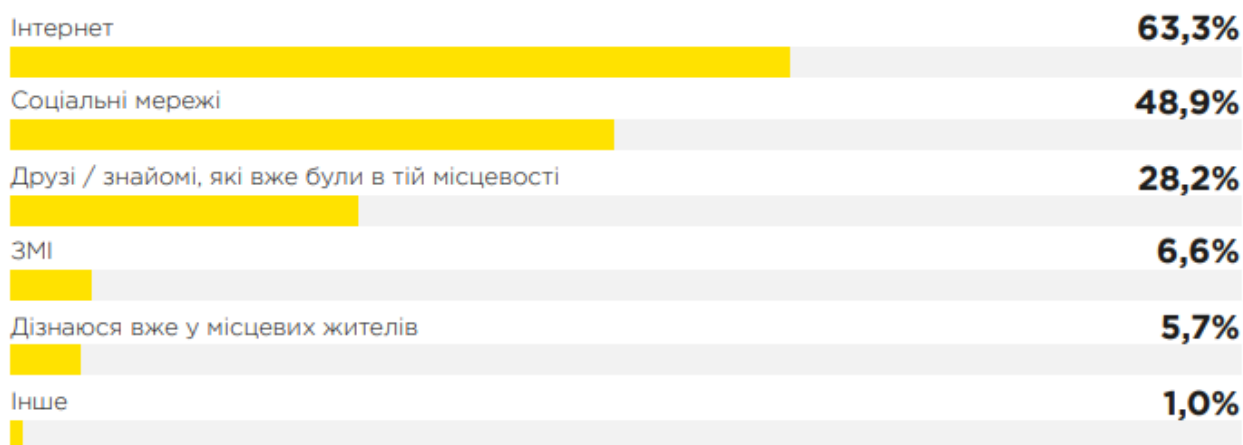

Рис. 2.10 Джерела інформації, якими найчастіше користуються туристи під час вибору місця відпочинку, 2024 р. [27]

У 2021 році Дмитро Комаров (український журналіст, мандрівник, фотограф, автор і ведучий програм «Світ навиворіт» та «Мандруй

Україною», Заслужений журналіст України, автор документального проєкту «Рік») і Антон Птушкін (український телеведучий, youtube-блогер, мандрівник, Заслужений журналіст України) були найчастіше згадуваними вітчизняними мандрівниками серед тих, хто займається практикою тревел-блогерства.

У 2022 році загальне представлення вітчизняного туриста зазнає суттєвих змін. Це було пов'язано насамперед з тим, що ділянки морів заміновувалися, а видалення цих матеріалів зараз потребує значних витрат часу. Отже, відновлення внутрішнього пляжного туризму наразі відкладено, поки узбережжя не буде належним чином захищено, що збільшить його привабливість для внутрішніх туристів. Відповідно трансформується структура основних видів рекреації, з'являться нові форми туризму, що будуть відповідати сучасним реаліям і запитам споживачів [8].

У повоєнний період вітчизняні туристи будуть орієнтуватися на курортний, рекреаційний, медичний, етнографічний, психологічний, «меморіальний», військовий, темний туризм [51]. На ранніх стадіях відновлення внутрішнього туризму географічний фокус буде зосереджений на західній частині України, де руйнування мають найменший вплив [8, 23, 43].

Обмін інформацією між українськими лікарями та іноземними фахівцями значно розширив медичний та рекреаційний туризм в Україні. Іноземні лікарі відкрили в Україні лікарні, започаткували реабілітаційні та оздоровчі програми для дітей та військовослужбовців, а також підвищили якість цих послуг [43].

Концепція «психологічного туризму» покликана служити цінним джерелом підтримки військовослужбовців та їхніх сімей, які пережили травматичні наслідки війни. Ця форма туризму включає в себе організацію екскурсій, які поєднують періоди відновлення з терапевтичними втручаннями, такими як терапія на природі, яка передбачає повне занурення в природу та культуру конкретної дестинації. Серед найбільш часто

використовуваних психологічних терапій в контексті туризму є ландшафтотерапія, фототерапія, еведемотерапія (також відома як «терапія щастя») і анімалотерапія. Одним із потенційних місць для такого виду туризму є середньовічна наскельна фортеця-град і митниця XII—XVI століть, а також давньоруський наскельний оборонний комплекс – «Тустань» (Стрийський район, Львівська область) [56, 87]. Так само заслуговують на увагу: псевдобуддистський «Храм Білого Лотоса» (м. Черкаси), с. Буша (Вінницька область), гора Бохит на території природного заповідника «Медобори» (Тернопільська область), Лиса гора (м. Київ) [36, 52].

Враховуючи досвід Боснії та Герцеговини, а також Хорватії, Україна може розглянути можливість будівництва меморіальних пам'ятників, віртуальних музеїв, виставкових залів військових реліквій, зон для медитації та споруд у районах, де відбувалися бойові дії [88]. Вважається, що подібні заходи допоможуть розвитку етнографічного, історичного та військового туризму в Україні. Будівництво туристичних об'єктів у таких містах, як Маріуполь, Лиман, Херсон, Ізюм, Буча; селищах – Гостомель, Бородянка; селах – Чернобаївка, сприятиме новому етапу зростання сектору внутрішнього туризму [37, 76].

Однією з найбільш обнадійливих тенденцій у розвитку внутрішнього туризму є зростання популярності глемпінгу, що пов'язано з появою в Україні швидкокомонтованих споруд. Будівництво цих будівель є відносно недорогим процесом, що дозволяє зводити конструкції в різних місцях. Крім того, їх транспортабельність і швидке складання, що вимагає лише кількох тижнів, додатково сприяють їх економічній ефективності. Крім того, такі споруди не повинні розташовуватися в місцях масового відвідування, а мають бути розташовані на достатній відстані від основної інфраструктури.

У світлі вищезазначених факторів Всесвітня туристична організація вважає, що цінова конкурентоспроможність туристичної галузі України в поєднанні з наявністю культурних пам'яток і привабливих туристичних об'єктів є найбільш помітною конкурентною перевагою країни в залученні

іноземних і внутрішніх туристів [113]. Сюди можна включити наступні об'єкти: печерний комплекс «Антонієві печери» (місто Чернігів), біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф. Е. Фальц-Фейна (Херсонська область), історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» (селище Мирне, Запорізька область), скельно-печерний комплекс «Скелі Довбуша» (Болехівська міська рада, Івано-Франківська область), наскельна фортеця «Тустань» (Стрийський район, Львівська область) [87], група озер «Шацькі озера» (Ковельський район, Волинська область), замок «Аккерманська фортеця» (місто Білгород-Дністровський, Одеська область), «Замок Любарта» (місто Луцьк, Волинська область), озеро «Синевир» (Хустський район, Закарпатська область), «Тунель Кохання» (Рівненська область), замок «Паланок» (місто Мукачеве, Закарпатська область), центральний майдан «Площа Ринок» (місто Львів). Крім того, іноземних та місцевих туристів можуть зацікавити відреставровані культурні пам'ятки, які були певним чином пошкоджені російськими загарбниками. Серед таких об'єктів – центральна «Площа Свободи» (місто Херсон), «Донецький академічний обласний драматичний театр» (місто Маріуполь, Донецька область), «Харківський національний університет імені Василя Назаровича Каразіна» (місто Харків) та інші пам'ятки в Чернігівській та Сумській областях [52]. Крім того, туристів можуть зацікавити експонати пошкодженої російської військової техніки, перевезеної з різних зон конфлікту в Україні та розміщені на вулицях Печерського району Києва, зокрема з міст Гостомель, Ірпінь, Буча, Вишгород [37, 93].

Так само варто відзначити, що кожна категорія туризму повинна мати окремий набір конкурентних переваг, які показано в таблиці 2.7.

Дана таблиця ілюструє дві основні категорії: ті види туризму, які існували до конфлікту, а також ті, які будуть набувати популярності у повоєнний період.

Очевидно, що зараз Україна втягнута в конфлікт, який, безсумнівно, в майбутньому ще завдасть значної шкоди населенню та інфраструктурі

країни. Тим не менш, після розв’язання кризи значна кількість мандрівників-любителів, імовірно, відвідає Україну з різних причин, у тому числі з бажанням безпосередньо спостерігати за наслідками війни чи з метою надання певної допомоги.

Таблиця 2.7

Набір конкурентних переваг для формування конкурентоспроможності різних видів туризму в Україні у повоєнний період, розроблено автором

Вид туризму	Конкурентні переваги				
	Логістичне сполучення	Природно-кліматичні ресурси	Культурно-історичні локації	Водні ресурси	Лікувально-оздоровчі ресурси
Розважальний	+	-	+	-	-
Освітній	+	-	-	-	-
Пізнавальний	+	-	+	-	-
Спортивний	+	+	-	-	-
Лікувально-оздоровчий	+	+	-	-	+
Екотуризм	-	+	-	+	+
Психологічний	-	+	+	+	+
Воєнний	+	-	+	-	-

Крім того, сьогодні зростає попит на додаткові послуги в місцях скупчення внутрішньо переміщених осіб. Зараз країна опинилася в ситуації, з якою раніше не стикалася. Огляд світового досвіду показує, що індустрія туризму не лише витримала, але й продемонструвала характерні моделі зростання під час війни та після її завершення. Такий сценарій може виявитися вигідним для країни, враховуючи складність прогнозування перебігу бойових дій внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну [75].

Було б корисно спочатку вивчити ізраїльський досвід, характерним для якого є постійне загострення військових конфліктів. Водночас уряд цієї країни не лише розробив дієву державну політику, а й адаптував до таких обставин різні галузі держави, зокрема й туристичну. До початку глобальної пандемії держава Ізраїль отримувала 6,2% доходів від туризму. Цього

вдалося досягти завдяки розвитку популярних форм туризму, зокрема паломництва, медичного та культурного туризму [104].

Так зване «холодне перемир'я» не стало перешкодою для розвитку індустрії туризму в Боснії і Герцеговині. Зараз туристів особливо цікавить захист унікальної культурної спадщини, яка була пошкоджена під час війни [88]. Яскравими прикладами цього є: столиця та найбільше місто країни – Сараєво; а також місто Мостар – п'яте за величиною та одне з найважливіших міст країни. Обидва населені пункти стали центрами так званого «темного туризму» («dark tourism»). Існує величезна кількість термінів, які в своїй назві по-різному описують цей вид туризму: «чорний туризм» («black tourism»), «похмурий туризм» («gloomy tourism»), «туризм скорботи» («grief tourism»), «танатуризм» або «туризм смерті» («thanatourism» or «death tourism»), «туризм страху» («fright tourism»), «хворобливий туризм» («morbid tourism») тощо. Причому деякі відвідувачі приїжджають не тільки до самої федерації, а й до сусідніх держав. Важливо визнати, що сектор туризму часто реагує зі значними труднощами на соціальні виклики, які становлять збройні конфлікти. Однак ця ситуація також створює ряд обставин і можливостей, які можуть сприяти розвитку внутрішнього туризму. Вони можуть бути адаптовані у відповідь на нові обставини та реалії [58].

Крім двох вищезгаданих країн, є ще декілька прикладів, де збройні конфлікти фактично перекреслювали можливість ведення туристичного бізнесу. Проте завдяки успішній реалізації державної туристичної політики, певним державам все ж таки вдалося вийти із скрутного становища і повільними, але впевненими, кроками продовжувати вести туристичну діяльність на своїй території. Досвід цих країн варто порівнювати з Україною для більш зрозумілого визначення впливу військових подій на туристичну галузь світового масштабу (див. додаток І). Дотичним до цього є також короткий огляд декількох випадків, що пов'язані з терактами, які так чи інакше стосувалися туристичної діяльності (див. Додаток К).

У контексті сучасного економічного розвитку важливість емоційних факторів у прийнятті споживачем рішень стає все більш помітною. Ця зміна фокусу відображає перехід від економіки, орієнтованої на продукт, до економіки, орієнтованої на досвід, де пропозиція вартості більше не базується лише на матеріальних благах, а й на нематеріальних враженнях та емоціях, які підприємства створюють для своїх клієнтів [20]. Цей новий економічний ландшафт, який характеризується зростаючою важливістю досвіду над матеріальними благами, можна концептуалізувати як «економіку вражень». Традиційні відносини між бізнесом і клієнтом зазнають трансформації, завдяки чому фірма бере на себе роль «шоу-менеджера», а споживач стає «аудиторією» або «гостем» [65]. Цей конкретний аспект економіки все ще знаходиться в стані зародження, і, водночас здається, це відносно добре вивчена сфера економічного постачання. Це означає, що ми повинні платити за емоції, які раніше відчували безкоштовно [100].

Фундаментальним аспектом «економіки вражень» є те, що наданий продукт або послуга викликає емоційну реакцію не лише у тих, хто їх споживає, але й у тих, хто сприяє їх виробництву та просуванню протягом усього процесу виробництва та реклами. Еволюція вражень зазнала всіх необхідних змін, щоб повністю задовольнити запити та бажання клієнтів.

Внутрішній туризм є однією з основних складових індустрії туризму загалом. Світова криза може призвести до зростання значущості «домашнього туризму» («domestic tourism»), а також до відповідного зростання інтересу до рідних пам'яток. Останнім часом екскурсійна діяльність в Україні призвела до переорієнтації туристів на внутрішній ринок. Закриття кордонів через пандемію, активні військові дії в Україні та загроза ракетних ударів по всій її території – все це призвело до ускладнення ситуації для туристичної сфери.

Варто також зазначити, що українці починають шукати у своєму житті джерела насолоди та щастя, які є вирішальними для відновлення фізичного здоров'я та психологічної продуктивності. Такі заходи включають польові

екскурсії та короткі оглядові візити до місць, які загалом вважаються безпечними. Серед людей зростає інтерес до відвідування нових місць із сім'єю та набувають популярності короткострокові подорожі. Слід зазначити, що ці люди не є туристами у звичному розумінні. Ці особи залишилися в місті з початку конфлікту та допомагають громаді як волонтери. Деякі з них втратили домівку, були розлучені з родиною, втратили близьких. Суб'єкти демонстрували ознаки емоційного стресу, включаючи почуття смутку та втоми. Ті, хто носить військову форму, висловлюють неабияку вдячність за естетичні якості навколишнього природного середовища, залучаючись до їх тривалого спостереження. Це пояснюється тим, що їх головна потреба – отримувати позитивні емоції.

В інформаційному плані все залишається як і раніше. А ось щодо музейної складової, то вона є частково недоступною. Це зумовлено тим, що більшість музеїв працюють для збереження цінних предметів. Окрім запланованих екскурсій, відвідувачі також мають можливість брати участь у денних подорожах, які дозволяють їм провести час у природному середовищі, поспілкуватися з тваринами та помилуватися парками. Нині екскурсії, звичайно, проводяться на територіях, вільних від бойових дій, мінування та ракетних ударів, або за погодженням з Державною службою з надзвичайних ситуацій. Піротехнічний відділ ДСНС України на даний момент займається відновленням туристичного маршруту на Житомирщині. На території урочища та геологічного заказника місцевого значення – «Камінне Село», обстежено територію площею 15 га. на наявність вибухонебезпечних предметів, про що було складено акт. Гідів було повідомлено, що територія є безпечною для відвідування туристами. Крім того, перед маршрутом були визначені ділянки, які можна було б використовувати як укриття на випадок небезпеки. На рахунок в'їзду та відвідування лісів транспортними засобами та іншою технікою під час воєнного стану, то це є забороненим процесом [8].

Тема війни стане дедалі важливішим аспектом досвіду, якого прагнуть як міжнародні, так і місцеві відвідувачі, які хочуть наживо побачити реальність України після поразки окупаційних військ. Департамент туризму міста Києва та Київський міський туристично-інформаційний центр пропонують киянам і туристам п'ять можливостей познайомитися з історією міста. Вищезазначені маршрути мають наступні назви: «Київ історичний», «Київ нескорений», «Київ хрещатий», «Київ туристичний», «Київ гастрономічний» [39].

Також триває формування танатотуризму – різновиду темного туризму. Темний туризм визначається як практика подорожей до місць, які асоціюються зі смертю, горем і стражданням. Ті, хто обирає темний туризм, займаються такими видами діяльності, як відвідування кладовищ і місць поховань, подорожі до місць, пов'язаних із катастрофами (як природними, так і спричиненими людиною), а також дослідження місць масових жертв. Мотивацію, що лежить в основі схильності відвідувати місця, пов'язані з темним туризмом, можна пояснити трьома ключовими факторами: прагнення до нових вражень, вшанування пам'яті загиблих і демонстрація патріотизму [20].

В найближчому майбутньому, після перемоги України у війні, все ще стійкі позиції на туристичному ринку займатимуть класичні типи дозвілля, зокрема відпочинок на морі, в горах та відвідування лісів. Вони раніше вважалися популярним серед мандрівників, і в подальшому точно не будуть скорочувати своїх обертів. Крім цього, з'являться нові тренди в українському дозвіллі. А саме зросте попит на тури психологічної релаксації, такі як психологічні тренінги та гештальд-терапія, які можна проводити під час трекінгу. Також популярнішими стануть поїздки в рідні міста з місцевим колоритом і знайомство з їхніми самобутніми традиціями. Безсумнівно, зросте значущість турів з елементами військового туризму, а також стануть популярними туризм пам'яті і темний туризм, що дозволять відвідати сумні місця, де проходили військові події [64].

Тривале протистояння між Росією та Україною є значною перешкодою для відновлення внутрішнього туризму нашої країни. Криза, яка триває в Україні, призвела до значних економічних втрат в національному туристичному секторі. Військові дії в Україні створили значні перешкоди, зокрема закриття повітряного простору, і, відповідно, неможливість організації польотів як в межах країни, так і за кордон [8]. Через це, за оцінками експертів, глобальний туристичний сектор може втратити приблизно 14 мільярдів доларів США доходу [86]. Внутрішній туризм та екскурсії в Україні можуть бути використані як терапевтичне втручання та засіб викликання позитивного впливу в періоди стресу. Крім того, туристи одночасно роблять свій внесок в економіку, купуючи вхідні квитки та квитки на транспорт, споживаючи каву та колекціонуючи сувеніри. Незважаючи на значні виклики, пов'язані з конфліктом, туристичний сектор продемонстрував надзвичайну стійкість, що стосується нових ініціатив, які очолюють професійні організації та державні органи.

Запровадження сучасної екскурсійної діяльності в Україні слугує переорієнтації туристів на внутрішній ринок, сприяючи впровадженню нових туристичних продуктів і послуг. Здається, що явище темного туризму неминуче зростатиме в Україні. Така траєкторія туризму обов'язково буде надихати громадян відвідувати нові місця, які так чи інакше пов'язані з сучасною історією держави [92].

Отже, індустрія туризму відіграє важливу роль у швидкому економічному відновленні України, надаючи можливості для працевлаштування та підвищуючи добробут населення в різний спосіб.

ВИСНОВКИ РОЗДІЛУ II

1. Закон України «Про курорти» встановлює правові, організаційні, економічні та соціальні аспекти регулювання курортної діяльності, з акцентом на оптимальне використання природних лікувальних ресурсів. Незважаючи на наявність нормативних актів, процес економічної оцінки природних лікувальних ресурсів залишається недостатньо розробленим, що вимагає активізації досліджень і створення відповідних методик.

2. Потреба в інтеграції природних лікувальних ресурсів в економічний ланцюг курортно-рекреаційної галузі підкреслює важливість комплексного підходу до розвитку курортів. Необхідно розвивати інституційні умови для раціонального використання ресурсів, покращувати інфраструктуру та забезпечувати доступ до реабілітаційних послуг для населення.

3. В Україні існує значний культурно-історичний потенціал, що включає численні пам'ятки архітектури, історичні місця та етнографічні елементи. Однак, незважаючи на великий обсяг культурних ресурсів, їх використання для туристичних цілей залишається недостатнім. Необхідно розвивати системи каталогізації та популяризації культурних цінностей, щоб збільшити їхню туристичну привабливість [31].

4. Реалізація ініціатив щодо розвитку курортної інфраструктури та збереження культурних цінностей може принести значні соціально-економічні вигоди. Використання культурних пам'яток в стратегії повоєнного відновлення внутрішнього туризму України може сприяти залученню іноземних інвестицій та створенню нових робочих місць [8].

5. Через військові дії в Україні, ситуація небезпеки негативно впливає на туристичний сектор, зосереджуючи потенціал у відносно безпечних західних регіонах. Це потребує додаткових зусиль для забезпечення безпеки туристів і розвитку туристичної інфраструктури в умовах конфлікту.

6. Для ефективного розвитку курортно-рекреаційної галузі та використання культурно-історичних ресурсів в Україні необхідні комплексні підходи, активізація досліджень, інвестиції в інфраструктуру та забезпечення

безпеки туристів. Інфраструктура внутрішнього туризму є критично важливою для комфортного й безпечного перебування туристів. Оцінка цієї інфраструктури показала як позитивні, так і негативні аспекти, серед яких визначальними факторами є доступність транспортних шляхів, якість обслуговування та різноманіття туристичних послуг [20].

7. В Україні спостерігається нестача сучасних туристичних об'єктів та нестабільність у роботі наявних, що негативно впливає на загальний рівень внутрішнього туризму. Залучення інвестицій у розвиток інфраструктури може стимулювати зростання туризму й покращити якість сервісу [80].

8. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму в умовах воєнного стану свідчать про адаптацію галузі до нових реалій, зокрема через підвищення популярності екологічного туризму, агротуризму та безпечних маршрутів. Туристи стають більш обережними у виборі напрямків, надаючи перевагу менш відомим, але відносно безпечним локаціям, що стимулює розвиток нових внутрішніх маршрутів.

9. Державні програми підтримки внутрішнього туризму, включаючи фінансові субсидії та рекламу національних курортів, сприяють активізації галузі. У поєднанні з проблемами безпеки й економічної нестабільності це стимулює інновації в інфраструктурі та створює нові можливості для довгострокового розвитку туристичної сфери.

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1 Проблеми повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні

Низка важливих подій останнього часу справила значний вплив на українську туристичну галузь. Спочатку індустрія туризму стикнулася з численними періодами карантину та обмежень через глобальну пандемію коронавірусу, але намагалася подолати ці виклики в міру своїх можливостей. Найбільш гострою проблемою, з якою індустрія туризму стикається зараз, є складність ведення туристичного бізнесу в контексті поточної військової ситуації. Складні економічні та політичні обставини в Україні, а саме тривалий конфлікт з Росією, наразі перешкоджають розвитку туризму. Пануюча нестабільність також перешкоджає розвитку внутрішнього туризму.

Індустрія туризму сильно постраждала від карантинних обмежень, запроваджених через пандемію Covid-19. У 2020 році відбулася помітна зміна переважаючої траєкторії розвитку туризму та методології вибору мандрівниками місць для відпочинку [47].

Попри світові тенденції, трампліном для відновлення галузі у 2020-2021 роках став внутрішній туризм. Незважаючи на закриття кордонів і відсутність іноземних туристів, Україні вдалося збільшити внутрішній туризм у 2020 році. З точки зору кількості туристичних потоків, то вони продовжували швидко зростати і, за оцінками, зросли на 24% у 2021 році порівняно з 2019 роком [92, 98].

Глобальна пандемія 2020 року справила помітно негативний вплив на місцевий туристичний сектор, так само як і на інші сектори економіки. Однак, пандемія особливо згубно вплинула на туристичну галузь, а саме на готельну справу. Закриття національних кордонів та впровадження карантинних обмежень у всьому світі призвели до значного скорочення туристичних подорожей та відпочинку [34, 35].

У Звіті про конкурентоспроможність подорожей і туризму за 2019 рік, який щорічно публікує аналітична група Всесвітнього економічного форуму, Україна посіла 78 місце [99].

Пандемія коронавірусу в Україні у 2019-2020 роках призвела до значного падіння туристичних надходжень, зменшення загальної кількості відвідувачів та суттєвих фінансових втрат для готельних мереж, санаторно-курортних закладів та місцевих музеїв. Однак складні обставини створили значний поштовх для прискороного розвитку внутрішнього туризму [34, 35].

У 2021 році український бюджет отримав аж 235,5 мільйонів гривень туристичного збору, що стало наслідком закінчення кризи внутрішнього туризму, спричиненої глобальною пандемією нового штаму коронавірусу. Це на 87% більше порівняно з 2020 роком і на 20% більше порівняно з 2019 роком. До п'ятірки міст і областей з найбільшими надходженнями туристичного збору увійшли: місто Київ (68 мільйонів гривень), Одеська область (27 мільйонів гривень), Львівська область (23 мільйони гривень), Київська область (15 мільйонів гривень), Закарпатська область (6 мільйонів гривень) [27].

У 2021 році в Україні спостерігалось помітне зростання внутрішнього туризму, що свідчить про позитивні зрушення. Українці демонстрували зростаюче бажання досліджувати власні регіони, віддаючи пріоритет стійкості та автентичності, а сільський (зелений) туризм став помітною тенденцією [25, 45].

Наприклад, у 2021 році Державне агентство розвитку туризму презентувало дві важливі ініціативи: проєкт «Відвідайте Україну зараз», спрямований на залучення потенційних міжнародних відвідувачів [24], та проєкт «Подорожуй Україною», який має на меті просувати саме внутрішній туризм в Україні [27].

Докази з усього світу демонструють, що туризм має позитивний ефект, а саме:

- залучення інвестицій та стимулювання місцевої економіки;

- покращення інфраструктури;
- забезпечення працевлаштування жителів країни;
- підтримка підприємництва та місцевого бізнесу;
- поліпшення якості навколишнього природного середовища шляхом додаткового фінансування програм охорони навколишнього природного середовища.

2022 рік став ще одним складним періодом для туристичної галузі України. Туризм у Києві, а також у східних і південних областях України фактично припинився. Масштаби шкоди складно визначити кількісно через безліч факторів, які впливають на її оцінку. Серед них – кількість культурних та історичних об'єктів і пам'яток, які були пошкоджені або зруйновані, тривалість конфлікту, а також площа території, яка була окупована і замінована. У перший місяць конфлікту фінансові збитки українських компаній перевищили ті, що були зазначені протягом перших двох років епідемії [20].

Варто також проаналізувати показники туристичного збору у 2022 р. В цей період спостерігалось зменшення туристичного збору, що, звичайно, пов'язано з повномасштабним вторгненням 24 лютого. У порівнянні з 2021 роком він скоротився на 24% і досяг показника у 179 мільйонів гривень. Найбільше туристичного збору сплатили: Львівська (41,4 млн. грн.), Закарпатська (19,5 млн. грн.), Івано-Франківська (18 млн. грн.), Черкаська (12,5 млн. грн.) області. Серед міст України найбільшим показником відзначилася столиця країни – м. Київ (31,5 млн. грн.). До переліку областей, де було зафіксовано спад, увійшли області півночі, сходу та півдня України [27] (див. рис. 3.1).

Рис. 3.1 Туристичний збір за 2022 рік [27]

Щодо 2023 року, то його перше півріччя характеризується незначним спадом порівняно з 2022 роком – всього на 4%. До трійки областей, які сплатили найбільше туристичного збору, увійшли ті самі, що й в попередньому році. Їх показники були наступними: 20,4 млн. грн. – Львівська, 9,1 млн. грн. – Закарпатська, 8,8 млн. грн. – Івано-Франківська. Також було зафіксовано спад вже в центрі та на заході країни [27] (див. рис. 3.2).

Рис. 3.2 Туристичний збір за I півріччя 2023 року [27]

2024 рік продемонстрував дуже схожі показники туристичного збору, які були в 2023 році. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) визначило те, що за перше півріччя цього року туристичний збір досягнув позначки 107,1 млн. грн. Цей показник більший за ті, які були зафіксовані в інші роки цього самого періоду (I півріччя) як до, так і під час війни. В порівнянні з 2021 роком він зріс аж на 54%, з 2022 – на 20%, а з 2023 – на 25%. Також був проаналізований туристичний збір в розрізі регіонів України, де лідируючу позицію захід країни – 50% надходжень від всього туристичного збору. ДАРТ також демонструє секторну діаграму, де представлені всі зазначені вище роки і туристичний збір в них у розрізі регіонів [27] (див. рис. 3.3).

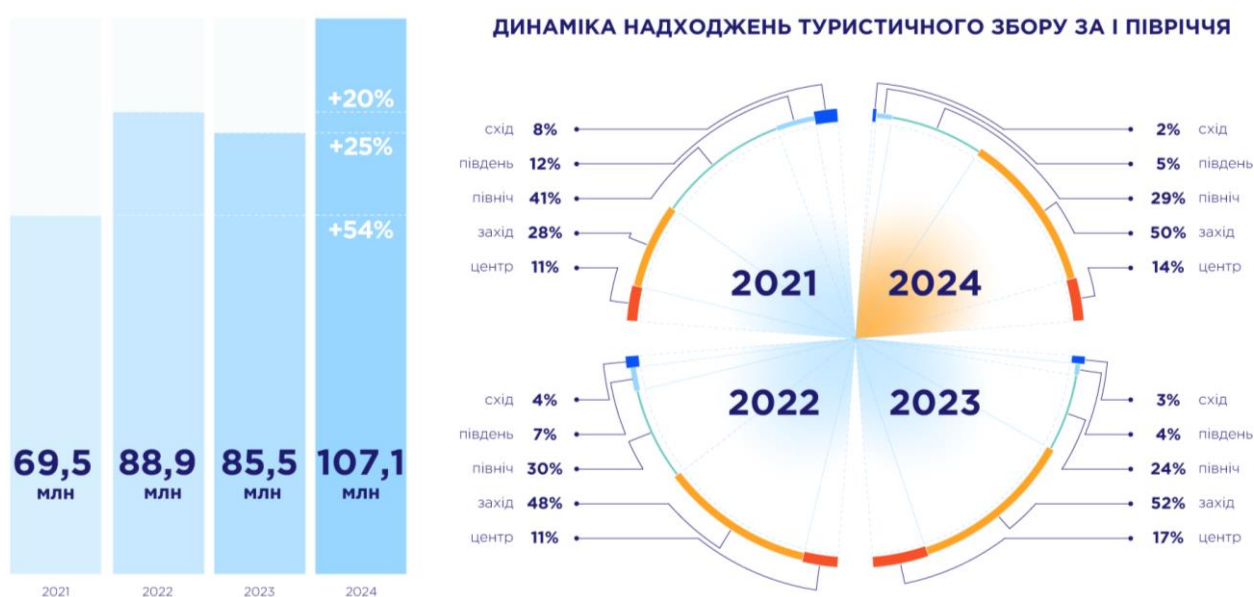

Рис. 3.3 Туристичний збір за I півріччя 2024 року [27]

Ще одним важливим показником в туристичній діяльності нашої країни, крім туристичного збору, є податкові надходження до бюджету держави. Загалом податки за 2023 рік сягнули показника у 2,05 млн. грн., що порівнянні з 2022 роком більше на 32%, проте з 2021 – менше на 8%. Загальна кількість платників податків у цей період становила 16,5 тис. Більшу частку в структурі займали фізичні особи-підприємці. Тенденція

показує, що кількість платників, починаючи з 2021 року, поступово зменшувалася. Щодо виду діяльності, то найбільший відсоток належав готелям та подібним засобам тимчасового розміщування і становив 63,6% [27] (див. рис. 3.4).

Рис. 3.4 Податки за 2023 рік [27]

Якщо переглянути аналіз податкових надходжень від туризму за перший квартал 2024 року, який також був зроблений Державним агентством розвитку туризму, то можна виокремити незначні відмінності в порівнянні з попередніми роками. В цей період податки становили 616,4 млн. грн., що на 61% більше за звітний період 2023 року, на 14% - за 2022 р., проте трохи не досягнули показника довоєнного 2021 року – 629,1 млн. грн. (тобто, менше на 2%). Щодо платників податків, то їхня чисельність збільшилася на 24%. Переважаючими залишилися фізичні особи-підприємці. А що стосується виду діяльності, то першу позицію, як і в минулому році, за собою закріпили готелі та подібні засоби розміщування, відзначившись показником у 395,2 млн. грн., тобто 64,1% від всієї структури [27] (див. рис. 3.5).

Для більшої зручності було створено таблицю та картограму, де проаналізовано динаміку податкових надходжень від туризму по областях України за період 2021-2023 рр. (див. додаток Л).

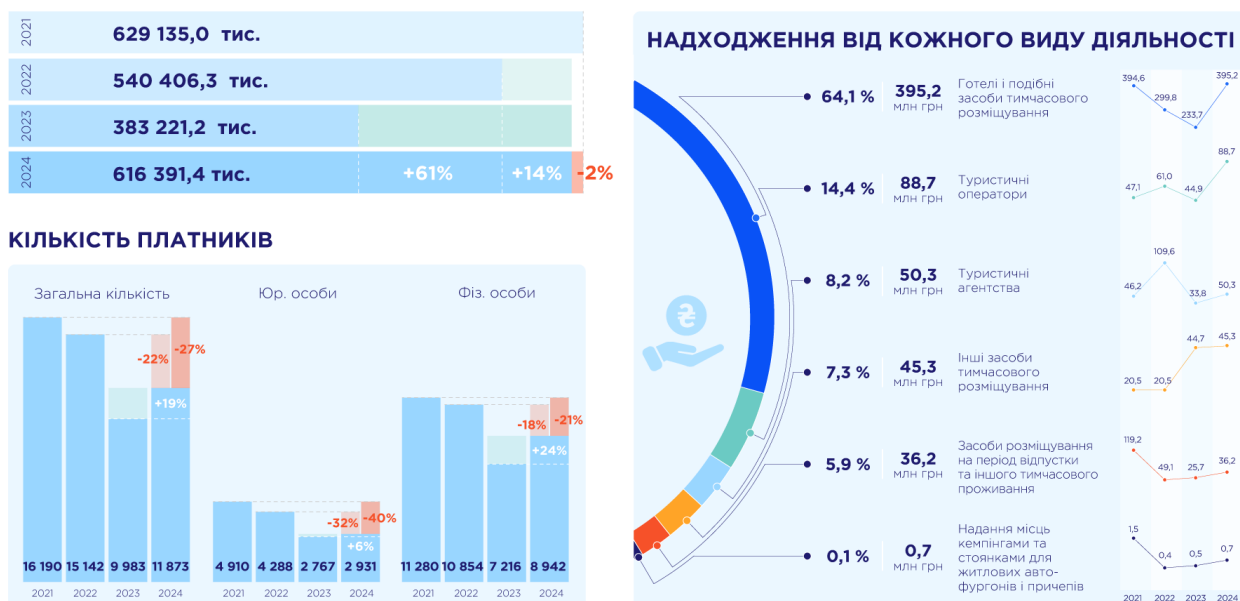

Рис. 3.5 Податки за I квартал 2024 року [27]

Не менш важливим показником є також кількість суб'єктів туристичної діяльності, а саме фізичних осіб-підприємців, які працюють на українському ринку туристичних послуг. За даними Держстату і ЄДР, а також аналітикою YouControl.Market, їх кількість поступово збільшувалася і досягла показника приблизно 19 тис. за 9 місяців 2024 року [26] (див. рис. 3.7). Це свідчить про позитивну тенденцію, що відіграватиме велику роль в подальшому формуванні туристичного продукту для розвитку внутрішнього туризму в Україні.

Також, аби наочно зрозуміти масштаби діяльності фізичних осіб, компанія YouControl.Market створила картограму, де зазначено чистий дохід компаній туристичного сектору за перше півріччя 2024 року (див. додаток М).

Окрім вищезазначених деяких позитивних зрушень, які проявляються у туристичному зборі, податкових надходженнях та кількості суб'єктів

туристичної діяльності, все ж важко підтримувати стабільний рівень і досягати показників довоєнного періоду, особливо коли на території країни продовжуються бойові дії. В цьому, звичайно, проявляється нестабільність внутрішнього туризму. Її причини можна пояснити низкою факторів, які перешкоджають зростанню українського туризму [20]:

1. Війна на території України є найважливішим фактором гальмування туристичної активності. Якість туристичних послуг і безпека тепер є синонімами, а остання є важливим фактором привабливості туристичних місць. Підвищення впевненості туристів у безпеці подорожі сприятиме відновленню туристичних потоків та забезпеченню їх зростання. Для досягнення цієї мети необхідно впроваджувати заходи для просування туристичних продуктів, які гарантуватимуть безпеку та відповідатимуть критеріям Safe Travels [46].

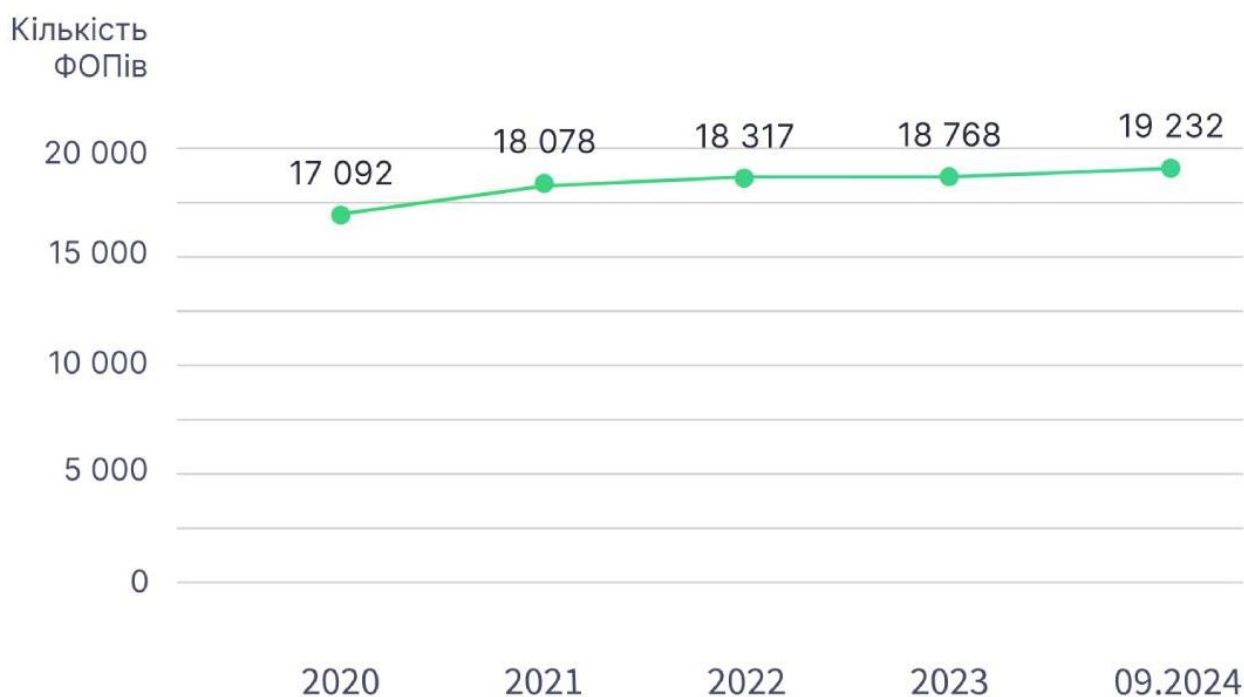

Рис. 3.7 Динаміка кількості діючих фізичних осіб-підприємців у секторі туризму (2020 р. – 9 місяців 2024 р.) [26]

2. До війни ЗМІ активно пропагували міжнародний туризм і майже не звертали уваги на внутрішній, за винятком відомих туристично-розважальних напрямків (Чорнобиль, Карпати, Львів). На даний час децю бракує даних про стан туристичних пам'яток у деяких населених пунктах і областях України. Це пов'язано з низкою факторів, включаючи триваючу територіальну окупацію, наявність замінування і близькість цих територій до зон конфлікту. Ці фактори мають сукупний вплив на стримування відвідувачів та відсутність доступу до туристичних атракцій [20].

3. Відомо, що в багатьох українських містах, таких як Хотин (Дністровський район, Чернівецька область) та Ізяслав (Шепетівський район, Хмельницька область), а також в селищі Меджибіж (Хмельницька область), збереглися будівлі XVII-XVIII століть, але їх реставрація потребує значних інвестицій. Ще однією проблемою є відсутність сучасних систем безпеки і, як наслідок, втрата цінних експонатів у музеях і галереях. Зараз глобальні реставраційні проекти абсолютно неможливі, оскільки кошти виділяються на об'єкти, які є більш важливими у воєнний час.

4. Забезпеченість професійними кадрами в туристичному секторі на даний час є недостатньою. Існує дефіцит іноземних мовних кадрів та аніматорів, обмежена кількість професіоналів у сфері туризму, брак експертів із розвитку культурного, сільського (зеленого) туризму, фінансового та організаційного менеджменту. Ще одна проблема – відтік компетентних кадрів за кордон через часткове припинення туристичної сфери [25, 45].

5. Фінансове та матеріальне забезпечення санаторно-курортних закладів (занедбаний стан багатьох санаторіїв, пансіонатів, здравниць і готелів). Нинішнє перепрофілювання санаторіїв для розміщення тимчасово переміщених осіб робить ці заклади непридатними за першопочатковим призначенням [42].

6. «Сезонність» української рекреаційної індустрії. Більшість санаторіїв України працюють переважно в літній сезон. Це пов'язано із застарілістю

стаціонарних туристичних об'єктів та їх неспроможністю надавати якісні медичні послуги протягом всього року. «Сезонність» функціонування рекреаційно-туристичних комплексів та об'єктів інфраструктури призводить до «сезонності» зайнятості у галузі, що ще більше загострює соціально-трудова проблеми працівників сфери туризму та рекреації [30].

7. Існують і транспортні проблеми, наприклад, відсутність в країні можливості повітряного переміщення. Поганий стан доріг і те, що залізниці не відповідають міжнародним стандартам, також знижують привабливість внутрішніх автомобільних і залізничних подорожей. У цей час транспортна мережа зазнає штурму російських загарбників.

8. У світлі незадовільного стану навколишнього природного середовища нашої країни як стримуючого фактора для зростання туризму, це питання представляє подвійну перспективу. З точки зору туристів, екологічні умови в нашій країні викликають серйозне занепокоєння. Причиною цього є аварія на Чорнобильській АЕС, яка сталася в 1986 році. З іншого боку, деякі туристи хочуть відвідати заборонені території. Проте на екологічну ситуацію, звичайно, негативно вплинули масштабні російські атаки на зону відчуження та поширення радіоактивного пилу. Розгортання фосфорних бомб і напади на танкери, що перевозили сільськогосподарські та промислові хімікати, сприяли посиленню екологічної кризи в багатьох регіонах України [20].

9. Житлово-комунальна інфраструктура знаходиться в занедбаному стані, що ускладнює проблеми із забезпеченням питною водою та поводженням з побутовими відходами. Сучасний стан житлово-комунального господарства, що визначається застарілою інженерною та комунальною інфраструктурою, а також недостатньою забезпеченістю каналізаційними мережами, негативно впливає на гігієнічно-епідеміологічну ситуацію в туристично-рекреаційних регіонах, стримуючи їх економічне зростання. У реаліях сьогодення всі вищезазначені проблеми посилюються

руйнуванням інфраструктури, в тому числі туристичної, та загрозою відключення електроенергії по всій Україні через ворожі обстріли.

10. Недостатній нормативно-правовий контроль за туристичною галуззю. Недостатнє використання відповідних державних інституцій для популяризації та розвитку іміджу регіону, таких як внутрішньорегіональні, національні та всесвітні конференції, виставки та ярмарки. Крім того, бракує системної промоції регіональних та національних туристично-рекреаційних комплексів. Відсутність автоматизованої системи збору туристичної статистики виключає можливість аналізу результатів економічної діяльності, кількісного визначення доходів і витрат від туризму та визначення потенційних напрямків формування державної туристичної політики.

11. Не вистачає як бомбосховищ, так і більш скромних укриттів у готелях, інших місцях проживання, на туристичних маршрутах. У разі планових або аварійних відключень електроенергії існує можливість дефіциту альтернативних джерел енергії.

12. У прикордонних областях України доступ до лісів та сплав по річках обмежено. Внутрішній туризм характеризується низкою особливостей, зокрема необхідністю отримання дозволу під час збройного конфлікту та запровадження обмежень у традиційно безпечних західних і центральних регіонах країни. Тому туристи і туристичні агентства повинні це враховувати, під час планування та формування маршрутів, і дотримуватися встановлених заборон. Протизаконними є ведення діяльності поблизу об'єктів критичної та військової інфраструктури, проведення масштабних заходів, відвідування лісів, водойм, гірських маршрутів у різних куточках України, відпочинок у прифронтівій зоні, подорожі на територію, яка раніше була окупована. Важливо відзначити, що рекреаційна і туристична діяльність суттєво відрізняється в різних регіонах. Деякі з цих видів діяльності підпадають під певні обмеження, які відрізняються в залежності від конкретної області (див. додаток Н).

13. З метою підтримання громадського порядку на всій території України запроваджено комендантську годину. Загалом комендантська година триває з 23:00 до 6:00, тому бажано враховувати це при організації відпочинку або відвідуванні певних місць.

Іншим серйозним занепокоєнням є знищення та розкрадання культурних цінностей України. Термін «культурна спадщина» охоплює безліч елементів, які виходять за межі матеріальних структур, які зазвичай асоціюються з нею. Таке знищення охопило безліч споруд, включаючи, але не обмежуючись, сакральні та культові місця, такі як церкви, монастирі та храми, а також музеї, виставкові зали, театри, кінотеатри, громадські будівлі, бібліотеки, площі та парки. Крім того, категорія охоплює рухомі релігійні пам'ятки, зокрема духовні книги, літургійний посуд, ікони, фрески, мозаїки, предмети декоративно-прикладного мистецтва, фільми, літературні твори, музейні колекції, виставки, твори мистецтва та археологічні знахідки. Історична, культурна, духовна та мистецька спадщина має вирішальне значення для стратегічного розвитку держави і нерозривно пов'язана з українською культурою [12].

Кількість пошкоджених об'єктів, що надавали культурні послуги, станом на кінець липня 2022 року склала 846 споруд, із них повністю зруйновані до 249 одиниць. Про це повідомив перший заступник міністра культури та інформаційної політики Ростислав Карандєєв під час брифінгу.

«У цілому станом на 25 липня збитків зазнали 846 об'єктів культурної інфраструктури, без урахування пам'яток культурної спадщини. На кінець липня кількість об'єктів, що зазнала збитків, зросла в п'ять разів, якщо порівняти зі 169 одиницями у квітні 2022 року. Кількість зруйнованих об'єктів збільшилася в 4,7 разів – із 62 до 294 одиниць», – розповів Карандєєв.

Він підкреслив, що внаслідок збройної агресії було пошкоджено клубні заклади, бібліотеки, музеї, театри, філармонії, школи, заклади мистецької освіти, а також об'єкти культурної спадщини на території 152 громад. Також

він зазначив, що найбільших втрат зазнала Донецька – 72%, Миколаївська – 37%, Харківська – 27% та Київська – 26% області [57] (див. рис. 3.9).

Станом на 2022 рік найбільше пошкоджених об'єктів знаходилося у Харківській області, тоді як найбільше частково зруйнованих та повністю знищених – у Донецькій [32] (див. рис. 3.10., рис. 3.11, рис. 3.12). Для більш наочного представлення результатів дослідження було створено картограму кількості зафіксованих воєнних злочинів по областях України. На ній можна побачити, що особливо сильно постраждали Донецька, Харківська та Київська області (див. Додаток П). Російські війська провели серію бомбардувань і обстрілів низки культурних установ, включаючи музеї, церкви, театри, бібліотеки та інші об'єкти. Ці атаки призвели до руйнування або значної шкоди цим місцям. Це були пам'ятки античності, скульптури, художні картини світових майстрів, рідкісні книги та інші дорогоцінні артефакти. Окрім руйнувань, спричинених військовими діями, культурні цінності були розграбовані та вивезені до Росії, що призвело до значних збитків. Варто зазначити, що частину викрадених творів мистецтва досі не повернули.

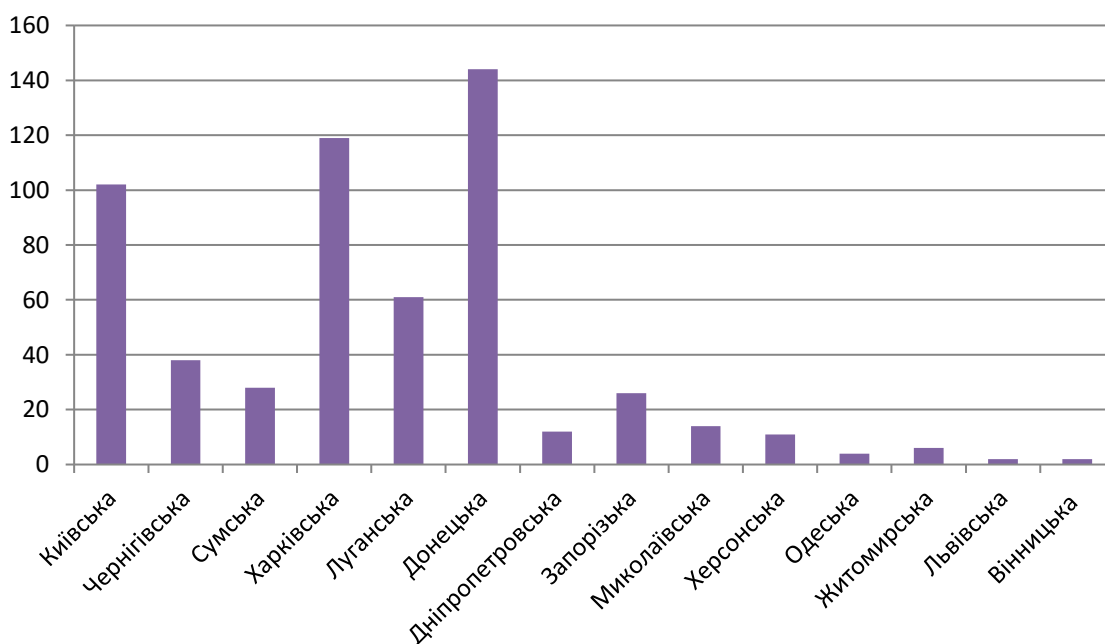

Рис. 3.9 Загальна кількість зафіксованих воєнних злочинів, 2022 р. [32]

Внаслідок цього, було зібрано групу експертів з метою формування стратегії консервації та реставрації культурних цінностей в Україні. До групи увійшли професіонали з різних дисциплін, таких як культурна спадщина, права людини, архітектура, реставрація, археологія, а також громадськість.

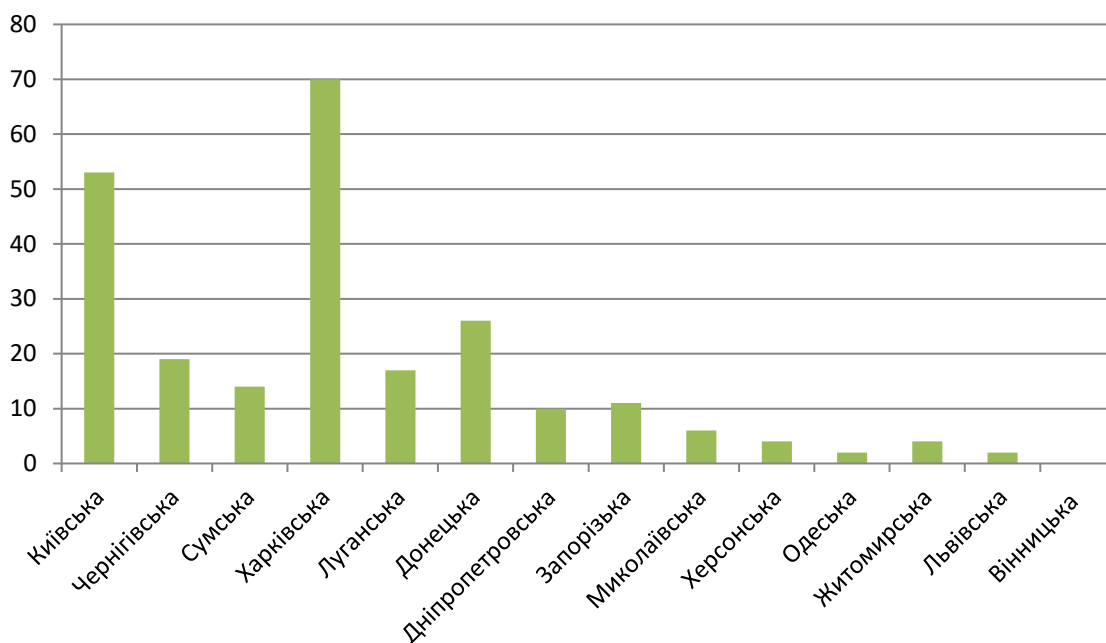

Рис. 3.10 Географія та кількість пошкоджених культурних пам'яток (2022 р.), створено автором на основі джерела [32]

Загалом з 24 лютого 2022 року по 25 січня 2024 року Росія зруйнувала або пошкодила 902 об'єкти культурної спадщини України. Дані опублікувало Міністерство культури та стратегічних комунікацій України (МКСК) [11] (див. рис. 3.14).

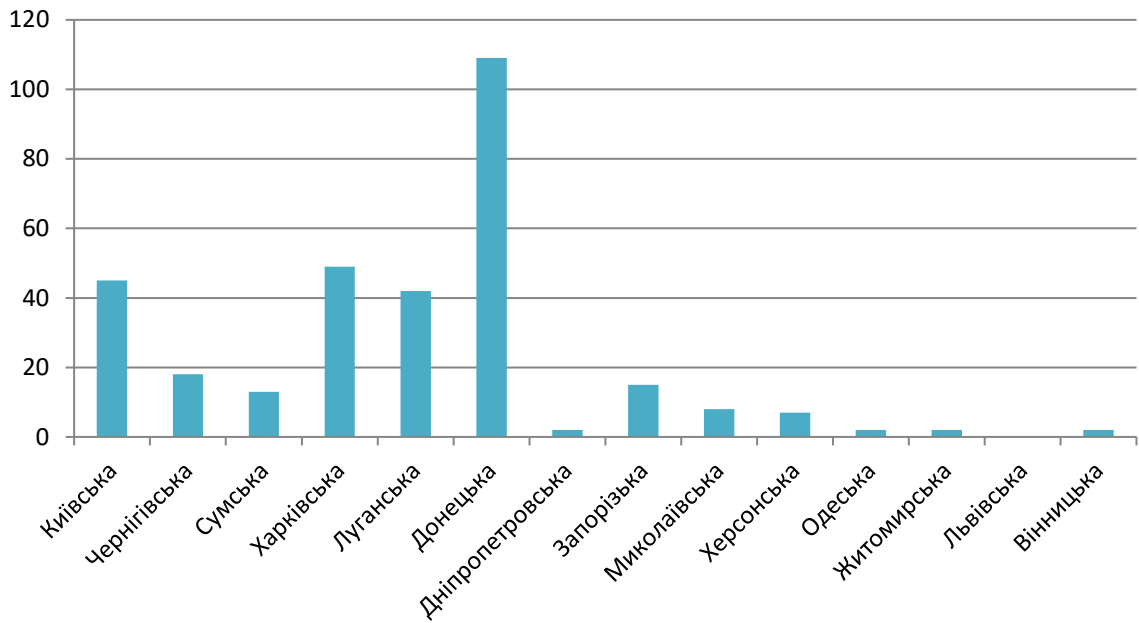

Рис. 3.11 Географія та кількість частково зруйнованих культурних пам'яток (2022 р.), створено автором на основі джерела [32]

Зокрема, зруйновано або пошкоджено 124 пам'ятки національного значення, 708 пам'яток місцевого значення та 70 щойно виявлених пам'яток [11] (див. рис. 3.15).

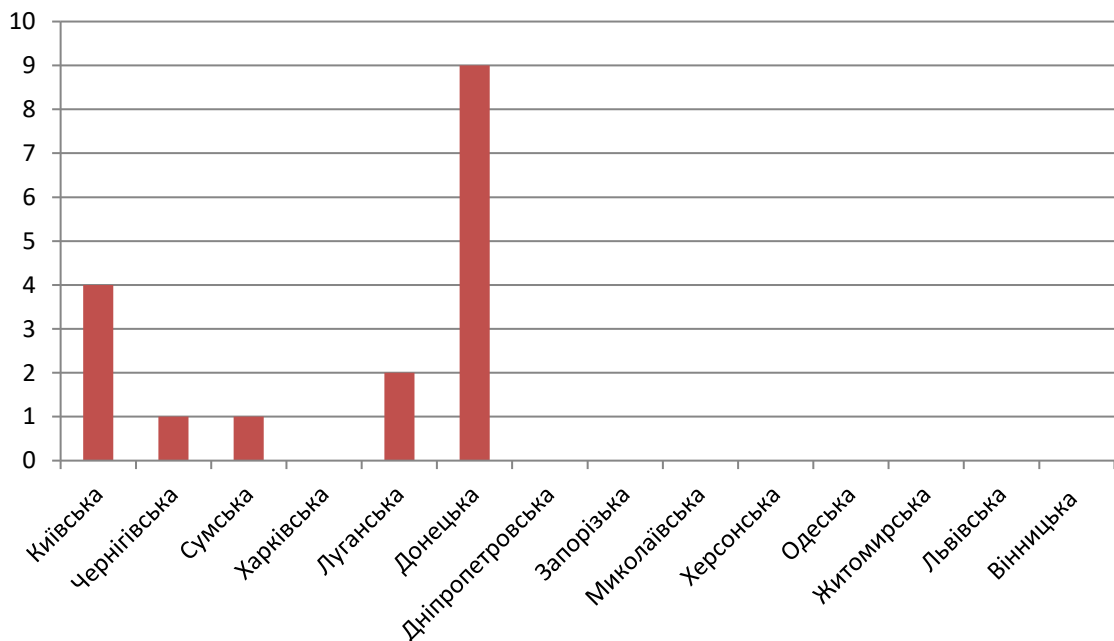

Рис. 3.12 Географія та кількість знищених культурних пам'яток (2022 р.), створено автором на основі джерела [32]

Зокрема, пам'ятки архітектури складають 285 об'єктів, архітектури та містобудування – 269, історії – 213, архітектури, історії – 33, монументального мистецтва – 19, містобудування, монументального мистецтва – 17, археології – 18, архітектури та містобудування, історії – 38, містобудування – 5, науки і техніки – 2, садово-паркового мистецтва – 1, архітектури та містобудування, монументального мистецтва – 1, архітектури, монументального мистецтва – 1 [11] (див. рис. 3.16).

Пам'ятки культурної спадщини пошкоджені або зруйновані у 17 областях (див. Додаток Р).

Станом на 1 вересня 2023 року через повномасштабне вторгнення Росії збитки культури, туризму та спорту склали 2,4 млрд. дол.

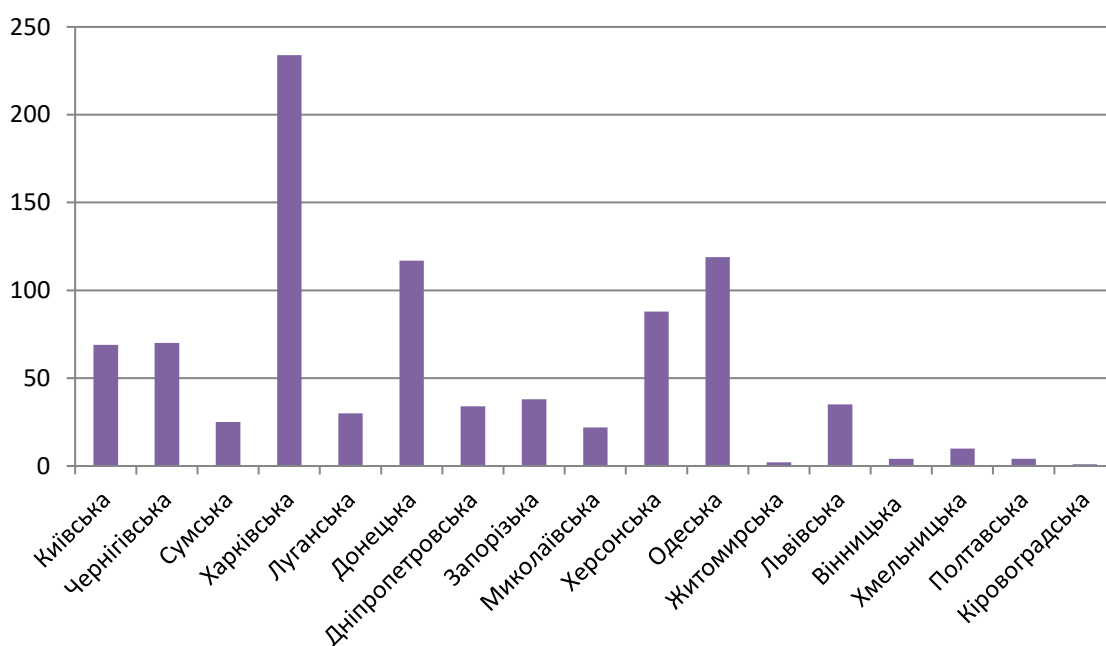

Рис. 3.14 Загальна кількість об'єктів культурної спадщини, які зазнали шкоди, 2024 р., створено автором на основі джерела [11]

Також станом на лютий 2023 року щонайменше 2 148 закладів культури та релігії зазнали прямих збитків внаслідок повномасштабного вторгнення Росії [11].

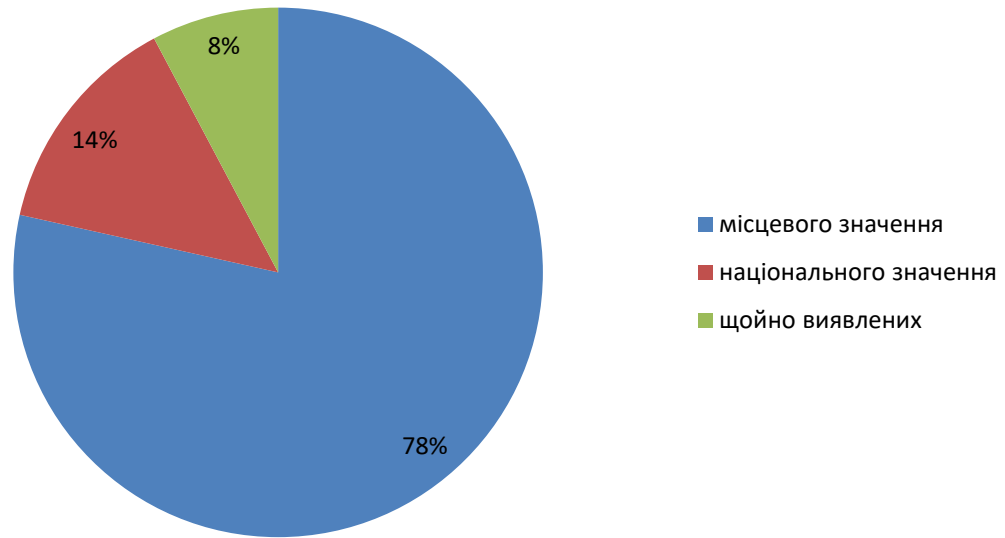

Рис. 3.15 Співвідношення кількості пошкоджених або зруйнованих об'єктів культурної спадщини за їх значенням, 2024 р. [11]

Для розуміння природи духовних і мистецьких цінностей важливо розглянути відновлення зруйнованої міської інфраструктури, а також реставрацію та реконструкцію історичних пам'яток. Для досягнення цієї мети стаття 1 Конвенції закликає до введення додаткових заходів до угоди з метою створення ефективної системи колективної охорони пам'яток, що становлять значний культурний та екологічний інтерес. Ця система базується на сучасних наукових методах і має бути постійною.

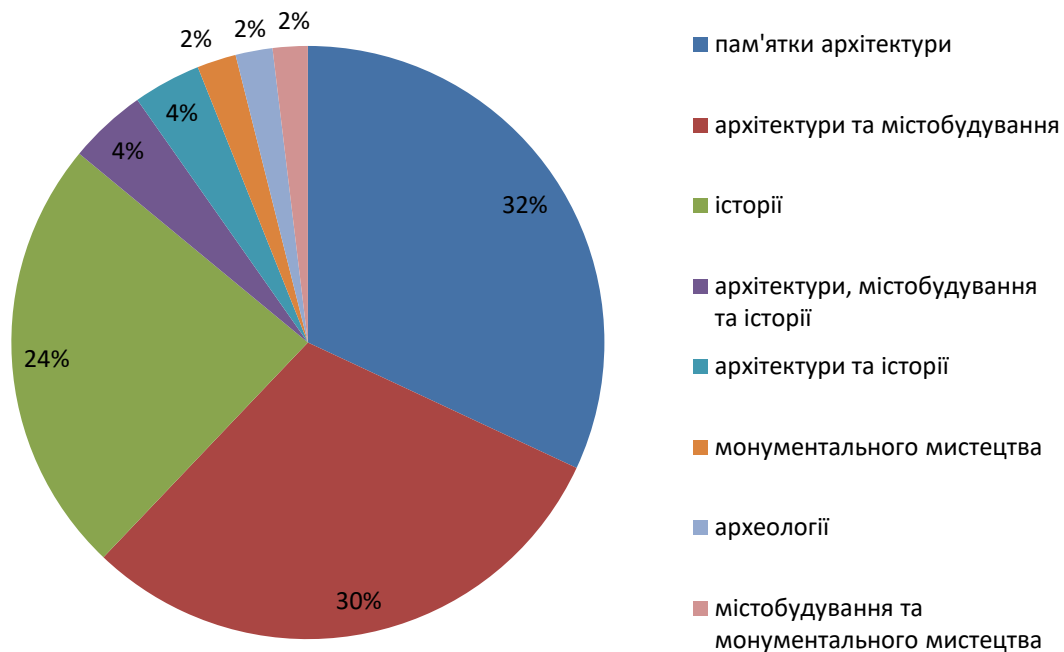

Рис. 3.16 Співвідношення кількості пошкоджених або зруйнованих об'єктів культурної спадщини за їх видами, 2024 р. [11]

Для того, щоб забезпечити подальше збереження культурної спадщини України, необхідно розробити план дій у надзвичайних ситуаціях для кожної окремої споруди. Такий підхід ефективно усуне необхідність у нових будівельних проєктах. Експерти планують, що такі укриття повинні забезпечувати захист від артилерійських осколків, куль та вибухів. Згідно з проєктом, пам'ятку позначатимуть на фасаді оракулом з її контуром та

інформацією про неї (назва, рік встановлення, автор, історичні відомості) [69].

Варто зазначити, що ще одним важливим елементом є музеї. Вони визнані як ключовий аспект культурної спадщини України. Музеї – це комплекси, які функціонують як естетичні репрезентації світу, що охоплюють будівлі, твори мистецтва та виставки, які вони експонують. З початку бойових дій 25 лютого 2022 року російські війська здійснили штурм історико-краєзнавчого музею в селищі Іванків, що у Вишгородському районі Київської області. У музеї відбувалися виставки робіт української художниці Марії Примаченко. Унікальне поєднання мистецького блиску та наполегливих щоденних зусиль Марії Примаченко здобуло їй світову репутацію та місце серед найвидатніших майстрів «наївного» живопису поряд із такими відомими художниками, як Анрі Руссо, Ніко Піросмані, Іван Генералич та Никифор Дровняк. Як повідомлялося, у головній залі музею було знищено оригінали картин відомої української вишивальниці та ткалі Ганни Верес, яка народилася в селі Обуховичі біля селища Іванків, та інші роботи місцевих народних умільців [71].

Значною культурною втратою розцінюють знищення Мелітопольського краєзнавчого музею, де зберігалася історична колекція так званого скіфського золота. 24 квітня 2022 року російська армія та окупаційна влада держави-агресора вилучили з музею пам'ятки історії та культури. У 1954 р. у скіфському кургані українськими дослідниками була виявлена колекція артефактів, пізніше названа колекцією «скіфського золота». Спочатку планувалося перенести колекцію в Ермітаж, проте українські археологи змогли забезпечити збереження колекції в Україні. Колекція включає значну кількість етнічно самобутніх скульптур тварин скіфського періоду (IV-II ст. до н. е.), а також різноманітні золоті, срібні та мідні монети з винятковими художніми характеристиками [13].

Повністю зруйноване окупаційними військами місто Маріуполь втратило всі пам'ятки української культурної спадщини з її культурним

потенціалом, історією мистецтва та розвитку людини (давньогрецьке поселення) і унікальною інфраструктурою. Показником культурної цінності та механізмом трансляції мистецьких досягнень ХХ-ХХІ століть вважали Національну картинну галерею імені А. Куїнджі в Маріуполі. Музей було зруйновано російськими окупантами 21 березня 2022 року. Під час Другої світової війни німецькі війська пограбували споруду, а вже російські окупаційні війська зруйнували її повністю. Згідно з отриманою інформацією, в музеї не було оригінальних творів Архипа Куїнджі. Залишається невідомим місце перебування робіт Івана Айвазовського, Миколи Глущика, Миколи Бендрика, Михайла Дерегуса, Тетяни Яблонської, Андрія Коцки та інших видатних художників. Експозиція музею включала в себе: понад 2000 окремих робіт, що охоплювали різноманітні художні засоби, включаючи живопис, декоративно-ужиткове мистецтво, графіку та скульптуру. Музей містив експозиції про життєвий і творчий шлях Архипа Куїнджі. У колекції були представлені фотоматеріали, документи та особисті речі художника, в тому числі 200-річна купіль, в якій хрестили Архипа Куїнджі [13].

Воронцовський палац в місті Одеса, оригінальна будівля, побудована в перших десятиліттях дев'ятнадцятого століття, визнано пам'яткою культурної спадщини, яка знаходиться під загрозою знищення. Постраждав і Національний історико-культурний заповідник «Хортиця», де мало розпочатися будівництво сучасного та впливового Запорізького музею історії козацтва. Проте нанесення ворогами ракетних ударів заважало просуванню цих перспективних проєктів на території заповідника. Крім того, внаслідок вибуху постраждала Золочівська фортеця у Львівській області.

Внаслідок війни в більшості регіонах України відбувся значний спад попиту на туристичні послуги та проживання в готелях. Ця тенденція помітна і серед туроператорів. Більшість туристичних агентств перейшли на онлайн-операції, причому внутрішній туризм демонструє найбільше зростання у відносно безпечних західних регіонах. Основними проблемами, з якими стикається сектор гостинності та туризму в Україні, є запровадження

комендантської години, відсутність належних бомбосховищ, дефіцит робочої сили, зменшення доходів і, як наслідок, нездатність надавати туристичні послуги. Крім того, серйозними перешкодами є проблеми з навколишнім середовищем, знищення культурної та історичної спадщини, російські терористичні атаки та загроза загальнонаціональних відключень електроенергії. Тим не менш, місцеві туристичні підприємства повинні розробити стратегії подолання викликів і адаптації до обставин, що динамічно змінюються [2].

3.2 Перспективи повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні

Період війни часто був значним фактором у розвитку міст, що постраждали внаслідок конфлікту. Відбудова міста може змінити міський простір і створити кращу туристичну інфраструктуру. Реконструкцію економіки, у найширшому розумінні, можна трактувати як низку заходів, спрямованих на відновлення національної конкурентоспроможності в низці видів економічної діяльності, включаючи виробництво та підвищення рівня життя населення. Ці заходи базуються на інноваційних підходах і технологіях, спрямованих на стимулювання як внутрішнього, так і зовнішнього попиту [8, 20].

Відбудова економіки має базуватися на розробці конкретних програм, спрямованих на «пожвавлення» економічної діяльності країни. Крім того, вкрай необхідно спрямовувати всі зусилля на відновлення внутрішнього туризму [8]. Відбудова економіки під час збройного конфлікту вимагає формулювання політики, яка сприятиме відродженню та довгостроковому розширенню економіки окремого регіону. До цього процесу відноситься: забезпечення повернення населення та покращення умов життя, вирішення соціальних проблем, спричинених конфліктом, відновлення інфраструктури та її інтеграція з іншими регіонами країни, а також створення фінансових структур для сприяння відновлювальним роботам.

Крім того, історичні дані свідчать про те, що вирішення конфлікту може вплинути на глобальні туристичні моделі. Наприклад, у середині 1950-х років з'явився сучасний організований туризм, який згодом став значним внеском у світову економіку. Це особливо актуально в контексті масштабної реконструкції європейських міст. Повоєнний «План Маршалла» є наочним прикладом того, як можна відновити зруйновану західноєвропейську економіку.

У своїй книзі «Архітектори без Кордонів: Війна, Відбудова та Відповідальність Проектування», Естер Чарлсворт – професор Школи архітектури та дизайну (Esther Charlesworth: “Architects without Frontiers: War, Reconstruction and Design Responsibility”, 2008), висуває аргумент про те, що дискусію про відродження міст можна розділити на дві різні думки. Першим з них є «факсимільний підхід». Цей підхід ґрунтується на принципах «Що було?, Як було?, Де було?» і точному відображенні міста. Цей підхід передбачає, що відновлення точної копії фасаду будівлі є формою психотерапії, яка сприятиме нормалізації життя травмованої громади та збереже історично важливі та сакральні місця. Потерпілі від війни польські міста (такі як Варшава та Гданськ) і німецькі міста, такі як Мюнхен та Дрезден, дотримувалися цього підходу. Ще один метод — «комбінований». Він передбачає перебудову міста, часто з радикальною зміною його характеру та архітектурного стилю. Яскравими прикладами є повоєнний розвиток Роттердама в Нідерландах, Ковентрі у Великобританії та Берліна в Німеччині. Деякі країни намагалися зберегти міста, з якомога більшою кількістю довоєнної архітектури, принаймні в центрі, а інші – будували свої міста за новими зразками. На процеси прийняття рішень вплинула низка факторів, серед яких: ступінь руйнування міста, історичне значення його архітектурної спадщини, наявність фінансових ресурсів тощо. Очевидно, що перший «факсимільний підхід» більше підходив для великих міст з давньою історією та довоєнною архітектурною спадщиною. З іншого боку, «компаративний» метод був більш успішним для міст із багатьма проблемами

довоєнної інфраструктури, де міський дизайн не був особливо вдалим і тому не особливо привабливим для туристів.

Також, окрім сказаного вище, існує три практичних досвіди відбудови зруйнованих міст – радянський, європейський та японський [103].

Радянський Союз фактично вибирав місця на карті, де мали з'явитися великі заводи та промислові підприємства. Туди завозили всі необхідні ресурси, а також спрямовували великий потік людей. Природно, що не було жодного занепокоєння щодо того, чи будуть ці міста сприяти високій якості життя для їхніх мешканців чи стануть привабливим місцем для туристів. Тому на радянських картах того часу було багато таких населених пунктів, які відрізнялися ненадихаючою архітектурою та непривабливістю для туристів.

Оскільки західна ринкова економіка замість планової економіки Радянського Союзу не могла штучно створити нові виробничі простори, Європа просто перебудовувала житлові будинки та інфраструктуру і обрала два підходи, описані вище: «факсимільний» та «комбінований».

Щодо Японії, то вона по-своєму дотримувалася чіткого курсу дій. Після війни ключову роль у швидкому розвитку нових галузей промисловості в Японії відіграли Сполучені Штати. Це призвело до ефективного подолання кризи робочих місць. Відповідальність за відновлення країни була покладена на місцеве населення. Японці підійшли до цього з економічним та архітектурним чуттям. По-перше, вони створили класичний японський архітектурний стиль. Вони поєднали територію, «обсажену» ультрасучасними хмарочосами, із середньовічним міським пейзажем. Їм вдалося поєднати високотехнологічні будівлі з унікальною історичною архітектурою. Але, крім покращення зовнішнього вигляду, це також принесло економічну вигоду. Між будівлями виникли численні невеликі майстерні та крамниці. Це призвело до помітного прискорення розширення малих і середніх підприємств. Вони стали основою «економічного дива» Японії. Тим не менш, Хіросіма є одним із найбільш

надихаючих випадків. Неможливо було уявити, щоб місто оговталось після ядерної атаки і продовжувало приймати мільйони туристів щороку. У 1949 році японський уряд схвалив Закон про відновлення Хіросіми з метою не тільки реконструювати місто, але й змінити його імідж та зробити його глобальним містом-меморіалом, яке перш за все присвячене миру. Підтвердженням цього є створення на березі річки Мотоясу – Меморіального парку миру. Парк займає площу приблизно 12 гектарів і включає в себе Меморіальний музей миру, ряд пам'ятників та Дзвін миру. Проте відновленням самих пам'яток історії, архітектури та культури уряд міста не обмежився. У порівнянні з типовим японським мегаполісом, Хіросіма демонструє значно більший рівень озелених територій. Місто може похвалитися великою кількістю зелених насаджень, включаючи парки, сади та пішохідні стежки [88].

Світовий досвід показує, що збитки, які були завдані внаслідок війни, можна мінімізувати. Україна має значний потенціал для швидкої реконструкції своїх міст за допомогою низки іноземних партнерів та міжнародних організацій. Водночас численні українські міста здатні культивувати новий образ, який стане більш привабливим для туристів. Крім того, для них є можливість стати більш самодостатніми з точки зору інфраструктури, енергії та модернізації [31].

Такі українські міста як Маріуполь, Буча та Ірпінь мають право на реабілітацію єдиним «комбінованим підходом», зважаючи на значні збитки, завдані бойовими діями російсько-окупаційних військ. А, водночас, в таких містах як Суми і Чернігів, де російські загарбники знищили значну кількість історичних пам'яток, «факсимільний підхід» до відновлення втрачених і пошкоджених історичних пам'яток має першочергове значення [8, 37].

Вкрай важливо, щоб у плануванні міст та розвитку інфраструктури питання безпеки було пріоритетним. Навіть, коли Україна виграє війну, фанатичні агресори не зникнуть, і ми станемо так званим «Ізраїлем Східної Європи», і будемо змушені співіснувати з агресивними, терористично

орієнтованими сусідами. Водночас, нині Ізраїль приймає значну кількість туристів із різних географічних регіонів, які стурбовані не лише відпочинком та якістю послуг, а й забезпеченням особистої безпеки. Отже, коли українські міста відбудуються та реставруються, надзвичайно важливо провести комплексну оцінку вимог безпеки як жителів, так і гостей. Доцільно було б розглянути можливість розширення кількості безпечних бомбосховищ, особливо розташованих у туристичних регіонах, а також забезпечення музеїв достатніми матеріально-технічними ресурсами для полегшення евакуації артефактів у разі військової загрози. Варто запозичити ізраїльський досвід будівництва бомбосховищ. З іврити такі приміщення перекладаються як «мамад» (merhav mugan dirati – «захищений простір квартири»). Це чітко прописано в законодавчих та будівельних документах щодо зведення нових будівель. Слід зазначити, що «мамад» не є спеціалізованою камерою чи підвалом. Це типове житлове середовище з меблями, шпалерами та килимами, подібними до тих, що можна побачити в готельних номерах. Стіни «мамаду» набагато міцніші, ніж в інших кімнатах. Вікна мають сталеві віконниці, які замикаються зсередини. Двері також мають складні замки зі сталі, тому вони міцніші за інші. У звичайних умовах мешканці цього житлового комплексу проживають, відпочивають, навчаються, дивляться телевізійні програми та проводять дозвілля. Однак у разі надзвичайної ситуації, коли спрацьовує сирена і жителі отримують вказівку шукати сховище, вони йдуть до призначеної безпечної кімнати, закривають вікна та чекають завершення сигналу тривоги. Крім того, «мамад» укомплектований аптечкою, питною водою, батарейками та продуктами, які нешвидко псується. Вкрай важливо, щоб Україна після тривалого конфлікту якнайшвидше перейняла ізраїльський досвід, особливо щодо розвитку повоєнної туристичної інфраструктури [88].

Проект плану відновлення України передбачає поетапну реконструкцію та модернізацію туристично-курортного сектору протягом 2022-2032 років. Однак у разі продовження активних бойових дій план буде

скориговано. Основною метою вищезазначеного проєкту-плану реконструкції туристичної інфраструктури є сприяння модернізації та розширенню сфери туризму та курортів [72].

Як сказано вище, національна політика, як правило, надає перевагу як «факсимільному», так і «комбінованому» підходам до реконструкції туристичної інфраструктури. Це має значні наслідки для туристичної галузі, про що свідчить досвід європейських країн після Другої світової війни.

Другою основною метою Плану є сприяння розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, а саме через реалізацію комунікаційного плану маркетингу туристичного потенціалу України.

Заключним етапом цього проєкту-плану є забезпечення інституційної підтримки туристичної галузі та подальшого розвитку бізнесу.

У всіх трьох етапах даного плану-проєкту зазначений перелік конкретних перспективних заходів та завдань, які будуть виконуватися в майбутньому протягом десятирічного періоду [72] (див. додаток С).

Слід вказати на те, що війна дала інноваційний стимул для розвитку внутрішнього туризму, змінила нормативно-правову базу, розвинула туристичну інфраструктуру та підвищила рівень внутрішньої безпеки. Ці досягнення були сформовані під час складного періоду війни, який продовжує тривати, та набудуть подальшого розвитку у повоєнний період [51, 72].

Наразі неможливо точно спрогнозувати довгостроковий вплив розумних (“smart”) технологій на соціально-економічний і політичний розвиток. Проте очевидно, що вони будуть суттєвими та корисними, зокрема, для повоєнного відновлення внутрішнього туризму. У міському контексті оцифрування процесів, пов’язаних із туризмом і відпочинком, набуде більшого значення. Це буде особливо очевидним з точки зору управління натовпом. Виникнення великомасштабних подій у міських районах створить можливості для залучення сотень тисяч людей у відносно обмеженій географічній зоні. Використання інтегрованих цифрових технологій

сприятиме розумінню поведінки натовпу, що дозволить сформулювати рекомендації щодо відвідування конкретних туристичних атракцій [1, 54].

Крім цього, інтеграція мобільних додатків для музейних екскурсив із технологією iBeacon (бездротовий зв'язок, який забезпечує передачу даних між пристроями) надасть відвідувачам музею додаткову інформацію про твори мистецтва на їхніх мобільних телефонах зрозумілою для них мовою. Такі програми зможуть надати установам детальну інформацію про рух відвідувачів у музеї. Крім того, екскурсії можна буде проводити за допомогою автономних роботів. Поява робототехніки призвела до розробки роботів-гідів, які здатні підходити до окремих осіб або груп, відповідати на запити та направляти їх до цікавих місць. Першу ітерацію цього робота, який отримав назву FROG (Fun Robotic Outdoor Guide), було оцінено в іспанському середовищі в 2015 році. Результати продемонстрували збільшення кількості відвідувачів на 30% до прилеглих туристичних атракцій [5, 109].

Тому очевидно, що цифрові технології загалом впливатимуть на туристичний сектор. Впровадження автоматизації та роботизації підвищить продуктивність у секторі, прикладом чого є використання 3D-принтерів. Крім того, впровадження автоматизованих процедур технічного обслуговування призведе до зниження частоти несправностей обладнання, які в іншому випадку можуть призвести до збоїв у роботі [41].

Використання цифрових технологій має потенціал для стимулювання економічних інновацій, сприяючи передачі знань, розвитку навичок, залученню інвестицій та генеруванню креативності, особливо у сферах високотехнологічного виробництва, цифрової економіки, професійних послуг, освіти, наукових досліджень, екологічного туризму тощо. До того ж це призведе до покращення досвіду туристів у відвідуванні більшості міст України [1].

Також поступове зниження викидів вуглецю в повітря по всій країні матиме сприятливий вплив на навколишнє природне середовище, яке є

вирішальним фактором у розвитку внутрішнього туризму [89]. Крім того, збільшення можливостей працевлаштування та впровадження розширених програм навчання сприятиме створенню нових робочих місць. Встановлення довіри до ключових державних послуг і налагодження зв'язків між туристичними операторами та місцевими органами влади сприятиме розвитку сталого туризму [20].

Для задоволення майбутнього туристичного попиту потрібна нова стратегія сталого розвитку туризму. Стратегія виконуватиметься шляхом реалізації завдань та підтримки розвитку унікальних туристичних продуктів для різних груп туристів за двома критеріями: рівень доходу та якість обслуговування [67].

Реалізація Стратегії сталого розвитку туризму позитивно вплине на політичну безпеку та соціально-економічну стабільність країни. Це забезпечить нормальне функціонування національної економіки, сприятливий макроекономічний та демографічний розвиток, покращить інституційне середовище для підприємництва, а отже, підвищить підприємницьку активність місцевого населення.

У відродженні внутрішнього туризму українці все більше зосереджуватимуться на сільському, екологічному, оздоровчому, екстремальному, психологічному, військовому, агротуризмі, а також на екологічному розміщенні, надаючи перевагу еко-готелям, глемпам та каркасним будиночкам. Керівники місцевих громад мають звернути особливу увагу на популяризацію та розвиток туристичної галузі. Індустрія туризму робить значний внесок у розвиток суміжних галузей, включаючи роздрібну торгівлю, готелі та ресторани. Це має загальний вплив на економічну диверсифікацію. Внутрішній туризм був досить активним у довоєнний період, але зараз перебуває в стані часткового занепаду. Це підкреслює необхідність посилення та еволюції стратегії розвитку внутрішнього туризму в повоєнний період. Впровадження методів сталого розвитку туризму сприятиме відновленню галузі, стимулюватиме

виробництво нових туристичних товарів, збільшить зайнятість, особливо в сільській місцевості, і, як наслідок, прискорить зростання ВВП країни [108].

План довгострокового розвитку туризму в повоєнний період базується на використанні різноманітних загальнонаукових і окремих пізнавальних методів, які інтегровані на основі поточного менеджменту, економіки, соціальних наук і суміжних галузей. Емпіричні та теоретичні методології забезпечують теоретико-методологічну основу для досліджень, спрямованих на встановлення механізмів функціонування туристичного ринку в умовах географічної просторової організації, а також застосування абстракції, аналізу, синтезу, історичної та логічної перспектив, описового та порівняльного аналізу. Використання порівняльних методологій, опитувань і досліджень дозволить визначити найпоширеніші форми дозвілля серед широкої громадськості з метою розвитку соціально відповідального, екологічно стійкого та економічно вигідного туризму. Сучасний стан регіональних стратегій просування туризму оцінюється за допомогою багатоаспектного підходу, який охоплює статистичні, економіко-математичні та експертні методології. Мета полягає в тому, щоб проілюструвати необхідність залучення інвестицій у нові форми туристичного розвитку, які будуть відповідати конкурентним інтересам туристичного сектору та вимогам екосистеми. Стратегія довгострокового розвитку туризму в південному та східному регіонах в контексті поточних бойових дій базується на трьохсторонньому підході: стратегічному аналізі, прогнозуванні та структурному підході. Крім того, використання структурно-функціонального аналізу сприятиме дослідженню перспективних шляхів довгострокового організаційного зростання в південному та східному регіонах. Рейтинг і SWOT-аналіз будуть використані для визначення факторів, що впливають на операційну ефективність туристичних підприємств у контексті процесів цифровізації [1, 20].

Прийняття моделі соціокультурного туризму Джафара Джафарі (професор Державного університету штату Вісконсин, Школи лідерства в

сфері гостинності США, редактор та засновник найвпливовішого туристичного дослідницького журналу «Хроніки туристичних досліджень» (Annals of Tourism Research)) закладає в основу плану довгострокового розвитку туризму як економічної складової географічної системи України. Метою цієї стратегії є сприяння зайнятості місцевого населення, стимулювання створення нових робочих місць, розширення готельно-ресторанної індустрії, організації заходів та забезпечення сприятливого середовища для залучення іноземних інвестицій. У дослідженнях науковця також представлено системну методiku аналізу особливостей впровадження інноваційних технологій у регіональному туризмі. Її запровадження сприятиме формуванню перспективних і пріоритетних напрямів туристичного розвитку, які можуть бути досягнуті з урахуванням особливостей системи конкретного регіону. Стратегія проілюструє ефективні методології для використання існуючого туристичного потенціалу південного та східного регіонів відповідно до принципів туризму та його сталого розвитку. Крім того, надаватиметься допомога у вигляді організаційної та інформаційної підтримки розвитку туристичної галузі та попиту на туристичні послуги. Це буде досягнуто за допомогою опитувань, які досліджуватимуть попит і визначать основних користувачів туристичних послуг, приділяючи особливу увагу внутрішнім туристам. Відповідно до цього, було запропоновано методологію формування конкурентоспроможних регіональних кластерів. Її буде реалізовано шляхом стратегічної співпраці між відповідними органами влади, місцевими громадами та туристичними операторами, які представляють низку структур. Головна мета полягатиме в тому, щоб полегшити співпрацю між постачальниками основних туристичних послуг (розміщення, транспорт, харчування, екскурсії) для підвищення здійсненності запропонованого плану. Крім того, освітні та наукові установи повинні будуть займатися сприянням розвитку туристичної індустрії як значущої економічної та соціальної галузі. Об'єднавши свої зусилля, вони можуть перетворити внутрішній туризм на прибутковий і

високопродуктивний сектор у культурному середовищі [64, 83]. З огляду на залежність регіону від внутрішнього туризму, використання цифрових технологій може полегшити реалізацію його повного потенціалу, що дозволить досліджувати нові шляхи зростання.

Також важливим аспектом є концепція розумної туристичної дестинації на регіональному та муніципальному рівнях, пов'язана з актуальними вимогами територіального розвитку, менеджменту та маркетингу туризму. Це буде зроблено для того, щоб краще виправдати очікування сучасних туристів. Окрім необхідної цифрової інфраструктури, підхід Європейського Союзу до оцифрування туризму робить наголос на створенні туристичних веб-сайтів із вмістом, адаптованим до конкретних потреб та інтересів регіональних відвідувачів. Сюди також відноситься збір та аналіз статистики в реальному часі через бази даних Інтернету. Створення віртуальних турів і маршрутів «пам'яті» за допомогою технологій віртуальної, доповненої та змішаної реальності представлятиме ще одну ключову сферу інтересів. Використання 3D-моделювання, встановлення веб-камер на туристичних об'єктах, впровадження QR-кодів, RFID-міток (радіочастотної ідентифікації), систем безготівкової оплати, просування програм лояльності та туристичних електронних карток, розробка мобільних туристичних додатків (з картами маршрутів, голосовими підказками та геолокацією), продаж електронних квитків у туристичні та розважальні заклади, а також оцифрування музеїв (мовні електронні каталоги) — усе це вважається майбутніми ключовими аспектами розвитку внутрішнього туризму в Україні [111].

Незважаючи на наявність ефективних рішень для розвитку інфраструктури розумних міст в усьому світі, в Україні це питання залишається переважно декларативним. У більшості випадків значні події або нагальні вимоги призводять до масштабних заходів і швидкої трансформації.

Очевидно, що попереду чимала робота низки ключових стейкхолдерів, зокрема архітекторів, будівельників, спеціалістів з брендингу міста та представників туристичної сфери. Тому існує необхідність створити новий імідж для українських міст, визначити нові туристичні об'єкти та ефективно популяризувати їх серед туристів.

3.3 Розробка ментального туру «Місця сили – подорож до внутрішньої рівноваги»

У сучасну епоху зростає попит на відносно нову форму туризму, а саме «психологічного» або «ментального» туризму. Цей вид туризму особливо актуальний для військовослужбовців, які пережили бойові дії, а також для тих людей, які стали жертвами війни та пережили страх.

Нижче представлено туристичний маршрут, який пролягатиме містами північного та західного регіонів України (Київ (А) – Житомир (В) – Вінниця (С) – Кам'янець-Подільський (D) – Чернівці (Е) – Яремче (F) – Львів (G)) (див. рис. 3.18). За типом він є лінійним, а його тривалість становить 7 днів. Протяжність – 920 км., приблизний час в дорозі – 14 год. Протягом маршруту будуть відвідуватися об'єкти як природного, так і культурно-історичного значення. Загалом їх кількість становитиме 20 туристичних об'єктів.

Для більш точного опису маршруту потрібно вказати на програму туру. В ній представлено хронологію відвідування туристичних об'єктів, а також заклади розміщення та харчування в кожному дні (див. табл. 3.3).

Щодо об'єктів маршруту, то потрібно дати коротке пояснення, чому саме вони включені в даний автобусний екскурсійний тур (див. табл. 3.4).

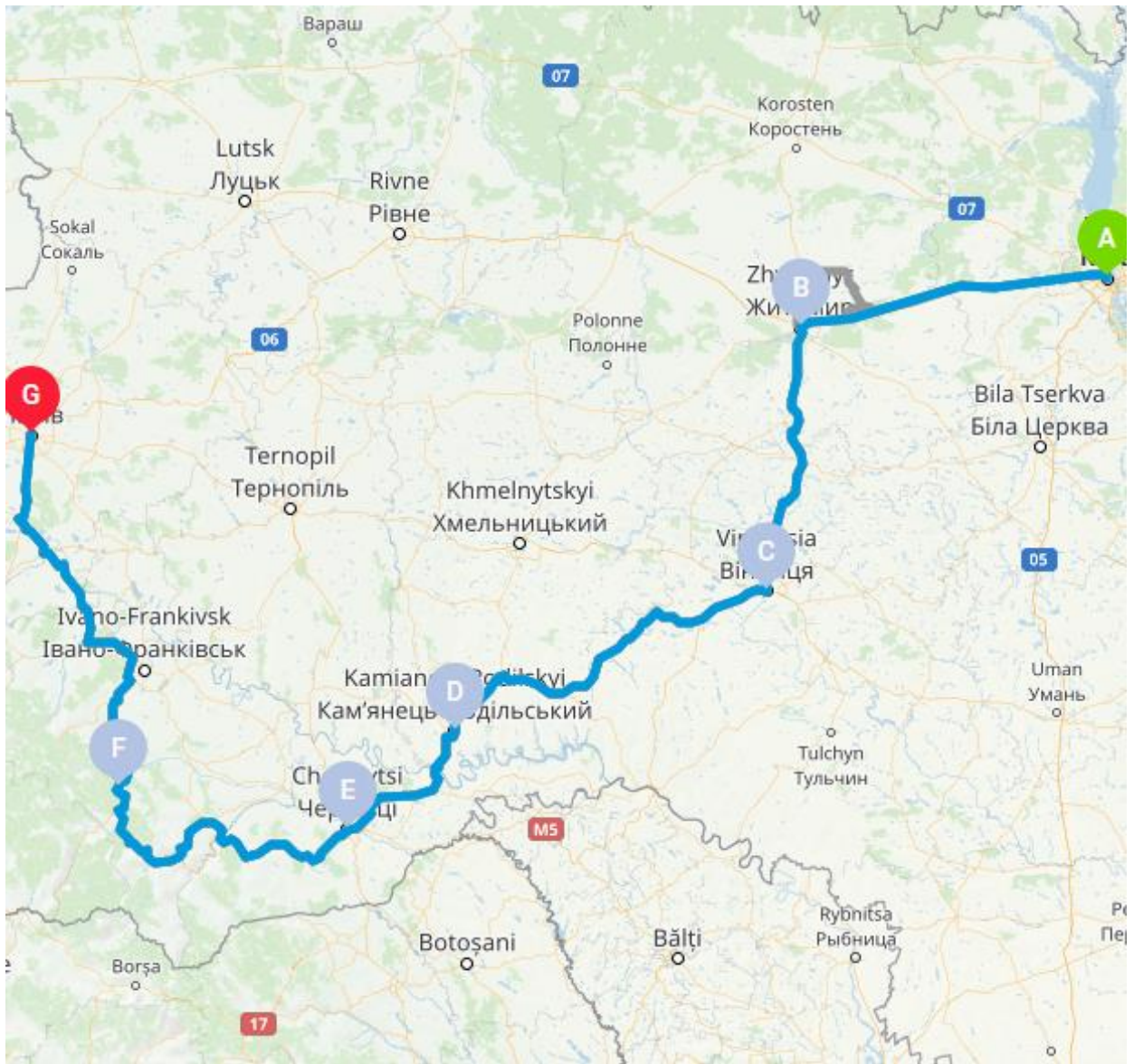

Рис. 3.18 Маршрут туру «Місця сили – подорож до внутрішньої рівноваги», створений автором

Слід вказати на те, що саме ці об'єкти були вибрані через їхню здатність забезпечити емоційне, ментальне і духовне відновлення учасників туру через поєднання культурних, історичних та природних елементів.

**Програма туру «Місця сили – подорож до внутрішньої рівноваги»,
створена автором**

Дні туру	Програмні заходи
1 день	12:00 – «Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс» («Музей війни»). Екскурсія, рефлексія на тему війни 14:00 – поселення в хостел «U-First» 14:30 – обід в ресторані «Остання Барикада» 15:00 – Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України. Медитація на природі 17:00 – Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир. Духовна підтримка, молитва 18:00 – вечеря
2 день	10:00 – сніданок 12:00 – виселення з хостелу «U-First» 12:30 – виїзд з м. Київ 14:30 – прибуття в м. Житомир 15:00 – обід в ресторані «Фамілія» 15:30 – поселення в хостел «GREEN HOUSE» 16:00 – Коростишівський кар'єр. Прогулянки, релаксація на природі 17:30 – Житомирський обласний краєзнавчий музей. Культурна екскурсія 18:30 – меморіальний пам'ятник «Скорботний Янгол». Вшанування пам'яті загиблих 19:00 – вечеря
3 день	09:00 – сніданок 10:00 – виселення з хостелу «GREEN HOUSE» 10:30 – виїзд з м. Житомир 12:30 – прибуття в м. Вінниця 13:00 – обід в ресторані «Mont Blanc» 14:00 – поселення в хостел «TREND HOUSE Apartments» 14:30 – Національний музей-садиба М. І. Пирогова. Оздоровлення, роздуми на тему медицини 16:00 – Центральний міський парк Вінниці ім. М. Леонтовича. Прогулянки на свіжому повітрі 19:00 – фонтан «Roshen». Релаксація, вечірнє шоу 20:00 – вечеря
4 день	10:00 – сніданок 11:00 – виселення з хостелу «TREND HOUSE Apartments» 11:30 – виїзд з м. Вінниця 14:30 – прибуття в м. Кам'янець-Подільський 15:00 – обід в ресторані «Berry Wine» 15:30 – поселення в хостел «Art house» 16:00 – Кафедральний костел святих Апостолів Петра і Павла. Духовна підтримка 17:00 – Кам'янець-Подільська фортеця. Екскурсія, символіка незламності 19:00 – Смотрицький каньйон. Відпочинок на природі, медитація 20:00 – вечеря
5 день	07:00 – сніданок 08:00 – виселення з хостелу «Art house» 08:30 – виїзд з м. Кам'янець-Подільський 10:30 – прибуття в м. Чернівці 11:00 – Парк Жовтневий. Відпочинок, медитація на природі 13:00 – обід в ресторані «Гопачок» 14:00 – поселення в хостел «Yard & Coffee» 14:30 – Кафедральний собор Святого Духа (Свято-Духівський собор). Духовні роздуми 16:00 – Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича. Архітектурне натхнення, культурна прогулянка 18:00 – вечеря

6 день	08:30 – сніданок 09:30 – виселення з хостелу «Yard & Coffee» 10:00 – виїзд з м. Чернівці 12:30 – прибуття в м. Яремче 13:00 – обід в ресторані-музею «Гуцульщина» 14:00 – поселення в приватну садибу «Золота рибка» 14:30 – водоспад «Пробій» (Яремчанський водоспад). Прогулянка біля водоспаду, релаксація 15:30 – «Скелі Довбуша». Піший туризм, медитація 19:00 – вечеря
7 день	07:30 – сніданок 08:30 – виселення з приватної садиби «Золота рибка» 09:00 – виїзд з м. Яремче 12:30 – прибуття в м. Львів 13:00 – обід в ресторані «Кумпель» 13:30 – Музей народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького (Шевченківський гай). Етнографічний музей, відновлення зв'язку з традиціями 15:00 – Замкова гора (Княжа гора, гора «Високий Замок»). Прогулянка з оглядом панорами Львова 18:00 – Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької. Культурна програма, музична терапія

Крім того, важливим є визначення кількості осіб у туристичні групі. Найоптимальнішим варіантом буде вважатися група із 15 осіб, адже це створить умови для індивідуальної підтримки кожного туриста, а також сприятиме більшій взаємодії між учасниками, що важливо для формування довіри і психологічного комфорту в процесі проходження туру. Тому на основні цього також доцільним буде визначення калькуляції туру для 1 особи (див. Додаток Т).

Таблиця 3.4

**Обґрунтування вибору об'єктів для маршруту «ментального» туру,
створено автором**

Об'єкт	Пояснення
«Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс» («Музей війни»)	Символ національної пам'яті, сприяє усвідомленню історичних паралелей, вшануванню героїзму.
Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України	Тиха і спокійна природна локація, яка сприяє розслабленню, відновленню емоційного балансу.
Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир	Місце для духовної підтримки, яке допомагає знайти спокій та рівновагу через релігійні практики.
Коростишівський кар'єр	Природна локація для медитації та зняття стресу, допомагає відновити ментальну енергію.
Житомирський обласний краєзнавчий музей	Ознайомлення з місцевою культурною спадщиною, збагачення знань про історію регіону.
Меморіальний пам'ятник «Скорботний Янгол»	Місце пам'яті про загиблих, що сприяє процесу емоційного звільнення та вшанування пам'яті.
Національний музей-садиба М. І. Пирогова	Історична локація, пов'язана з медициною, дає змогу задуматися про здоров'я та турботу про себе.

Продовження таблиці 3.4

Центральний міський парк Вінниці ім. М. Леонтовича	Місце для прогулянок на природі, що сприяє відновленню емоційного балансу в спокійному середовищі.
Фонтан «Roshen»	Вечірнє світлове шоу, яке допомагає розслабитися і зняти емоційне навантаження через естетику і музику.
Кафедральний костел святих Апостолів Петра і Павла	Духовне місце для молитви та медитації, що підтримує моральний стан учасників туру.
Кам'янець-Подільська фортеця	Символічне місце, яке асоціюється з незламністю, підтримує дух військових та їх родин.
Смотрицький каньйон	Природна локація для медитацій і роздумів, сприяє гармонії та внутрішньому спокою.
Парк Жовтневий	Відпочинок на природі, який сприяє медитації та гармонії з навколишнім середовищем.
Кафедральний собор Святого Духа (Свято-Духівський собор)	Духовна локація для внутрішньої розмови з собою та пошуку спокою.
Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича	Архітектурна перлина, яка надихає та допомагає зануритися в інтелектуальну та культурну атмосферу.
Водоспад «Пробій» (Яремчанський водоспад)	Природна терапія звуками води, що сприяє розслабленню і психологічному відновленню.
«Скелі Довбуша»	Місце сили і натхнення для фізичної активності та ментальної стійкості.
Музей народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького (Шевченківський гай)	Музей просто неба, який дозволяє зануритися в традиції, допомагає відчувати зв'язок з культурою.
Замкова гора (Княжа гора, гора «Високий Замок»)	Символ Львова та чудовий оглядовий майданчик для рефлексії та закріплення вражень з туру.
Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької	Культурна програма з елементами музичної терапії для емоційного та ментального збагачення.

Отже, можна коротко підсумувати, що так званий «психологічний» або «ментальний» туризм поступово починає набувати популярності в умовах ведення активних бойових дій на території України. Основною його метою є забезпечення якісного і, насамперед, здорового відпочинку для українських військових та вимушено переміщених осіб. Такий вид туризму стає відносно новим для нашої країни, і сприяє, перш за все, психологічному та фізичному відновленню організму людини. Разом з тим він матиме значний вплив на відновлення туризму в Україні, а саме внутрішнього, що дозволить створити безпечні умови для ведення вітчизняного туристичного бізнесу.

ВИСНОВКИ РОЗДІЛУ III

1. В Україні спостерігається брак сучасної туристичної інфраструктури, що обмежує доступність і якість послуг для внутрішніх туристів. Це стосується не лише транспортної системи, а й готельного бізнесу, розваг та інформаційного забезпечення.

2. Відсутність ефективних маркетингових стратегій призводить до недостатньої популяризації внутрішніх туристичних маршрутів і об'єктів, що зменшує інтерес до відвідування українських регіонів. Необхідно активно просувати внутрішній туризм через інформаційні кампанії, заходи та фестивалі, які підвищують обізнаність населення про можливості відпочинку в Україні.

3. Економічні труднощі, зокрема низький рівень доходів населення та безробіття, негативно впливають на можливості громадян подорожувати країною.

4. Зростання екологічних проблем, пов'язаних з туризмом, а також військові конфлікти в деяких регіонах потребують комплексного підходу до їх вирішення для забезпечення стійкого розвитку внутрішнього туризму.

5. Для відновлення внутрішнього туризму в повоєнний період важливо реалізувати системний підхід, що включає не лише відновлення інфраструктури, а й розвиток нових туристичних продуктів та послуг, адаптованих до потреб постраждалих регіонів.

6. Активна участь держави у стимулюванні інвестицій у туристичний сектор через субсидії, гранти та інші фінансові інструменти є важливою умовою для швидкого відновлення.

7. Інвестиції в освіту та підготовку фахівців у сфері туризму сприятимуть покращенню якості обслуговування та впровадженню нових стандартів у туристичній галузі.

Таким чином, для розвитку внутрішнього туризму в Україні потрібен комплексний підхід, що включає вирішення сучасних проблем та реалізацію

організаційно-економічних заходів, спрямованих на відновлення галузі в умовах повоєнного періоду.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Туризм пропонує широкий спектр можливостей соціальної підтримки для всіх верств населення, зокрема в регіонах України. Це потребує впровадження цільових програм і заходів, які відповідають властивим можливостям і потенціалу конкретних туристичних маршрутів. Основні стратегії включають удосконалення законодавчої бази, що регулює туризм, реформування системи управління туризмом, підвищення ефективності туристичних організацій та впровадження спеціальних заходів для розвитку внутрішнього туризму в кожному регіоні. Ці заходи спрямовані на сприяння стабільному економічному зростанню в туристичному секторі та розширенню багатосторонніх відносин України.

На розвиток туристичного сектору сьогодні впливає низка факторів, що відбуваються в рамках глобалізації. Сучасний глобальний контекст характеризується значними геополітичними зрушеннями, які потенційно можуть вплинути на стабільний і безпечний розвиток не лише місцевих територій, а й міжнародної спільноти в цілому [20].

Глобалізація має потенціал для сприяння подальшій інтеграції, але водночас вона посилює різницю в доходах між країнами, породжує загрози та справляє згубний вплив на глобальну комунікаційну систему, включаючи розвиток міжнародного та внутрішнього туризму [66].

Туризм можна визначити як діяльність, яка безпосередньо впливає на внутрішній розвиток країни, соціально-економічне, культурне та освітнє середовище, а також на стан міжнародних комерційних, науково-технічних і гуманітарних відносин.

Аналізуючи сучасний стан досліджень туристичного сектору, можна побачити, що існує потреба в розробці нових стратегій розвитку туристичного сектору, а також є питання, які потребують подальших досліджень.

Поточна мета – культивувати сприятливу туристичну культуру в Україні, що дозволить українцям подорожувати своєю Батьківщиною та

отримувати уявлення про її природну, історичну, архітектурну та культурну спадщину. Потрібно визнати, що повномасштабне вторгнення, яке досі триває в Україні, дуже сильно вплинуло на туристичну галузь країни. Цим самим воно спонукатиме до появи нових напрямів, форм і видів туризму в повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврята А.В. Діджиталізація туристичних послуг. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/14793/1/AKTUAL_NI_%20PROBLEMY_HOSTYNNOSTI_22-238-239.pdf.
2. Бабко Н. М. Повоєнне відновлення індустрії гостинності України. Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. Частина I*. Харків, 2023. С. 13–15.
3. Бабов К.Д., Нікіпелова О. М. Курорти України державного та місцевого значення. Одеса: Пальміра, 2014. С.12-26.
4. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 168–180.
5. Басюк Д.І., Срібна С.В., Примак Т.Ю. Досвід країн Європейського Союзу щодо розвитку смарт-дестинацій. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6823>.
6. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: авториф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра геог. наук: 11.00.02. Київ, 2004. 24 с.
7. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. К.: ВЦ КНУ, 2002. 396 с.
8. Бобрикін П. В., Целіщева А. А. Перспективи відновлення туризму в Україні після війни. *Праці ЗІЕІТ*. Випуск 1 (6). Запоріжжя, 2023. С. 64–67.
9. Бойко В. О., Драгота І.П. Глемпінг – ексклюзивний туристичний продукт сьогодення. *The I International Science Conference on Multidisciplinary Research* (January 19–21, 2021). Берлін, 2021. С. 208–210.
10. Бутко М.П., Аншугіна І. О. Розвиток мережі шляхів автомобільного сполучення та її роль у зміцненні туристичного потенціалу України. *Регіональна економіка*. 2014. №2. С.23.

11. Велика війна: зруйновано або пошкоджено 902 об'єкти культурної спадщини України. Скільки скільки?: вебсайт. URL: <https://skilky-skilky.info/velyka-viyna-zruynovano-abo-poshkodzheno-902-ob-iekty-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy/>. (дата звернення: 15.11.2024)
12. Вечерський В. В. Українська спадщина: іст.-культурол. ессе / Віктор Вечерський; Держ. служба охорони культур. спадщини. Київ: Вид-во Ін-ту проблем сучас. мистецтва, 2004. 338 с.
13. Воєнні злочини під час російсько-української війни. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%96_%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%96%D0%B4_%D1%87%D0%B0%D1%81_%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 11.11.2024)
14. Вхідження кримської області до складу УРСР: освітянський аспект. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. К., 2014. Вип. 19. С. 165-175.
15. Гарнага К. В., Філіпчук Д. В. Туристична індустрія: проблеми та перспективи розвитку під час війни. *Підприємництво, торгівля та сфера обслуговування*. Розділ 2, №1, 2023. С. 35-40.
16. Геополітика: енциклопедія / Є. М. Суліма, М. А. Шепелев, І. П. Білецький [та ін.]. Київ: Знання, 2013. 919 с.
17. Геополітика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. І. Кудряченко, Ф.М.Рудич, В. О. Храмов; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Ін-т політ. І етнонац. дослідж. НАН України. Київ: МАУП, 2004. 293 с
18. Герасимів З. М., Христенко Г. М. Особливості розвитку туризму в Україні. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. С. 25–35.

19. Головка Л. С., Юхновська Ю. О. Комплексний аналіз та оцінка впливу чинників на формування та розвиток туристичної галузі України. *Бізнес Інформ*. 2020. №2. С. 179–186.
20. Графська О. І. Холявка В. З. Кулик О. М. Аналіз фактів впливу сучасних викликів для функціонування туристичної галузі України. *Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates. Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference. WayScience*. Dnipro, Ukraine, 2024. P. 53–55.
21. Гурська І. С., Герасимів Г.М. Фактори розвитку туристичного бізнесу в умовах ринку. *Агросвіт*. 2019. № 20. С. 88–92.
22. Гурська І. С., Федуняк І.О., Стемковська І.В. Формування та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в Україні під час та після пандемії. *Агросвіт*. 2021. № 5–6. С. 63–67.
23. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>.
24. День туризму 2022 разом з VisitUkraine. URL: <https://visitukraine-today/uk/blog/927/den-turizmu-2022-razom-z-visit-ukraine>. (дата звернення: 10.11.2024)
25. Депутат М. М. Садиби сільського зеленого туризму як елемент сталого розвитку туристичних дестинацій на Прикарпатті. *Methodology and organization of scientific research. Abstracts of XXII International Scientific and Practical Conference. European conference. Conference proceedings*. Berlin, Germany, 2024. P. 515–517.
26. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 01.11.2024)
27. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>. (дата звернення: 05.11.2024)
28. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Межі територій та об'єктів природно-заповідного фонду

- України. URL: https://data.gov.ua/dataset/mepr_05. (дата звернення: 08.11.2024)
29. Дністрянський М. С. Геополітика: навч. посіб. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 436 с.
30. Дроздов А. В. Екотуризм: визначення, принципи, ознаки, форми. Актуальні проблеми туризму. *Перспективи розвитку сфери туризму : науково-практична конференція*. Київ, 2007. С. 122–129.
31. Жук М.В. Експортний потенціал регіону: теорія, методологія, практика. Чернівці: Рута, 2002. 199 с.
32. Зафіксовані воєнні злочини. URL: <https://mkip.notion.site/mkip/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea>. (дата звернення: 04.11.2024)
33. Заячківська Г.А., Сікула А.О. Військовий туризм як один з перспективних напрямків післявоєнного розвитку туризму в Україні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення»* (м. Львів, 1-2 червня 2022 р.). Львів: Видавництво ЛТЕУ, 2022. С. 267–269.
34. Звіт Всесвітнього економічного форуму. URL: http://www3.weforum.org/docs/TT1/WEFGlobal_Travel&Tourism_Report_2015.pdf. (дата звернення: 13.11.2024)
35. Калініченко С.М. Вплив пандемії COVID-19 на туристичний ринок світу та України. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/1993/1/6_conference_URSE_S_DBTU_22-466-469.pdf.
36. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туристична індустрія після перемоги. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kyrychenko2.htm.
37. Кокорєва О.В., Бунчак Д.О. Конкуентоспроможність туристичних дестинацій в Україні на тлі воєнного стану. *Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates. Proceedings of*

- the 5th International Scientific and Practical Internet Conference. WayScience. Dnipro, Ukraine, 2024. P. 105–107.*
38. Кондратенко О.Ю. Геополітика – сутність феномену та його еволюція. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія, соціологія, політологія.* 2015. № 4. С. 98–107
39. Концепція Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites//files/2022-05/stratvidnovlennyakoncept-v2.pdf>. (дата звернення: 14.11.2024)
40. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект : *матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці : Технодрук, 2022. С. 337–341.
41. Костін Х., Еслава А. Нові технологічні тенденції в сфері гостинності та туризму // Видавничий центр Університету Південної Флориди. 2022. Т. 17. С. 11.
42. Кот С. І. Про стан збереження культурної спадщини України: *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань "Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні" 18 квітня 2018 р.* НАН України. Інститут історії України, Центр досліджень історико-культурної спадщини України. К., 2018. 42 с.
43. Кулинич Х.С., Павлюк С.Д. Рекреаційний потенціал м. Трускавець. *Екологія – філософія існування людства. Збірник матеріалів доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених.* Київ, 2021. С. 76–78.
44. Кулиняк І.Я., Жигало І.І., Ярмола К.М. Туристична галузь в умовах пандемії COVID-19: тенденції та заходи підтримання. *Бізнесінформ.* 2021. № 1. С. 177–184.

45. Лепетань Д. А. Розвиток зеленого туризму в Україні. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Харків, 2023. С. 290–292.
46. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник. К.: КНТ, 2009. 576 с
47. Ловкайтес В. С. Вплив пандемії Covid-19 на стан міжнародного туризму. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Харків, 2023. С. 292–294.
48. Лужанська, Т. Ю., Теличко Т. В., Деркач В. Ю. Основні аспекти геополітичних процесів в сфері туристичної діяльності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Карпатська вежа*, 2016. №21(16). С.63–68.
49. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2007. 369 с.
50. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа. 2022. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>.
51. Маслоva А. В., Мерчанський В. В. Розвиток туризму в Україні у повоєнний період. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі. *Тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Харків, 2023. С. 294–296.
52. Мацикур Г.В. Туристичне краєзнавство. Тернопіль: Технічний коледж ТНТУ ім. І. Пулюя. Тернопіль 2014. 155 с.
53. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: навч. посіб. для студентів вузів. Львів, 2014. 259 с.
54. Машіка Г. В. SMART-туризм як інновація в період воєнного стану. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери,

- індустрії гостинності та торгівлі: *тези доповідей Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* Харків, 2023. С. 296–299.
55. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Культурна спадщина. Нерухома культурна спадщина. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. URL: <https://mcs.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy/>. (дата звернення: 15.11.2024)
56. 50 найцікавіших пам'яток Львова. Клуб Мандрівників: вебсайт. URL: <http://mklub.com.ua/?p=19301> (дата звернення: 05.11.2024)
57. Напад Росії: вже зруйновано 249 об'єктів культури. Скільки скільки?: вебсайт. URL: <https://skilky-skilky.info/publications/napad-rosii-vzhezruynovano-249-ob-iektiv-kultury/>. (дата звернення: 10.10.2024)
58. Нарис про відбудову України. Т. Бекер, Б. Айхенгрін. URL: https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf.
59. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип.1(26). С. 55–68. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>.
60. Огієнко А. В. Туристично-рекреаційний потенціал регіону: економічний та організаційний аспекти: монографія. Миколаїв: МНАУ, 2020. 340 с.
61. Основні втрати ще попереду: українцям розповіли, як війна вдарила по туризму. unian.ua, 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/osnovni-vtrati-shche-poperedu-ukrajincyam-rozpovili-yak-viynavdarila-po-turizmu-novini-ukrajina-11866203.html>. (дата звернення: 15.10.2024)
62. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
63. Пам'ятка культурної спадщини України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki?curid=450174>. (дата звернення: 11.10.2024)

64. Паньків Н.Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020, т. 30, № 3. С. 71–76.
65. Парфіненко А. Ю. Як війна в Україні вплинула на туризм Німеччини та США. URL: <https://dip.org.ua/nimechchina/stalo-vidomo-yak-vijna-v-ukraini-vplinuuli-na-turizm-nimechchini-ta-ssha-ozvucheno-nevtishniprognozi/>.
66. Пестушко В.М. Український туризм у контексті глобалізації: сучасний стан і перспективи. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. №4. С.257.
67. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України № 266/2022 від 21.04.2022. <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>.
68. Показник ефективності медичної реабілітації за кошти Фонду соціального страхування сягнув 81,8% / Урядовий портал. URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/pokaznikefektivnosti-medichnoyi-reabilitaciyi-za-koshti-fondu-socialnogo-strahuannya-syagnuv-818>.
69. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 січня 2018 р.№ 626 «Про внесення змін до Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України». *Правова охорона культурної спадщини: збірник документів*. Київ, 2006. С. 393–396.
70. Природно-заповідний фонд. URL: <https://wownature.in.ua/oberihaymo/pryrodno-zapovidnyy-fond/> (дата звернення: 03.09.2024)
71. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. *bbs.com*, 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034>.
72. Проект Плану відновлення України. *Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни»*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>. (дата звернення: 15.11.2024)

73. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження спеціальних методик щодо економічного обґрунтування проектів розвитку курортів та економічної оцінки їх природних лікувальних ресурсів: Постанова КМУ № 452 від 06.05.2001 в ред. від 17.09.2020. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2001-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2001-%D0%BF#Text).
74. Про курорти: Закон України № 2026-III від 05.10.2000 в ред. від 16.10.2020. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text).
75. Родак К. Як виглядає туризм під час війни. Інтернет видання «Zaxid.net». 12 травня 2022 р. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974.
76. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15.
77. Руденко В. П., Руденко С.В. Оцінка міри своєрідності (унікальності) структури природно-ресурсного потенціалу природних регіонів України. *Український географічний журнал*, 2015, № 1. Суспільно-географічні дослідження. С. 27–32.
78. Рудий Г. Я. Проблеми збереження музейної спадщини України: за результатами аналізу матеріалів республіканської періодики 1930-х рр. *Український історичний журнал*. 2014. № 6. С. 127–135.
79. Сербенюк Г.А. Аналіз сучасного стану природно-заповідного фонду України. *Екологія – філософія існування людства. Збірник матеріалів доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених*. Київ, 2021. С. 143–145.
80. Сервіс в туризмі / під ред. Гриценюк Н.І., Бурдейного В.А., Кутузової О.Є. та ін. Одеса: Талісман, 2006. 160 с.
81. Смаль І. В. Геополітичні чинники розвитку міжнародного туризму URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/>
82. Смесова В. Л., Кожушко С. П., Ключник Р. М. Основні виклики розвитку туризму: спроба класифікації. *Академічний огляд*. 2023. № 2 (59). С. 298–308.

83. Смірнов І.Г. Логістичне оцінювання рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму). *Велика Волинь: наук. зб.* Вип. 42. Житомир: М. Косенко, 2013. С. 239–246.
84. Ткачук Л. М. Актуальні тенденції розвитку туризму в Україні: геополітичний контекст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія 4 : Географія і сучасність : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 33. С. 233–243.
85. Томашук Р. В. Проблеми та шляхи повоєнного відновлення внутрішнього туризму в Україні. Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України. *Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції.* Київ, 2024. С. 10–24.
86. Турзбір в Україні за перші чотири місяці 2022 року зріс на 65%. [URL:https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65](https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65). (дата звернення: 14.11.2024)
87. Тустань. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki?curid=22603>. (дата звернення: 10.11.2024)
88. Фастовець О.О. Сфера туризму у повоєнний період: досвід для України *Економіка та суспільство Гельветика. Economy and Society Electronic Scientific journal*, № 40, 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-43>
89. Федорченко М. О., Комарова Н. В. Сучасний стан та антропогенний вплив на природно-заповідний фонд. Наукові пошуки молоді у XXI столітті. Інноваційні технології в агрономії, землеустрої та садово-парковому господарстві. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції магістрантів.* Біла Церква, 2021. С. 60–61.
90. Худавердієва В., Мерчанський В., Чуйко Н., Воронкова А. Стратегія економічної адаптації туристично-рекреаційної сфери України до міжнародного туристичного ринку. *Journal of Innovations and Sustainability*, 6(2), 2022. URL: <http://is-journal.com/is/article/view/89/58>.

91. Цей день в історії: Хроніка подій 2014 року URL: <https://www.jnsm.com.ua/>. (дата звернення: 26.10.2024)
92. Через війну надходження до держбюджету від тургалузі скоротилися на 18%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/chez-viynu-nadhodzheniya-do-derzhbyudzhetu-vid-turgaluzi-skorotilisya-na-18>. (дата звернення: 20.10.2024)
93. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samy-rkie-vremena-vpered-proishodit-turizmom-1657645856.html>.
94. Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії: навчальний посібник / За ред. проф. І.М.Школи. - Чернівці: ЧТЕІКНТЕУ, 2003. - 662 с.
95. Юхновська Ю. О. Вплив глобалізації та євроінтеграції на туристичну галузь України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 23(2). С. 147-152. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_23\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_23(2)_30).
96. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм? URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viynavukrayini-vplinula-na-ievropeyskiy-turizm>. (дата звернення: 10.11.2024)
97. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives. Basic Books; Later Printing Used edition, 1998. 240 p.
98. COVID-19 and tourism statistics. The World Tourism Organization (UNWTO). URL: https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa_vol3.pdf. (дата звернення: 15.11.2024)
99. Economic Impact Report, 2019. URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>. (дата звернення: 13.11.2024)
100. European Court of Auditors. EU Support to tourism. Need for a new orientation and a better funding approach. 2021. 58 p.

101. How the war in Ukraine will affect European tourism. globetrender.com, 2022. URL:<https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect>. (дата звернення: 15.11.2024)
102. Kjellen R. Staten som liffsform. Stockholm : Gebers. 1916. 186 p.
103. Kyrylov Y., Hranovska V., Boiko V., Kwilinski A., & Boiko L. (2020), International Tourism Development in the Context of Increasing Globalization Risks: On the Example of Ukraine's Integration into the Global Tourism Industry. *Journal of Risk and Financial Management*, 13 (12), p. 303.
104. Lyulyov O., Us Y., Pimonenko T., Kwilinski A., Vasylieva T., Dalevska N., Polcyn J., & Boiko V. The Link between Economic Growth and Tourism: Covid-19 Impact. *Proceedings of the 36th International Business Information Management Association (IBIMA) 4–5 November 2020 / S. Khalid, S. Soliman (ed.). Granada : IBIMA Publishing, 2020. P. 8070–8086.*
105. Metreveli M., Timothy D. Effects of the august 2008 war in Georgia on tourism and its resources. In *Tourism, Progress and Peace*. CABI Publishing, 2010. P. 134-147.
106. Ratzel F. Politische Geographie. R. Oldenbourg: Munich, Germany 1897. 715 p.
107. Richter L. The Politics of Tourism in Asia. Univ of Hawaii Pr, 1989. 263 p.
108. Romanenko, Y.O., Boiko, V., Shevchuk, S. M., Barabanova, V. V., & Karpinska, N. V. (2020). Rural development by stimulating agro-tourism activities. *International Journal of Management*, 11(4), 605–613. URL: <https://doi.org/10.34218/IJM.11.4.2020.058>.
109. Smart Parking Systems Market Size, Share, and Trends 2024 to 2033. URL: <https://www.precedenceresearch.com/smart-parking-systems-market>. (дата звернення: 17.11.2024)
110. Sönmez S.F. Tourism, Terrorism and Political Instability. *Annals of Tourism Research*, 1998. Vol. 25, № 2. P. 416–456.

111. Top funded digital health categories worldwide in 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/736163/top-funded-health-it-technologies>.
(дата звернення: 09.11.2024)
112. UNWTO Tourism Highlights, 2019 URL: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2019-edition>. (дата звернення: 23.10.2024)
113. UNWTO World Tourism Barometer. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2023-01/UNWTO_Barom23_01_January_EXCERPT.pdf?VersionId=2bbK5GIwk5KrBGJZt5iNPAGnrWoH8NB. (дата звернення: 18.09.2024)
114. Webster C., Ivanov S. H. Geopolitical drivers of future tourist flows. *Journal of Tourism Futures*. Vol. 1, № 1, 2014. P. 59–69.

ДОДАТКИ

Таблиця А 1.1

Огляд наукових праць з геополітичних аспектів туризму*

Автор (и)	Тема	Висновки
Лінда Ріхтер	Важливість політичних аспектів у міжнародному туризмі	Аналізує, як міжнародна політична нестабільність впливає на вибір туристами напрямків подорожей, наводячи приклади з країн Азії
М. Метревелі та Д. Тімоті	Вплив військово-політичного конфлікту в Грузії на туристичний сектор	Показують, як конфлікт з Росією зашкодив туристичному іміджу Грузії, зокрема через зниження інвестицій у туристичну інфраструктуру
Р. Батлер, В. Сантикула, П. Бернс, М. Новеллі, Я. Келлі, О. Муфакарі	Політичні виміри міжнародного туризму	Наголошують на важливості взаємодії між політичною ситуацією та туристичними потоками, підкреслюючи випадки політизації туризму
Борис Павлович Яценко	Перспективи розвитку туризму в контексті політичних трансформацій	Вказує на важливість врахування глобальних політичних трансформацій, які можуть суттєво вплинути на розвиток туристичної галузі

*створено автором на основі джерел [29], [103], [105], [107]

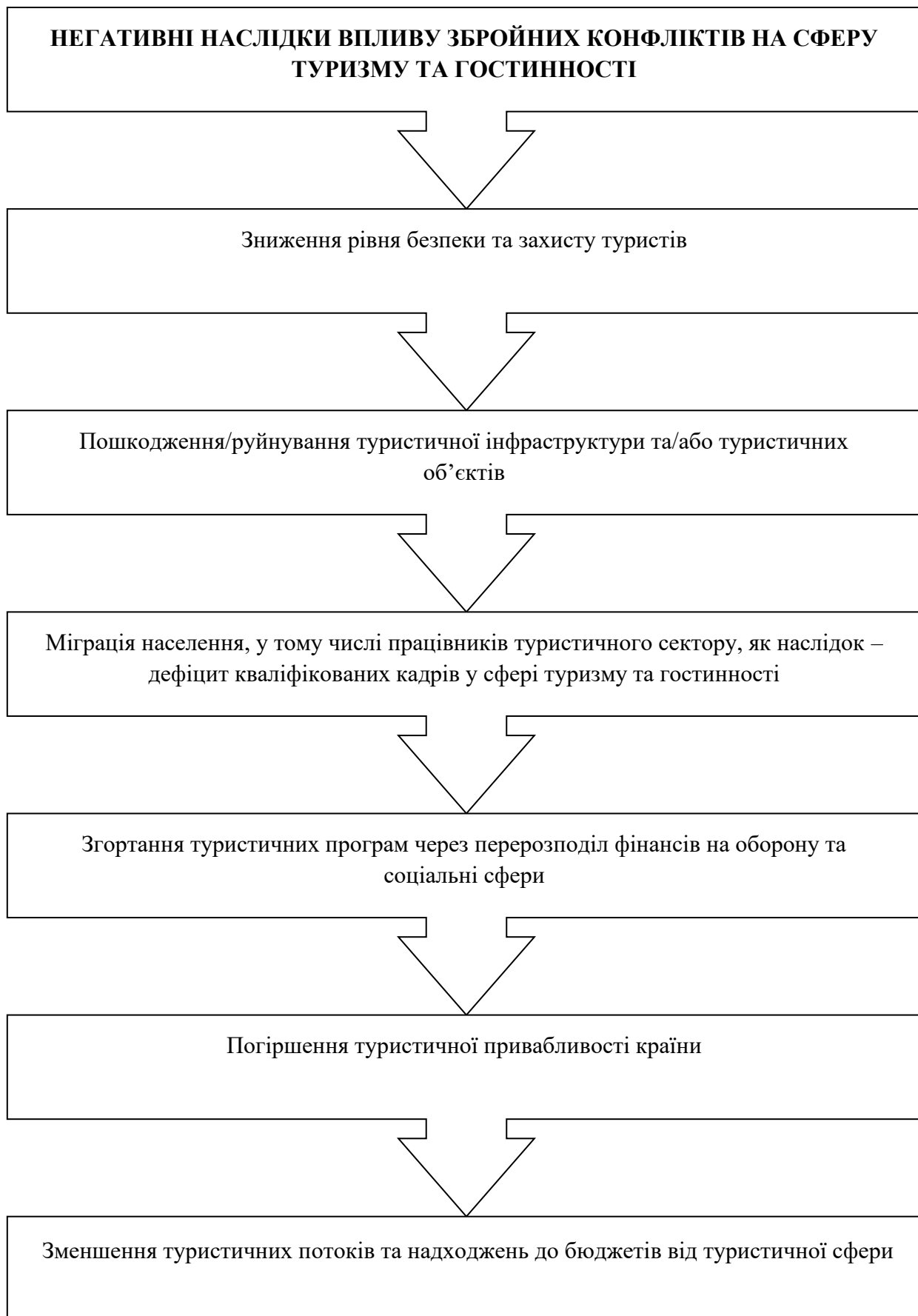

Рис. 1.1 Негативні наслідки впливу збройних конфліктів на сферу туризму та гостинності [59]

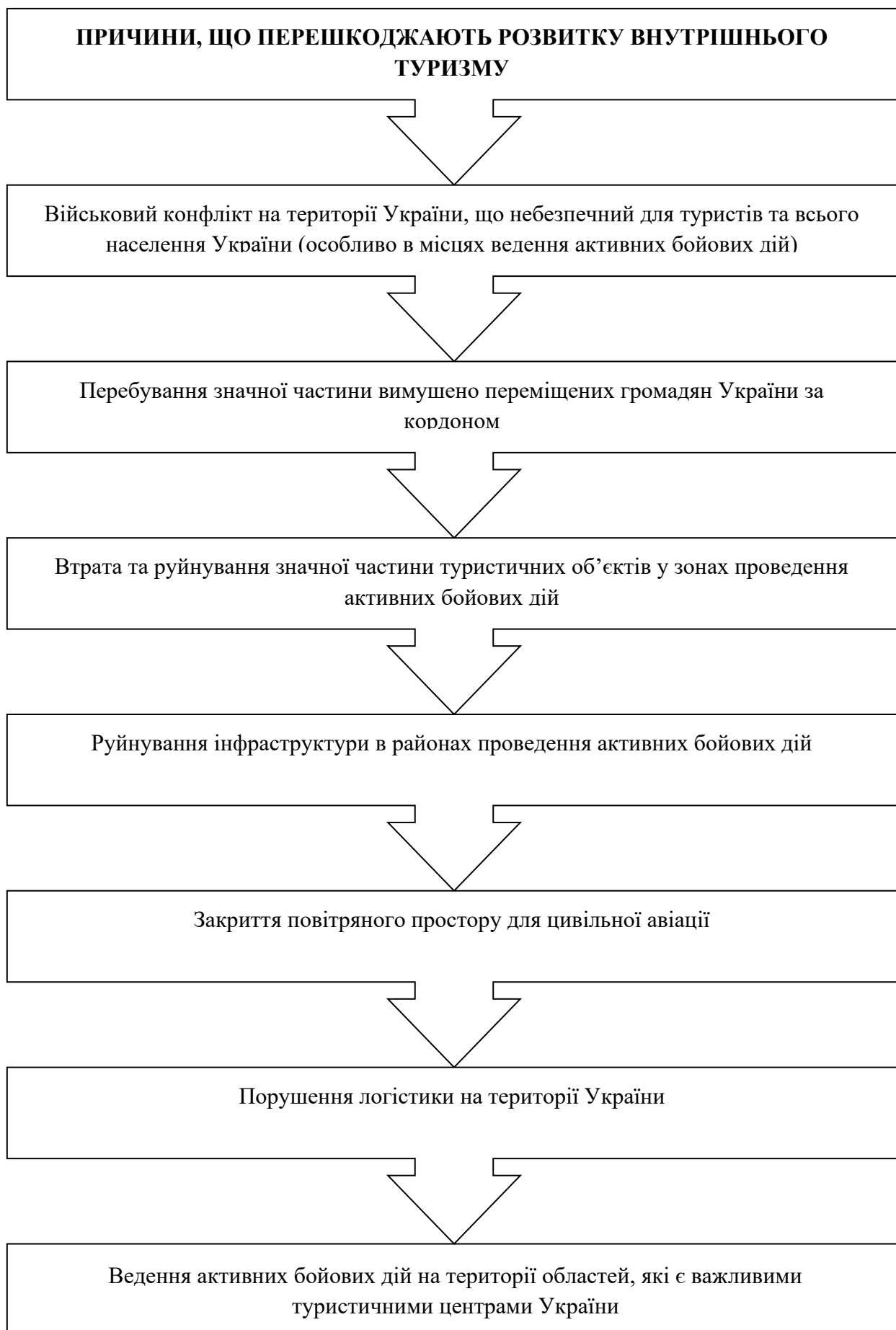

Рис. 1.2 Перешкоди розвитку внутрішнього туризму в Україні [59]

Рис. 2.2 Парки і заповідники України [70]

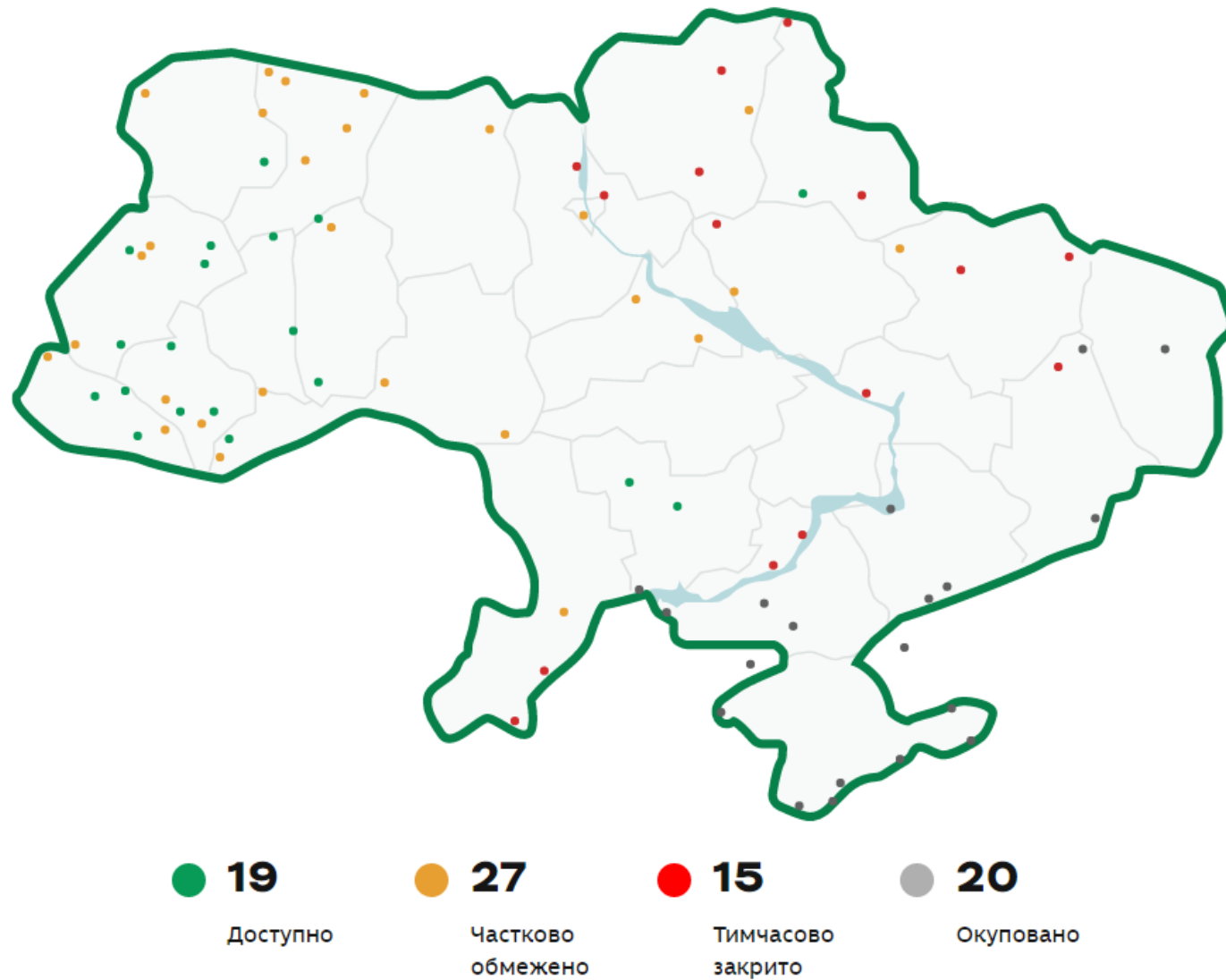

Рис. 2.3 Мапа безпеки природно-заповідного фонду України (станом на 23.05.2023 р.) [70]

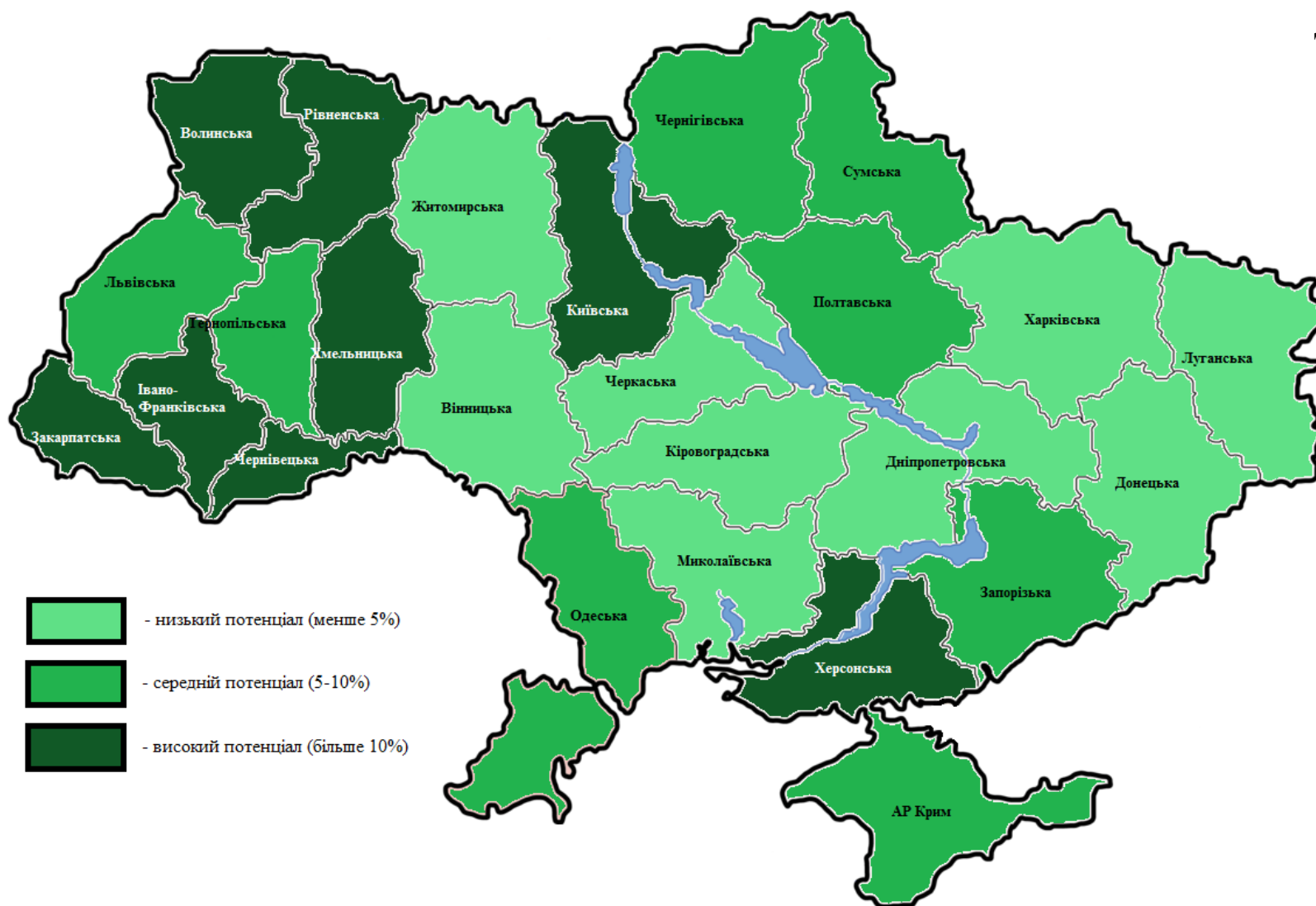

Рис. 2.4 Природно-ресурсний потенціал областей України, створено автором на основі джерела [28]

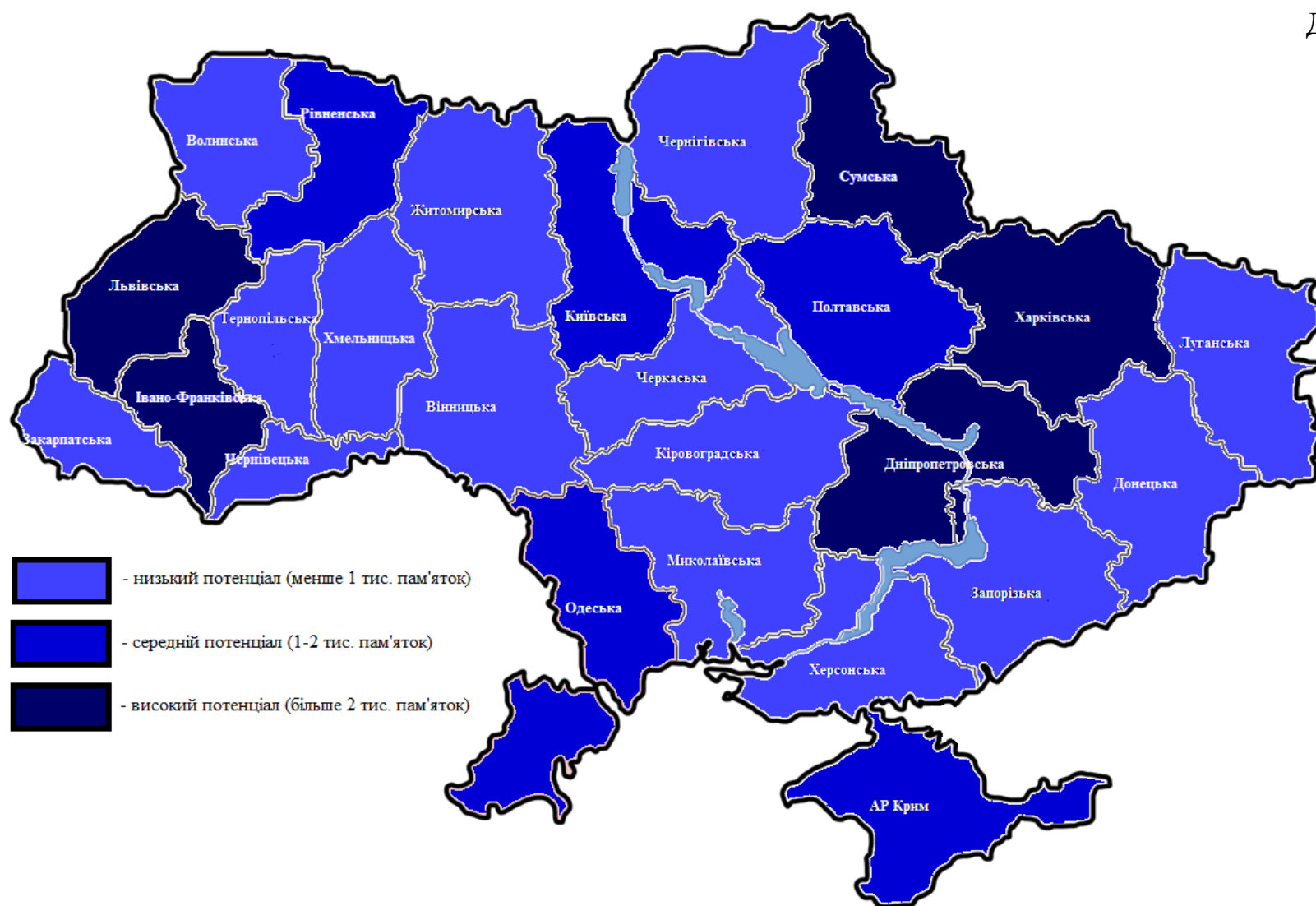

Рис. 2.5 Історико-культурний потенціал областей України, створений автором за джерелом [55]

Таблиця 3 2.3

Протокол безпеки 5-ти зіркового готелю в умовах воєнного стану*

Розділи протоколу	Роз'яснення
1. Посилена охорона	1.1. Цілодобова охорона гостей готелю кваліфікованою службою безпеки у посиленому режимі. 1.2. Цілодобове відеоспостереження усіх гостьових зон готелю.
2. Заходи безпеки	2.1. Персонал готелю проінструктований щодо поведінки під час надзвичайної ситуації та має чіткий алгоритм дій. 2.2. У разі виникнення аварійної ситуації готель має автономну систему енергопостачання із резервами пального, запасами води та продовольства. 2.3. В готелі наявні система звукового сповіщення та управління евакуацією. 2.4. Час реагування поліції, пожежників, швидкої медичної допомоги на виклик складає 5-7 хвилин. 2.5. Усі номери готелю оснащені датчиками диму. 2.6. Вікна гостьових зон на першому поверсі готелю укріплені на випадок руйнувань у разі ударної хвилі вибуху.
3. Укриття цивільного захисту	3.1. На -1 поверсі готелю облаштовано укриття (бомбосховище), яким гості можуть скористатися під час повітряної тривоги. 3.2. Укриття обладнано стільцями, резервами води та двома санвузлами. 3.3. Укриття-бомбосховище обладнано потужною системою вентиляції. 3.4. При поселенні гостей персонал готелю проводить інструктаж щодо місцезнаходження укриття та алгоритму дій під час повітряної тривоги. 3.5. Найближче публічне укриття розташоване на відстані 400 метрів від готелю.

*створено автором на основі джерела [50]

Таблиця И 2.8

Порівняльний аналіз геополітичних факторів, що вплинули на розвиток туризму в Україні та інших країнах, які зазнали військових конфліктів, створено автором

Країна	Військовий конфлікт	Період	Вплив на туризм	Геополітичні фактори
Україна	Російсько-українська війна	20.02.2014 р. – донині	Зниження туристичного потоку, збереження активності в безпечних регіонах (зокрема захід України)	Початок антитерористичної операції, а в подальшому повномасштабне вторгнення Росії
Грузія	Російсько-грузинська війна	01.08.2008 р. – 16.08.2008 р.	Різке зменшення кількості туристів, значні втрати в туристичній інфраструктурі	Військові дії, міжнародна підтримка, політична нестабільність
Туреччина	Турецько-курдський конфлікт	1984 р. – донині	Коливання туристичного потоку, зниження популярності деяких регіонів внаслідок терористичних атак	Внутрішня політична нестабільність, тероризм
Єгипет	Арабська весна	25.01.2011 р. – 2014 р.	Значне зниження кількості туристів, поступове відновлення після політичних протестів	Зміни у внутрішній політиці
Туніс	Стрільщина в Сусі	26.06.2015 р.	Різке падіння туристичного потоку, намагання відновлення іміджу країни як безпечного туристичного напрямку	Політичні кризи, тероризм

Таблиця К 2.9

Теракти і туристична сфера [82]

Рік	Країна, місце	Подія	Коротка характеристика
1997	Єгипет, Дейр ель Бахрі	Розстріл туристів біля храму	Ісламістська організація прагнула підірвати економіку Єгипту
2002	Індонезія, Балі	Вбивство гостей нічного клубу	Бойовики «Джемаа Ісламія» підірвали три вибухові пристрої у місцях скупчення іноземних туристів
2013	Пакистан	Вбивство туристів	10 туристів були вбиті талібами в базовому таборі альпіністів
2015	Туніс, Суса	Вбивство туристів	Туристи з європейських країн були розстріляні терористом-одинаком на території двох готелів
2015	Єгипет	Підрив літака над Синайським півостровом	Підрив саморобного вибухового пристрою в літаку
2016	Франція, Ніцца	Таран вантажівкою на Англійській набережній	Терорист наїхав на натовп людей, які відзначали День взяття Бастилії

ПОДАТКИ,	2021	2022	2023
млн грн:			
Вінницька	19,1	18,3	19,9
Волинська	9,4	9,0	11,1
Дніпропетровська	70,7	52,9	69,6
Донецька	42,4	16,3	5,6
Житомирська	9,9	6,4	9,8
Закарпатська	42,2	51,7	62,8
Запорізька	76,0	22,8	10,6
Івано-Франківська	103,9	136,6	99,1
Київська	88,9	120,0	172,8
Кіровоградська	11,1	8,0	10,9
Луганська	6,7	1,8	0,3
Львівська	151,0	197,4	248,4
Миколаївська	33,4	11,6	13,3
Одеська	315,4	66,0	76,1
Полтавська	31,8	25,6	30,9
Рівненська	11,3	9,6	14,2
Сумська	8,1	5,6	6,9
Тернопільська	12,3	11,1	13,6
Харківська	73,4	31,3	25,9
Херсонська	46,0	9,9	1,3
Хмельницька	15,1	16,5	22,0
Черкаська	15,9	13,1	13,9
Чернівецька	12,6	14,7	21,4
Чернігівська	13,2	9,2	7,1
м. Київ	559,2	318,6	354,1

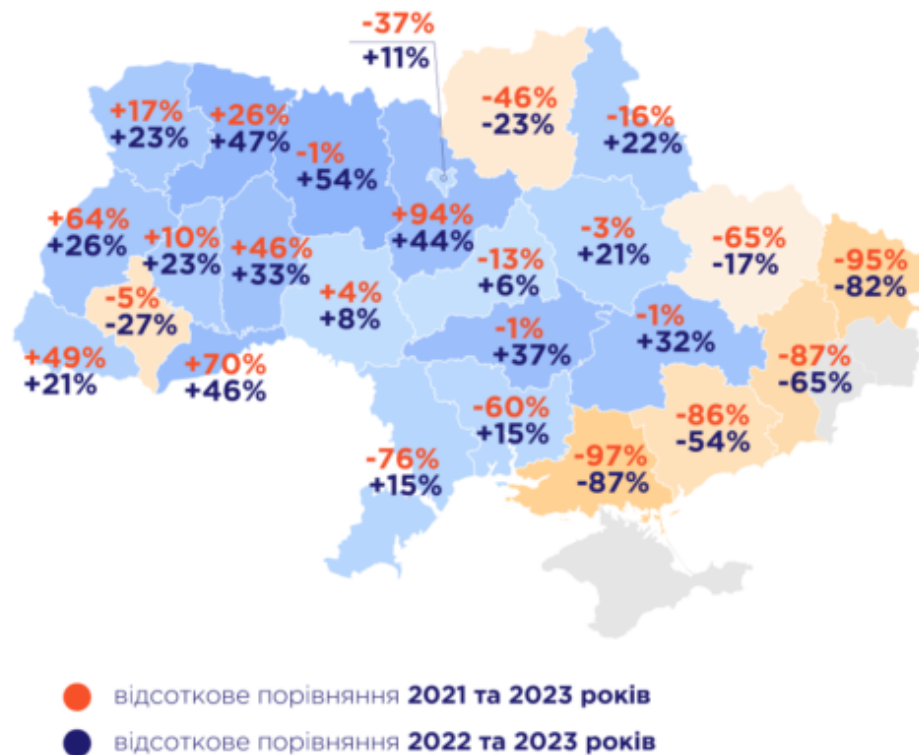
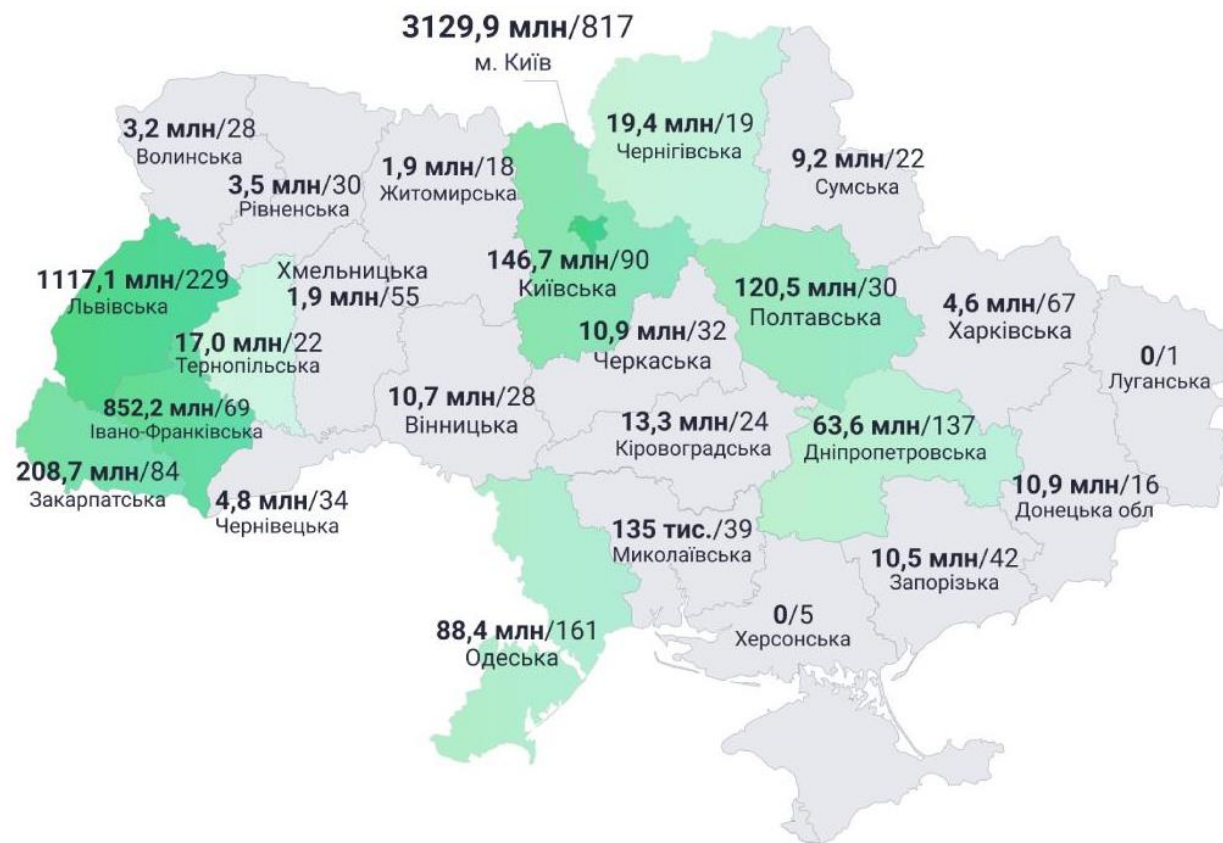

Рис. 3.6 Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі по областях за 9 місяців (2021-2023 рр.)

[27]

3,1 млрд грн/817 - чистий дохід компаній сектору за I півріччя 2024 року / кількість компаній у секторі з не нульовим доходом

десятка областей з найбільшим чистим доходом за I півріччя 2024 року

Рис. 3.8 Чистий дохід компаній у секторі туризму за I півріччя 2024 року [26]

Таблиця Н 3.1

**Особливості відпочинку та роботи туристичних об'єктів у різних
областях [15]**

Область	Особливості
Київська, Черкаська, Полтавська, Волинська	Заборонено відвідувати зелені зони та ліси, які розташовані поза межами житлових масивів. Дозволено відпочинок біля водойм, перелік яких визначений військовою адміністрацією.
Львівська	Дозволено відвідувати ліси, але заборонено пересуватися по них на транспорті. Виключенням є випадки, коли через ліс пролягає транзитний шлях або людина пересувається на велосипеді. Дозволено відпочивати біля водойм, перелік яких встановлений військовою адміністрацією.
Закарпатська	Дозволено відвідувати ліси, за виключенням частини Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку, заборонені польоти на одномоторних літаках.
Івано-Франківська	Дозволено відвідувати ліси та гори, заборонено пересуватися по них на джипах, квадроциклах, баггі та мотоциклах. Дана заборона поширюється на курорт Буковель.
Тернопільська	Дозволено відвідувати ліси, однак заборонено розпалювати багаття. Всі туристичні об'єкти працюють в звичному режимі.
Вінницька	Заборонено відвідувати ліси, дозволена туристична діяльність біля водойм, крім тих місць, які знаходяться неподалік об'єктів інфраструктури.
Рівненська	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, які знаходяться в північній частині.
Житомирська	Дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, крім територій, що розташовані за 20 км. від кордону з Білоруссю. Дозволено працювати тим закладам культури, які мають обладнані укриття.
Хмельницька	Дозволено відвідувати ліси з певними обмеженнями. Туристичні об'єкти працюють в звичному режимі.
Чернівецька	Дозволено відвідувати ліси. Туристичні об'єкти працюють у звичному режимі.
Миколаївська	Дозволено відвідувати визначені військовою адміністрацією лісові урочища з деякими обмеженнями.

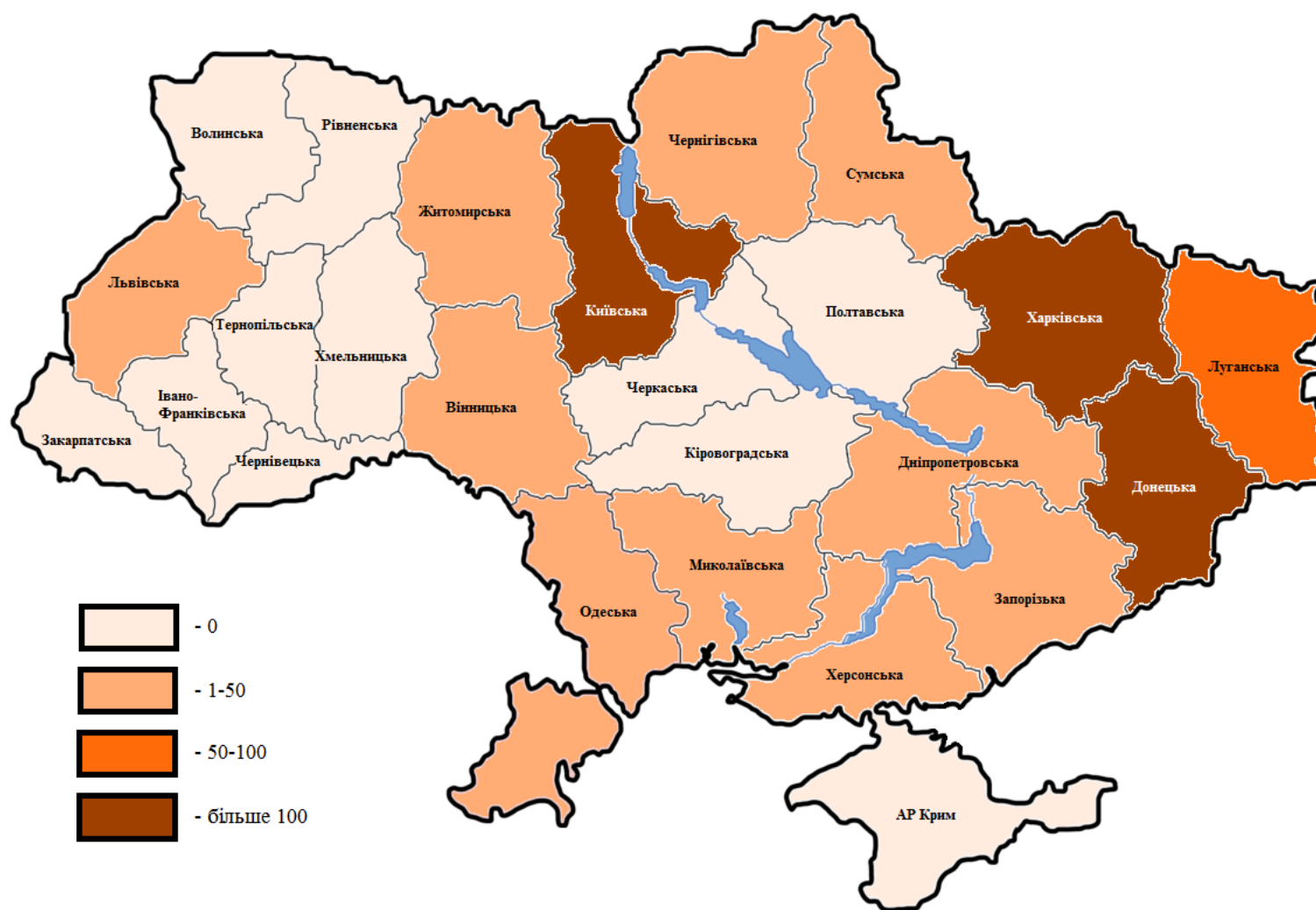

Рис. 3.13 Кількість зафіксованих воєнних злочинів по областях України, 2022 р., створено автором на основі [32]

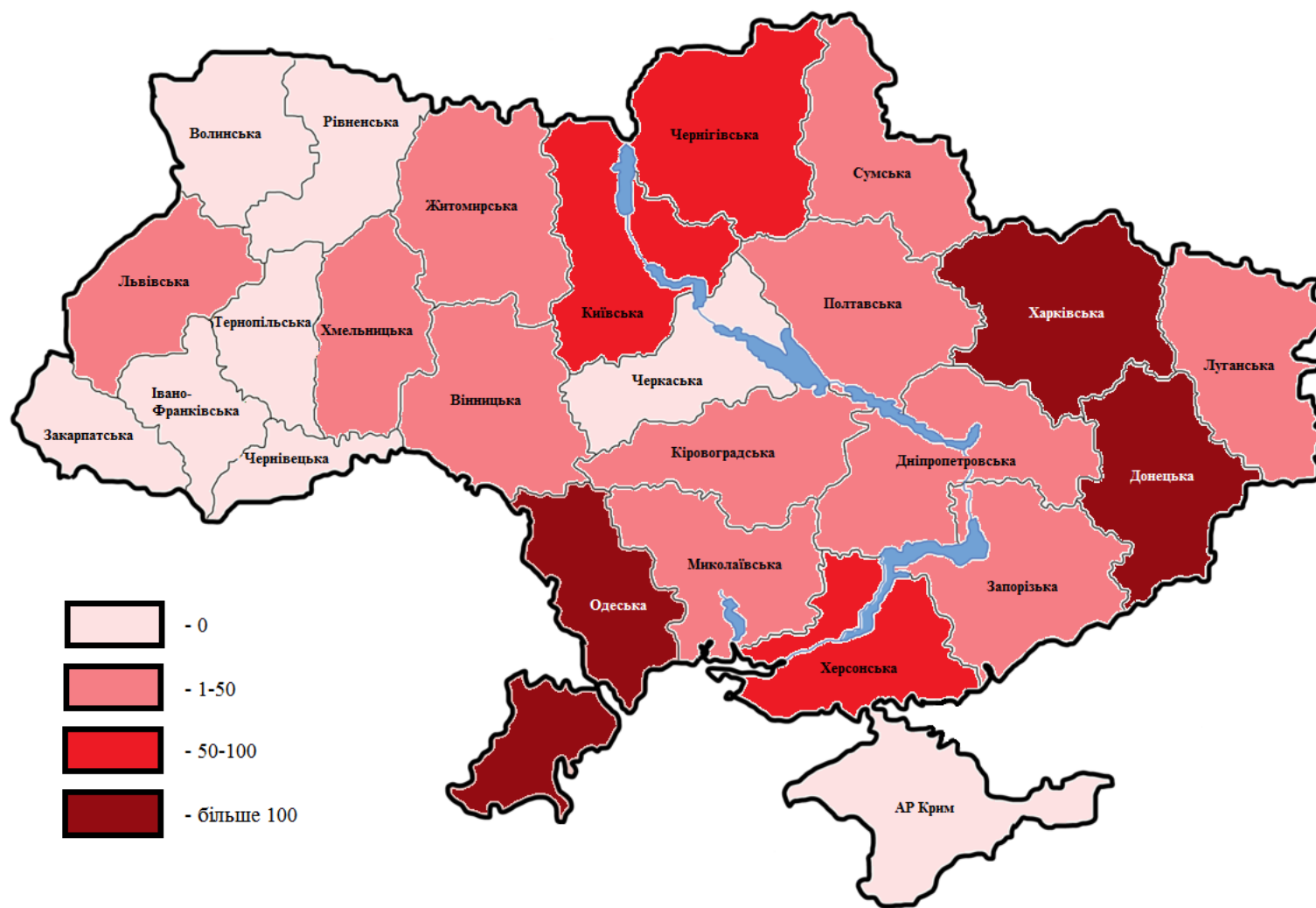

Рис. 3.17 Кількість об'єктів культурної спадщини України в розрізі областей, які зазнали шкоди, 2024 р. [11]

Таблиця С 3.2

Основні етапи і завдання з реконструкції та розвитку туристичного сектору України (2022-2032 рр.)*

Етапи	Основні завдання та заходи
1. Реконструкція туристичної інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> - Опитування зацікавлених сторін щодо реструктуризації - Архівування пам'яті та підготовка запропонованих маршрутів - Створення концепції реконструкції інфраструктури - Залучення інвесторів до відновлення туристичної інфраструктури - Програма розвитку туристичної інфраструктури у національних парках - Створення «Військово-меморіальної стежки» - Розвиток інфраструктури для внутрішнього туризму - Розробка інклюзивної туристичної навігації - Підготовка законопроекту «Про спеціальні туристичні зони» - Відновлення пошкоджених туристичних об'єктів та реставрація історичних будівель
2. Розвиток внутрішнього та міжнародного туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Розробка маркетингового бачення туризму до 2032 року - Інформаційні кампанії «Ukraine NOW», «Подорожуй Україною» - Просування України на міжнародному рівні через заходи в Європі - Підтримка інтересу до України через культурні заходи - Стратегія безпеки для збільшення кількості туристів - Маркетингові кампанії в соцмережах, ЗМІ, телебаченні - Участь у міжнародних туристичних виставках та форумах - Створення туристичних інформаційних порталів - Організація ознайомчих турів «Стежками пам'яті» - Щорічні опитування туристів та збір статистики
3. Інституційна підтримка туризму та розвиток бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> - Внесення певних коректив до Закону України «Про туризм» - Програми відновлення для людей, постраждалих від конфлікту (військові, переміщені особи, сім'ї військових) - Пільгові кредити на відновлення зруйнованої інфраструктури - Зміни до класифікації готелів - Заявки до UNWTO на проведення конференцій в Україні - Створення програм розвитку туризму на місцевому рівні - Механізми фінансування туристичної галузі - Створення ефективних національних і місцевих туристичних організацій на базі державно-приватного партнерства - Якісні навчальні програми в туристичному секторі - Запуск єдиного туристичного реєстру - Програма створення та розвитку робочих місць у туризмі - Підготовка сателітних туристичних рахунків для розрахунку внеску туризму у ВВП

*створено автором на основі джерела [72]

**Калькуляція туру «Місяця сили – подорож до внутрішньої рівноваги»,
створено автором**

Стаття витрат	Опис	Вартість на 1 особу, грн.
1. Транспорт		
Трансфери між містами	Київ – Житомир – Вінниця – Кам'янець-Подільський – Чернівці – Яремче – Львів	1 620
Трансфери в межах міст	Громадський транспорт	75
<i>Загалом транспорт</i>		1 695
2. Проживання (6 ночей)		
Київ (1 ніч)	хостел «U-First»	350
Житомир (1 ніч)	хостел «GREEN HOUSE»	560
Вінниця (1 ніч)	хостел «TREND HOUSE Apartments»	350
Кам'янець-Подільський (1 ніч)	хостел «Art house»	400
Чернівці (1 ніч)	хостел «Yard & Coffee»	400
Яремче (1 ніч)	приватна садиба «Золота рибка»	700
<i>Загалом проживання</i>		2 760
3. Харчування (3 рази на день)		
Сніданки (6 днів)	Орієнтовно 125 грн. за сніданок	750
Обіди (7 днів)	Орієнтовно 195 грн. за обід	1 365
Вечері (6 днів)	Орієнтовно 190 грн. за вечерю	1 140
<i>Загалом харчування</i>		3 255
4. Вхідні квитки (12)		
Київ (3)	«Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс» («Музей війни»)	30
	Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України	100
	Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир	30
Житомир (1)	Житомирський обласний краєзнавчий музей	60
Вінниця (2)	Національний музей-садиба М. І. Пирогова	130
	Центральний міський парк Вінниці ім. М. Леонтовича	25
Кам'янець-Подільський (1)	Кам'янець-Подільська фортеця	100
Чернівці (1)	Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича	100
Яремче (1)	«Скелі Довбуша»	80
Львів (3)	Музей народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького (Шевченківський гай)	150
	Замкова гора (Княжа гора, гора «Високий Замок»)	20
	Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької	150
<i>Загалом вхідні квитки</i>		975
5. Екскурсії (5)		
Житомир (1)	Коростишівський кар'єр	150
Кам'янець-Подільський (2)	Кам'янець-Подільська фортеця	300
	Смотрицький каньйон	50
Чернівці (1)	Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича	80
Львів (1)	Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької	175
<i>Загалом екскурсії</i>		755
6. Організаційні витрати	Супровід гіда	1 500
<i>Загальна вартість туру</i>		10 940